БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИНИНГ ОРГАНИ

ГАЗЕТА 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

1989 ЙИЛ

11 АВГУСТ, № 33 (3033) ЖУМА

ХОЛИС ВА ҲАҚҚОНИЙ

МАМЛАКАТИМИЗДА қайта қуриш энг кучли таъсир қилган соҳалардан бири матбуот бўлди. Қайта қуришнинг муваффақиятини матбуотнинг фаоллиги, жанговарлиги ва халқ кўз ўнгида қанчалар обрў-эътиборга эга эканлиги билан бежиз боғламайдилар. Шундай бўлса-да, матбуотда қайта қуриш энди бошланяпти. КПСС Марказий Комитетининг «Партия марказий матбуотини қайта қуришнинг баъзи масалалари ҳақида» деб чиқарган қарори шундан далолат беради. Қарор қайта қуриш, жамият ҳаётида ошкоралик, демократия, адолат ва ҳуқуқни кенг ва ҳар томонлама юзага чиқаришда матбуотга янада катта ва муҳим ўрин ажратади.

1990 йилдан эътиборан марказда «Рабочая трибуна», «Экономика и жизнь», «Земля и люди» сингари янги оммавий газеталар нашр этилади. «Советская культура» ва «Учительская газета» эса янги йилдан бошлаб ҳафталик газета сифатида чиқади. «Советская культура» газетасининг ҳафтада бир чиқадиган «Архитектура» ва «Экран и сцена» деган қўшимчалари ҳам бўлади. «Агитатор» ва «Политическое образование» журналларини чиқариш тўхтатилади ва улар ўрнида битта «Диалог» деб аталган ижтимоий-сиёсий журнал чиқарила бошлайди.

Республикалар ва жойларда шу қарорга кўра газеталар чиқариш, янги газета-журналлар ташкил этиш ёки уларни тўхтатиш мустақил сувратда, шароитдан келиб чиқиб ҳал қилинади. Бунда марказдан ажратилган қоғоз фондидан ғоятда унумли фойдаланиш, нашрларнинг фойда келтиришига алоҳида аҳамият берилади.

Яна бир катта янгилик марказий газеталарни чиқариш, очиш, уларнинг йўналишлари ва ҳажмларини белгилаш, иш ҳақи ва қалам ҳақи билан боғлиқ масалалар бундан сўнг СССР Давлат матбуот комитети томонидан кўриб чиқилади.

Демократик жараёнларнинг кучайиши ва изчил тус олиши жамият ҳаётида матбуотнинг аҳамиятини бениҳоя кучайтириб юборади. Яқин келажакда матбуот том маънода халқ овозига айланади. Бу жонли жараёнда турғунлик даврларидан бери судралиб келаётган, ўз вазифасини ўтаб бўлган ва ўз умрини тугатган турли нашрлар ижтимоий-сиёсий, маданий ҳаёт саҳнасидан тушиб кетади. Улар ўрнида янги замон вазифаларига жавоб берадиган, кенг маънодаги ислоҳотга хизмат қиладиган газета-журналлар нашрлари бошланади. Улар жамиятдаги барча илғор кучларнинг тараққиётига, демократик ғояларнинг тобора етакчи кучга айланишига, янгича қарашларнинг ўсишига, умумий маданиятнинг кўтарилишига, тафаккурда самарали йўналишлар очилишига хизмат қилади.

Эркинлик ва демократия бир кунлик, бир йиллик ва ёки маълум бир даврнинггина иши эмас. Эркинлик ва демократия ҳар куннинг, ҳар соат, ҳар дақиқанинг иши. У халқнинг келажаги ва бугуни. Эркинлик ва демократия масалалари билан тинмай кунин шуғулланиш, кунин уларни ҳимоя қилиш, кунин асраш, авайлаш ва келаётган наслларга энг қимматбаҳо хазина сифатида етказиш керак. Насллар учун улардан ортиқ бойлик йўқ.

Ҳозирги ва бундан кейин келадиган замонда инсоният тақдири эркинлик ва демократиянинг даражасига боғлиқ. Бебаҳо нарсалар доим тажовузлар хавфи ичида яшайди. Эркинлик худди шундай бебаҳо нарса. Ва унинг кушандаси кўп. Яккаҳокимликка майллар, гуруҳбозликлар, ўта кетган расмиятчиликлар, маъмуриятбозлик, бир тусда фикрлаш ва фақат ўзини ҳақ деб билиш, шу асосда ўзгача фикрда бўлганларни таъқиб қилиш, идорапарастлик демократиянинг қаттол душманларидир. Эркинликни булардан ҳар дам, ҳар сонияда муҳофаза қилмагунча, ҳар лаҳза ҳушёр ва сергак турмагунча эзгу келажакка эришиб бўлмайди. Болаларимизга эркинлик ва ростлик керак. Ҳар қандай жамиятнинг аҳволи шу икки нарсанинг зиёли даражаси билан ўлчанади.

Биз жуда фожиали ва жуда бой тарихни, унинг қонли тажрибаларини бошимиздан кечирдик. Қурбонлар сони беҳад. Улар ўтмиш ва бугунга холис баҳо бериш, ўтмиш ва бугун тўғрисида холис фикрлаш қанчалар муҳим аҳамиятга эга эканлигини равшан кўрсатиб турибди. Бунда матбуот зиммасида қанчалар буюк масъулият бор! Матбуот ноҳақлик қилса, миллион-миллион одамларнинг кўзи тушади шу ноҳақликка! Нега одамлар лоқайд бўлиб кетяпти деб ҳайрон бўламиз. Қашшоқлик ҳам хавфли эмас. Ноҳақлик хавфли. Ноҳақлик бирнинг эмас, иккининг эмас, оммавий тарзда кўнгил совутади. Оммавий тарзда бездиради. Оммавий тарзда ишдан чиқаради. Йигирма бешинчи йиллардан бери бу ёғига у ёки бу тарзда Сталин соясида қилинган оммавий ноҳақликлар жабрини халқимиз кўп кўрди ва бу жабрдан, унинг даҳшатли оқибатларидан ҳали ҳамон қутулганича йўқ. Йигирманчи йиллар биз учун ҳамон қоп-қоронғу. Ўттизинчи йиллар, гарчи шунча ҳужжатлар эълон қилинаётганига қарамай, ҳамон қоронғу. Қоронғуликлар қайта қуриш чироғи билан эндигина ёриша бошлади. Республикамизда ҳам шу оғир йилларни тубдан ўрганиш учун энди-энди илк қадамлар қўйиляпти. Биз у йилларни, у ойлар, у кунларни ҳафтама-ҳафта, кунма-кун, балки соатма-соат кўздан кечириб чиқамиз. Зиёли, маърифатли назардан ўтказамиз. Қайта баҳолаймиз. Ҳамма ишларни эзгу адолатнинг палласига қўямиз. Бизнинг бошқа йўлимиз йўқ.

Ҳозир етмиш йиллик ўтмишимизни, маданиятимиз ва унинг арбоблари босиб ўтган йўлларни қайта баҳолаш палласи бошланди. Қайта баҳолаш биздан ўта маърифатли бўлиш ва ўта масъулият билан иш юритиш, сўз айтишни талаб қилади. Ўша раҳмсиз, шиддатли, кескин даврда Эйнштейн айтган ғоялар драмаси зўрайиб- зўрайиб одамлар, тақдирлар драмасига айланиб кетган эди. Сталинчиликнинг қонли сиёсати эски маърифатли зиёлиларга янги ёш зиёлилар бўғинини бутунлай қарши қўйди. Ёшларни кекса зиёлилар ва уларнинг маърифатига қарши чархлади. Кўз кўриб қулоқ эшитмаган сиёсий ўйин бошланди. Кўз кўриб қулоқ эшитмаган тамғалар — раҳмсиз, қаттол ва адолатсиз тамғалар ўйлаб топилди ва ҳар томонлама ишлаб чиқилди. Фақат оғзига қулф солиб юрганларгина омон қолди. Фақат ақлига қулф солиб юрганларгина омон қолди. Фақат ихтиёр ва эркига қулф солиб юрганларгина омон қолди. Матбуот саҳифаларида ўша замон мақолаларидан парчалар, ўша замон мажлис-муҳокамаларидан айрим лахтаклар эълон қилинмоқда. Шаҳодатномалар, маълумотномалар, гувоҳномалар, терговлар, мажлисга ўхшайдиган терговлар ва терговга ўхшайдиган мажлислар... Уларда маданиятимиз бешигида катта бўлгангина эмас, шу бешикни биринчи бўлиб ясаган йирик намояндалар, арбоблар, улкан адиблар, санъаткорлар...

ИНСОНИЯТНИНГ жуда кўп улуғ фарзандлари васиятномаларида менинг ёзишмаларим ўлганимдан сўнг юз йил ўтгач очилсин ёки эллик йил ўтгач, эълон қилинсин. Унгача хатларим ва ёзишмаларимни очиш, ўқиш, босиб чиқариш ман этилади, деб сўнгги иродаларини баён этиб кетганлар. Одамни ҳайратга солади бу: нега шундай? Нега мисол учун Чаплинга хатларини очиш ўлгандан сўнг юз йилдан кейин керак бўлиб қолган? Ўлган Чаплин ёки Ромен Роллан ёки Гёте ёки Кафкага барибир эмасми? Нега муаллифлар хатларини, романларини ёқиб юборадилар? Бу каби ҳодисаларни телбалик ёки ғалатилик деб изоҳлаш осон. Лекин бунда телбалик ва ғалатиликдан кўра кўпроқ жуда катта масъулият, қарздорлик, инсонпарварлик ҳиссиёти ётади. Улуғларнинг ёзишмаларида турли номлар, одамларнинг ишлари, хатти-ҳаракатлари тилга олинган, мураккаб муносабатлар рақам этилган. Уларни адиб ўлимидан кейиноқ эълон қилинса тирик қолган жуда кўп одамларнинг тақдирлари фожиали ўзгаришларга дучор бўлиши мумкин. Турли мишмишлар, изтироблар, драмалар бошланади. Азоб эса азобга занжирдек уланиб кетади. Улуғ намояндалар тирикларни ана шундан асраганлар ва ёзишмаларини эълон қилишни юз йилга кечиктирганлар.

Шахсга сиғиниш йилларининг машъум ҳужжатларини эълон қилишга ҳам мана шундай жиддий масъулият билан ёндашмоқ зарур. Ўша йиллари ижодий ташкилотларда ҳар куни мажлисга ўхшаган тергов ва терговга ўхшаган мажлис ўтган. Уларда кўзга кўринган зиёлилар ҳаммаси бир-бирига қарши қўйилган, аллақандай ёвуз куч уларни бир-бирлари билан жиққамушт қилган, бирининг қонли кўйлагини иккинчисига кийдирган. У ҳужжатлар ўша қонли муҳитнинг бутун даҳшати, фожиасини кўрсатади. Одамлар зўравонлик машинасига бир-бирларини қурбон келтирадилар. Бугун Берегин Қодирийни айблаб, уни тавбасига таянтириб президиумда ўтирарди. Эртага Берегин пастга тушади. Энди президиумда Берегинни айблаб Туйғун ўтиради. Эртага яна жой алмашади. Эртага бугун айблаб ўтирганлар ўзлари айбдор бўлиб чиқади. Шу машъум шароитда Ғафур Ғулом Қодирийни танқидлаган бўлади. Ҳамид Олимжон Абдурауф Фитрат асарларини синфий баҳолайди. Яна кимдир кимгадир қарши алланима дейди. «Деган-деганчилик» бошланади, тобора авжга минади. Сталин маъмурияти энг яхши ёзувчиларимизни ҳам ана шу «деган-деганчилик»ка гирифтор қилиб қўйди. Фалонча фалончининг чорбоғида тут еган... фалонча фалончи шаҳардан келаётганда писмадонча деган... фалончи Қозонда писмадончани сўккан... ва ҳ. о. ва ҳ. о... чеки-чегараси йўқ «деган-деганчилик». Ундан сўнг оғир сиёсий айблар ясалди. Буни сталинчи идорапарастлар қилди. Бунда ёзувчиларни эмас, шу шароитни, ғайри ахлоқий, ғайри маърифий, ғайри инсоний муҳитни яратганларни айбламоқ ва улардан сўрамоқ даркор. Шу «деган-деганчилик» асосида бугун Ғафур Ғуломни Қодирийга қарши қўйиш, Усмон Носирий билан Ҳамид Олимжонни синфий душманга айлантириш — сталинчи маъмурлар ясаган ўзаро душманчилик муҳитини қайси бир тарздадир давом эттириш ёки такрорлаш билан баробар эмасми? Ўша пайтда фақат тор ёзувчилар доирасидагина айтилган ва фақат шу доиранинг ички ишларига тегишли бўлган ва бунинг устига ўта кетган саводсизлик билан тайёрланган ҳужжатлар бугун пала-партиш эълон қилинганда, мураккаб вазиятнинг барча қирраларидан бехабар китобхонларда асоссиз фикрлар уйғотиши, ноҳақ хулосалар чиқарилишига сабаб бўлиши мумкин. Ўша ҳужжатларни (агар улар маънавий ишончга лойиқ бўлса!) кенг тарихий контекстдагина тўғри тушуниб етиш мумкин. Бунинг учун илм дунёси жиддий, ҳар томонлама холис тадқиқотлар ўтказиши, адибларимизнинг ўзаро муносабатларини ишончли фактлар билан кенг ёритиши зарур. Шунда ҳар бир фактнинг қанчалик қиммати борлиги, ёзувчилар ўртасидаги алоқаларни қанчалар ростлик билан ифодалай олиши равшан тортади. Акс ҳолда қуруқ ҳужжатлар ортиқча шубҳабозлик, даргумонлик, ноҳақ айбситишларга йўл очади. Фактнинг ҳақиқий баҳоси ва қадри очилгунча эса анча замон ўтиб кетади. Ўша турли фактлар ортида маданиятимизнинг атоқли намояндалари ижодиётлари турибдики, биз уларга ноўрин соя ташлашга маънавий ҳақимиз йўқ. «Турксиб» улуғ асар бўлганидек, «Абулфайзхон» ҳам улуғ асар. «Нахшон» гўзал достон бўлганидек, «Ўрик гуллаганда» ҳам нафис шеър. Улар каби бошқа жуда кўп асарлар миллий ҳиссиётларимизнинг тарбиясида муҳим ўрин тутади. Биз бу бадиий ранг-барангликни севамиз, ундан ҳақли ифтихоримиз бор. Шу билан бирга улуғ адибларнинг давр тақозоси туфайли туғилган малолатларини ҳам тўғри тушунмоқ, тушунтирмоқ ва барини ўз замонаси пешанасига кўра баҳоламоқ жоиздир. Энг муҳими, йигирманчи ўттизинчи йилларнинг қоронғуликларида тимирскиланиб юрмай теран текшириш ва тадқиқотлар олиб бориш бурчимиз ҳам улкан намояндаларимиз олдидаги қарзимиздир. Улуғ ҳазрат Навоий барча рост ҳам дегулик эмас, деб бекорга айтиб кетмаганлар. Гул фаслида очилганидек, сўзнинг ҳам ўз айтар пайти бор.

ФРАНСУА МИТТЕРАНДАН француз инқилобининг даҳоларидан бири Робеспьерни миллий қаҳрамонлар даҳмасига қўйиш ҳақида фикр сўраганларида, Миттеран бунга рози бўлмади. Тўғри, Робеспьер қаҳрамон, унинг даҳолик сифатлари бор. Лекин у кўп қон тўккан, деди. Бу баҳо француз революциясидан икки юз йил ўтгач берилди. Бу муддат озми? Кўпми? Тарих ҳамма нарсани ўз ўрнига қўяди.

Биз энди маданиятимиз ва унинг арбобларига теран ва холис қарайлик. Ва ўтмишдан қора суртишни ўрганмайлик. Зотан, бизга эркин, ҳаққоний таҳлил ҳуқуқи берилган.

КЕНГАШ ЙИҒИЛИШИ

Аввал хабар қилинганидек, Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг Идеология комиссияси ҳузурида ижодкор зиёлилар билан иш олиб борувчи кенгаш тузилди. Кенгашнинг мақсади республикада қайта қуриш муваффақиятларини таъминлаш, социал-иқтисодий ва маънавий тараққиётимизнинг энг муҳим муаммоларини ҳал этишда, меҳнаткашларни ахлоқий ва эстетик руҳда тарбиялашни кучайтиришда, адабиёт ва санъат арбобларининг ролини ошириш учун курашда республика барча ижодий кучларини жипслаштиришдан иборатдир.

Таниқли ёзувчилар, театр ва кино арбоблари, оммавий ахборот воситалари раҳбарлари, мўйқалам соҳиблари, мусиқачилар, олимлар, жамоат ташкилотларининг намояндалари кенгаш составига кирдилар. Ўзбекистон халқ ёзувчиси, республика ташқи ишлар министри С. О. Азимов кенгаш раиси бўлди.

9 август куни Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетида С. О. Азимов раислигида кенгашнинг дастлабки ялпи йиғилиши бўлиб ўтди. Йиғилиш иштирокчилари кенгаш низоми ва вазифалари хусусида батафсил фикрлашиб олдилар. Ю. Ковалев, Ў. Умарбеков, З. Муҳаммаджонов, М. Гребенюк, Н. Худойберганов, А. Хўжаев, О. Тоғаев, Б. Бойқобилов, Мирмуҳсин, Шукрулло, С. Аҳмад, О. Шарафитдинов, И. Раҳим ва М. Тожиевлар сўзга чиқиб, ижодкор зиёлилар олдида турган долзарб вазифалар тўғрисида гапирдилар.

Жамиятимизни инқилобий янгилашдан иборат буюк тарихий ҳаракатни амалга ошириш, бадиий маданият арбобларида марксча-ленинча дунёқарашга асосланган янгича тафаккурни, юксак ватанпарварлик ва чинакам интернационализм туйғуларини шакллантиришда, ҳозирги ижтимоий турмушда содир бўлаётган мураккаб жараёнлар ва ҳодисалар моҳиятини тўғри англаш ва баҳолаш, адабиёт ва санъат арбобларининг ижодий ўсиши, улар истеъдодларини ҳар томонлама намоён этишлари учун зарур шарт-шароитларни таъминлашда партия ва совет органларига, жамоат ташкилотларига ёрдам кўрсатиш зарур. Ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий турмушнинг барча соҳаларида социал адолатни, ошкораликни, рўй-ростлик ва ҳаққонийликни қарор топтиришда, соғлом танқидни холис баҳолашда, турғунлик даври иллатларини бартараф этишда бундай ёрдам ғоят катта аҳамият касб этади.

Ижодий уюшма ва ташкилотлар, оммавий ахборот воситалари КПСС XXVII съезди, Бутуниттифоқ партия XIX конференцияси йўл-йўриқлари асосида қайта қуриш ҳаракатида фаол иштирок этмоқдалар. Аммо муаммолар ҳам йўқ эмас. Куч-ғайратларни, саъй-ҳаракатларни бирлаштириш, фаолият йўналишларини аниқлаб олиш зарур. Қайта қуришнинг долзарб муаммоларини ҳал этишда жамият барча кучларини бирлаштириш муваффақиятлар гарови ҳисобланади.

Кенгаш йиғилишида Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети Идеология бўлими мудирининг ўринбосари Р. Раҳмонов иштирок этди.

ФОЙДАЛИ МУЛОҚОТ

Сирдарё областининг Пахтакор райони деҳқонлари бу йил пахтадан юқори ҳосил етиштиришга аҳд қилишган. Шу кунларда улар кўзлаган мақсадларига эришиш йўлида меҳнат қилмоқдалар. Район хўжаликларида ғўзаларга ишлов бериш, суғориш ишлари қизғин олиб борилмоқда.

Яқинда районга Тошкент областидан мусобақадошлар ташриф буюришди. Улар район колхоз ва совхозларида бўлиб, мусобақадошлари эришаётган ютуқлар билан танишдилар, пахта ривожини янада тезлаштириш борасида ўзларининг маслаҳатларини бердилар. Бу мулоқотлар ҳар иккала томон учун ҳам фойдали бўлди.

— Яқин йилларгача бизда социалистик мусобақа номигагина ўтказилар эди, — дейди Пахтакор район партия комитетининг биринчи котиби Босар Тожиев. — Мусобақадошлар аэропорт ва вокзалларда карнай-сурнай садолари остида кутиб олинар, сўнг меҳмондорчиликлар бошланарди. Текширув, ўзаро маслаҳатлар фақат оғизда эди.

Сўнгги йилларда мамлакатимизда бошланган қайта қуриш социалистик мусобақа соҳасида ҳам ижобий ўзгаришлар томон йўл очди. Аввалги дабдабаларга чек қўйилди.

Маълумки, Тошкент областида деҳқончилик маданияти анча юқори. У ерда пахта усталари кўп. Шунинг учун ҳам тошкентлик деҳқонларнинг маслаҳатлари бизнинг келгуси ишларимизда дастуруламал бўлади, деб ўйлайман.

СУРАТДА: (чапдан) Тошкент область, Оржоникидзе районидаги «Маданият» колхозининг раиси Э. Раҳматов, Пахтакор район партия комитетининг биринчи котиби Б. Тожиев ва Ульянов номидаги совхознинг пахтачилик бригадаси бошлиғи З. Яхшибоев ғўза ривожи ҳақида суҳбатлашмоқдалар.

У. ҚУШБОҚОВ суратга олган

ССР ХАЛҚ АРТИСТИ НАБИ РАҲИМОВ

8-БЕТ

БОШҚИРДИСТОНДАН ХАТ

ҲАМЗА ҲАҚИДА СЎЗ

Ҳ. Ҳ. Ниёзийнинг 100 йиллиги муносабати билан шу йил май ойида ўтказилган шодиёналарда қатнашиш учун атоқли совет шоири Мустай Карим ҳам келмоқчи эди. Лекин, айрим сабабларга кўра кела олмади. Яқинда Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасига хат келди. Унда Мустай Карим Ҳамзага, у орқали ўзбек халқига ўз меҳр-муҳаббатини изҳор этибди.

Айрилиқ узоқ давом этди. Узоқ давом этган айрилиқ эса вақт ўтиши билан худди қор уюмига ўхшаб, суяк-суягингни зирқиратади, меҳрни сўндиради.

Хайрият, биз ҳали музлаб қолишга улгурганимиз йўқ, ўзимизни хавфли совуқдан асраб қола билдик. Барчамизнинг бугун ўзбек хонадонида йиғилганимиз қандай яхши. Мазкур хонадоннинг тафтини сезиб турибмиз. Бир-биримизнинг юрак меҳримизни ҳис этмоқдамиз. Халқлар бир-бирларини қўмсаган ёки бир-бирларидан уялган пайтларда ўтмишдан — албатта, ўтмишдан — Улуғлар келиб, шундай дейдилар: «Ҳамкорликда олов ёқинглар. Унинг атрофида ўтириб қақшаган қўлларингни иситинглар, совуган кўнгилларингизни илитинглар. Шунда сиз янада бағри кенгроқ ва донороқ бўласиз».

Бугун бизни бу ерга мангу қирқ яшар оқин уни хотирлашимиз, лекин ўзимиз ҳақимизда ўйлашимиз, бошқача айтганда, қалбимизга назар ташлашимиз учун ўзининг дастлабки юз йиллик байрамига чорлади.

Бугунги кунда ўзбек созининг барча торлари ҳам бардам, қувноқ оҳангларини таратаётгани йўқ. Баъзи жойлардан ғам-ғуссали, эзғин овозлар эшитилиб турибди. Мен эшитган, ҳис этган, қалбимга яқин олган нарсалар ҳақида гапирмоқдаман. Мангу қирқ яшар донишманд мана шундай бир пайтда ўз халқига қараб: «Мен нафақат сенинг оғриқларингман, мен сенинг таянчинг, сенинг ишончинг, сенинг байрамингман» дейиш учун бу ерга кириб келди.

Бундан олтмиш йил муқаддам бир тилда, ўзбек онасининг тилида гаплашадиган ўз туғишганлари томонидан ўлдирилган, ўз миллатига оид кишилар қўли билан ўлдирилган бу одам ўлгандан кейин ҳам ўз халқини юпатиш, шон-шарафга буркаш, етукликка чорлаш ва оғир дамларда елка тутиш, шодон пайтларида қўшиқ айтиш учун юз йил олдин ушбу заминда дунёга келган эди.

Шоирни шоир қилган халқ, деган гапни тез-тез эшитамиз. Балки, бу гап ҳам ҳақдир, чунки халқсиз шоир йўқ. Лекин айни пайтда оқибатли халқ ўзининг тақдирини, орзу-умидларини бошқалардан кўпроқ, ёрқинроқ кўра билган ўғлидан миннатдор бўлмайдими?! Бунинг устига у ўз ижоди ва шахсий намунаси билан миллатнинг маънавий улуғлигини намоён этди. Ким нима демасин, миллатнинг улуғлигини юксак шахслар белгилаши бор гап. Мангу қирқ яшар шоир, ўқитувчи, сиёсатчи Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий ўшандай донишмандлардан эди. Бундай одамларни ўз авлодлари ҳам, узоқ-яқиндаги кишилар ҳам доим маслаҳатга чақиради.

Биз узоқ-яқиндан ўзбек халқининг ажойиб фарзанди Ҳамзага ўз миннатдорчилигимизни ва ҳурматимизни изҳор этиб: «У бизнинг барчамизга тегишли, у бизники. У ўзимизники» деймиз.

Мен, хусусан, бугунги кунда алоҳида маъно касб этувчи, муҳим миллатлараро дўстлик аҳамиятига эга бўлган улуғ байрам учун ушбу замин эгаларига миннатдорлик билдираман. Бу байрам ўз маврудида ўтди. Бу байрам барчани кўнглидаги иш бўлди. Бу байрам сизларга бунёдкорлик ишида янги куч-қувват, қалбларингизга мадор ато этсин.

Мустай КАРИМ

ТЕАТРНИНГ ЯНГИ МАВСУМИ

Эртага Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон ССР Давлат академик Катта театри ўзининг навбатдаги, 61-мавсумини бошлайди. Бу ҳақда театр директори, Ўзбекистон ССР халқ артисти Қўрқмас МУҲИДДИНОВ мухбиримизга қуйидагиларни гапириб берди:

— Янги мавсумни катта режалар билан бошлаяпмиз. Аввало шуни айтиш керакки, шу мавсумда театримизнинг 60 йиллик юбилейини нишонлаймиз. Бу санага бағишлаб ижодий коллективимизда катта ишлар амалга оширилмоқда. Шу кунларда театримизда юбилей спектакли — «Алишер Навоий» операси устида қизғин иш олиб борилаяпти. Опера муаллифи, атоқли композиторимиз Мутавакил Бурҳонов театримиз ижодкорлари билан ҳамкорлик қилаяпти. Мазкур катта опера тезроқ саҳнага чиқиши учун барча имкониятлар ишга солинмоқда. Бундан кейин композитор Улуғбек Мусаев буюк Алишер Навоийнинг «Хамса» асари асосида яратган бир актли балетлар гулдастаси устида иш бошлаймиз.

Бу мавсумда опера ва балет мухлисларига Сергей Прокофьевнинг «Ромео ва Жулетта». Валерий Сафроновнинг бир актли «Қариндош жинлар» асарини тақдим этамиз. Композитор Аваз Мансуров болаларга аталган янги эртак-опера тайёрламоқда. Бу асарни биз мактабларга, болалар боғчаларига бориб намойиш этиш учун мўлжалламоқдамиз.

Янги мавсум ажойиб гастроллар билан бошланаяпти. ГДРлик санъат усталари, мутахассислар спектаклларимизни томоша қилиб, уларнинг баъзиларини танлаб, ўз саҳналарига таклиф этишди. Театримизнинг «Тўмарис» балети тез орада германиялик дўстларимиз ҳузурида, олтита шаҳарда намойиш этилади. Шу йил ноябрь ойида Малайзия ва Сингапур мамлакатлари театрларида классик балетларимиз намойиш этилиши мўлжалланмоқда.

Бу мавсумда ҳам опера ва балет ихлосмандлари ўзбекистонлик композиторлар ва классик композиторларнинг репертуаримизда мавжуд бўлган ўнлаб асарларини томоша қиладилар.

Шуни айтиш керакки, театримизнинг 61-мавсуми ҳам одатдаги анъанага мувофиқ Ашрафий ва Василенконинг «Бўрон» спектакли билан очилади.

ТИЛЛАР ТЎҒРИСИДАГИ ҚОНУН ЛОЙИҲАСИ УМУМХАЛҚ МУҲОКАМАСИДА

ТИЛ—ХАЛҚНИНГ БОРЛИГИ-ЙЎҚЛИГИ

БУНДАЙ ҚАРАГАНДА ҳар бир халқнинг юртида ўз она тилида малолсиз ва бaралла гаплашиши табиий бир ҳол. Агар бу инсоний ҳуқуқни қонун йўли билан ҳимоя қилиш керак бўлиб қолган бўлса, демак аҳвол яхши эмас. Аслида она тилининг давлат мақоми жумҳуриятда давлатчилик ўрнатилиши билан бир вақтда жорий этилиши керак эди. Аммо биз негадир ундай қилмадик ва ўтган 60—65 йил мобайнида тилимизни шу қадар қориштириб, қашшоқлаштириб, амал доирасини торайтириб, расмий бюрократик қолиплар билан бўғиб ташладикки, энди унинг давлат мақоми тўғрисида махсус қонун қабул қилиш кечиктириб бўлмайдиган заруратга айланди.

Аммо яхши қонун ишлаб чиқайлик десак, яна ўша ўтган ўн йилликлардаги иллатлар оёғимизга илашиб, қўлимизни боғлаб турибди. Эълон қилинган қонун лойиҳаси тил соҳасидаги ўша эски ҳолатни, ўзбек тили учун ҳалокатли бўлган эски ҳолатни сақлаб, қонунлаштириб қўйишга мўлжаллангандай бўлиб кўринади. Агар у қонун сифатида қабул қилинса, ҳеч нарса ўзгармай, тилимиз ривожидаги нохуш аҳвол давом этавериши аниқ. Чунки лойиҳада тилга статус берилган-у ҳеч қандай имтиёз берилмаган. Унда ҳамма тилларнинг тенглиги, бир-бирининг олдида ҳеч қандай имтиёзга эга эмаслиги қайта-қайта такрорланади. Шунинг ўзи ғалати: давлат мақоми — ўзи бир имтиёз-ку. Жумҳуриятда унинг ҳеч қандай имтиёзи бўлмаса, қоғоздаги қуруқ мақомни нима қилади? Энг муҳими — лойиҳа амалдаги адолатсиз иккитилliликни зўр бериб ҳимоя қилади. Адолатсиз деганимки, ҳозирги тушунчамиздаги иккитиллилик жумҳуриятдаги аҳолининг фақат бир қисмига дахлдор, русча сўзлашувчиларга эса бунинг алоқаси йўқ, улар иккинчи тилни билишга эҳтиёж сезмаяптилар. Шундай қонун яратилиши керакки, мана шу эҳтиёж аниқ сезилиб турсин. Ана шундагина иккитиллилик (агар у зарур бўлса) адолатли ва статусга мувофиқ бўлади. Бунинг учун давлат тили ўз статусига муносиб барча имтиёзларга эга бўлиши зарур.

Лойиҳа муҳокамасидаги баъзи мунозараларда бирон миллий тилни (ўзбек тилини, рус тилини, бошқа бирор тилни) ўрганишга даъват этишда ёки тилни тарғиб қилишда миллатчилик унсурларини қидириш, қандайдир нохуш шамалар сезиладики, бу, менингча, маданиятдан эмас. «Огонёк» мухбири А. Головков эса ўз мақоласида ўзбек тилини ўрганишга чақиришни ёшларни миллатчиликка даъват қилиш деб баҳолабди. Ахир мана биз ажойиб бой рус тилини, рус адабиётини ўрганиб кам бўлганимиз йўқ-ку. Буни муҳаббат билан давом эттирамиз. Ҳар қандай тилни ўрганиш, билиш — ҳар ким учун беназир маънавий бойлик, ахир. Шу жумладан ўзбек тили, Навоийнинг бадиий тафаккур дунёси, минг йиллик ўзбек маданияти ва адабиёти ҳам фақат ўзбек халқининг ўзи учун эмас, ҳамма халқлар учун ҳам катта давлат. Шу бойликни эгалланг деган самимий тавсия, наҳотки, миллатчиликка йўйилса. Аксинча, бу — миллатлараро саховат эмасми! Бундан ҳам қийиқ қидириш ўтган ўн йилликлардан қолган «ўз соясидан ҳадиксираш» иллати бўлса керак.

Лойиҳанинг қонун тусига кириши учун ҳали уни анча пишитиш, ихчамлаш керак. Чунки унда кўп хил кераксиз изоҳлар, тавсиялар, кўрсатмалар аралашиб кетган. Тилимизнинг кўпгина махсус, профессионал соҳалари, жумладан, адлия сўзлиги анча хароб эканлиги шу лойиҳа матнидан ҳам кўриниб турибди. Унда негадир нутқлар, маърузалар, ҳужжатлар, асарлар, хусусан, киносценарийлар рус тилига таржима қилиниши ҳақида ҳам гапирилади. Маълумки, кўп тармоқли, кўп жанрли таржима санъати бизда анчадан бери ривожланиб келаётган соҳа. Унга эндиликда қонун моддалар нега керак бўлиб қолди экан? Қонун матни энг асосий нарса ҳақида, юридик жиҳатдан саводли, аниқ-тиниқ ва ихчам ифодаланган бўлиши зарур.

Мунозараларда махсус соҳаларнинг (фан-техника, кибернетика, бухгалтерия...) ходимлари ваҳимага тушганлиги сезилади. Назаримда, бу — ўринсиз. Ўзбек тили (ўз тарихи, диалектлари билан) шу қадар бойки, сунъий тўсиқлар олиб ташланса, у бадииятдагина эмас, бошқа ҳамма соҳаларда ҳам аста-секин ўз ўрнини эгаллайди. Қолаверса, махсус соҳалардаги энг зарур, «чет» сўзлар, байналмилал атамалар сақланиб қолаверади, медицинада ишлатиладиган кўп сонли лотинча сўзларни ҳеч қайси халқ қувиб чиқаролгани йўқ-ку.

Муҳокамада менинг ҳам фикрларим кўп, баъзи гапларни такрорлаб қўйишдан қўрқаман. Кейинги вақтда айниқса Иброҳим Ғафуровнинг мулоҳазалари менга маъқул бўлди. «Тил — халқнинг борлиги-йўқлиги, — дейди у. — Тил зўравонликни кўтармайди. Лекин тил доим ғамхўрлик ва эътиборга муҳтож.».

Кўп ўртоқлар қонунни яқинда сайланадиган халқ депутатларининг жумҳурият қурултойида муҳокама қилиб тасдиқлаш кераклигини айтмоқдалар. Мен шунга қўшиламан. Лекин бўлажак қонун ижроси талаб қиладиган шарт-шароитни яратиш учун (қонун барибир қабул қилинади, деган ишонч билан) ҳозирдан иш бошлаш зарур. Бу ишларнинг энг муҳимлари ўзбек ва рус тилларини ўрганувчиларга рағбат ва шароит; давлат тилининг тўлақонли фаолияти учун техник тайёргарлик (залларни таржима ва эшитиш аппаратлари билан жиҳозлаш; ўзбекча ёзув машинкаси ва нусха кўпайтириш асбоблари ишлаб чиқариш...) кўп тилли луғатлар ўзбек тилида профессионал сўзликлар, дарсликлар тайёрлаш...

ХУЛЛАС, БУ муаммолар, айниқса, мактаб-маориф соҳасида, шу қадар кўп ва мураккабки, қонундан олдин қатор аниқ қарорлар чиқариб, уларни аниқ муддатларда босқичма-босқич амалга ошира бориш керак, деб ўйлайман.

Мен қонун қабул қилишни орқага суриш тарафдори эмасман. Лекин қонун заmини мустаҳкам, она тили ривожининг туб масалаларини узил-кесил ҳал қиладиган бўлиши шарт, токи чала, мужмал жойлари қолиб, унга яна қайтишга тўғри келмасин.

Асқад МУХТОР

ҲАМЖИҲАТЛИК—ЯХШИ ИШЛАР ГАРОВИ

ТАРИХИЙ ДАВРНИ бошимиздан кечираяпмиз. Қандай моддий қийинчиликларни кўраётган бўлмайлик, даврнинг руҳи, ҳар бир одамда пайдо бўлган куч, фикр ва мулоҳазалар, ҳозиримиз, келажак ҳақидаги ташвишлар, ҳозиримиз бўлмаса ҳам, келажагимиз ёркин бўлишини тақозо қилаяпти. Шахсан менда шундай умид, ишонч бор. Аммо гапдан ишга ўтишимиз, узоқ йиллик ва қайта қуриш, ошкоралик таъсирида пайдо бўлган муаммоларни аниқ режалар тузиб олиб ҳал этиш чўзилиб кетаяпти.

Ўзгаришлар мамлакат ичидаги ишларда айниқса секин юз бераяпти. Чунки биз ҳамма қийинчиликларни бирдан ўртага ташладик, республикада ҳам шундай бўлди. Пахта, унинг нархи, миқдори, табиатни муҳофаза қилиш, болалар ўлими, тарих, тил масалалари, ҳоказо. Ҳамма масалалар муҳим, ҳамма масалалар мураккаб. Буларнинг ёнига халқлар, миллатлараро ташвишли, қон, қатор ўлимлар аралашиб қолган масалалар қўшилиб кетди. Халқимизнинг моддий ҳаётини яхшилаш ишлари чала қолиб, шу янги, кутилмаган муаммолар билан шуғулланиш биринчи планга ўтди. Миллатлараро муаммолар кутилмаган муаммолармиди? Халқ азим дарё. Бу дарё тўлқинларини, тошқинини кичик-кичик ариқлар очиш билан пасайтириб, тинчитиб бўлмайди. Аммо яқин-яқингача шундай қилиниб келди. Шунинг учун бу муаммоларни кутилмаган, деб бўлмайди.

Ҳамма виждонли кишилар шу масалаларни тўғри ҳал қилишга интилаяпти. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети Фарғона воқеалари бўйича М. Иброҳимов бошлиқ комиссия ишини муҳокама қилди, тўғри қарорлар қабул қилди. Аммо миллий масалаларнинг тубига ҳали етилгани йўқ. Тарихда ҳеч бир халқ беватан туғилган, пайдо бўлган эмас. Ҳамма халқларнинг яхшими, ёмонми, киндик қони тўкилган, ўнлаб, юзлаб асрлардан бери авлоддан авлодга мерос қолиб келаётган ўз тоши, тупроғи бўлган. Турли хил сабаблар билан ўз юртидан маҳрум бўлган мусофирларнинг ёстиқ тагида бир сиқим она ер тупроғини сақлашлари, оғир дамларда юзкўзларига суртишлари бежиз эмас. Шунинг учун бегуноҳ гуноҳкор бўлиб ўз еридан ҳайдалган халқлар ҳаммаси ўз ватанларига қайтиш ҳуқуқига эга бўлишлари лозим. Ўзбек халқи бағри кенг, сабр-тоқатли халқ, бошига кулфат тушганларни ўз қариндошидек қабул қилиб келди. Улар билан бирга яшашга, битта нонни бўлиб ейишга ҳозир ҳам тайёр. Аммо масала тубдан ҳал бўлиши керак. Ватани бўлган ҳар бир халқ ватани борлигини, истаган пайти унга қайтиб бориши мумкинлигини билиши керак. Шунда унинг, қаерда бўлмасин, кўнгли тўқ, ҳаёти мазмунли бўлади.

Баъзи ўртоқларим билан шундай сиёсий, маънавий масалалар юзасидан гаплашганимда, улар аввал иқтисодни тузатиш керак, ҳамма масалаларнинг асосида иқтисод ётибди, дейишади. Тўғри, қуруқ қошиқ оғизни йиртади. Лекин халқ ўз меҳнати жараёнида куй куйлаган, қўшиқ тўқиган. Илиқ сўз, яхши гап, ёқимли куй инсон меҳнатини унумли қилади, дардларини енгиллатади, дилини ёритади. Маънавий ҳаётимизда ҳал бўлмай келаётган, кўп йиллардан бери йиғилиб қолган ёки бўлмаса босиб ўтган оғир даврларимизда яшириб келинган масалалар кўп. Улардан энг зарури тил ва унга алоқадор ишлар. Биринчи галда халқ халқлигини, ўз тақдирини ўзи яратиши мумкинлигини тилига берилган ҳуқуқ билан тўла ҳис этиши керак. Баъзи республикаларда тил ҳақида қонунлар қабул қилинди. Биз ҳам шундай кутлуғ иш арафасида турибмиз. Лойиҳа эълон қилинди. Лекин уни ҳали мукаммал, деб бўлмайди. Ўзбек тили давлат тили, деб қабул қилиниши, рус тилини халқлар, миллатлараро алоқалар, муносабатлар тили, дейилиши узил-кесил тил муаммоларини ҳал қилмайди. Қонун юзасидан турли таклифлар, ечилиши лозим бўлган масалалар келиб чиқяпти. Мактабларда ўрта ва олий ўқув юртларида ўзбек тилида ўқиш, ўқитиш режаларини тузиш керак, республикада яшаётган бошқа миллат вакилларига ўзбек тилини ўрганиш имконият ва шароитларини кенг ва яхшилаб яратиш зарур. Рус мактабларида ўзбек тили ҳозиргидек шунчаки эмас, тўлақонли ўтилиши лозим. Бу ўринда мен қилинадиган ишларни уч гуруҳга бўлиб қарашни лозим топардим. Олий, қонун қабул қилувчи идоралар, ҳукумат қиладиган ишлар, иккинчидан, министрликлар, бошқармалар, ижодий, илмий уюшма, маҳкамалар зиммасидаги вазифалар, кейин, ҳар биримизнинг дилимиз, виждонимиз буюрганини қилишимиз зарур бўлган, ишлаётган идорамиз, корхонамиздаги ишлар. Олий Совет ва ҳукумат қиладиган иш — қонун халқ муҳокамасида. Министрлик, бошқармаларда эса ҳали жиддий ўзгариш кўринмаяпти. Турли хил маълумотлар, кадрлар варақалари, илтимос, аризалар ва бошқа зарур ҳаётий ҳужжатлар ҳалигача рус тилида ёзилади, кўпгина идоралар, министрликлар, ижодий уюшмалар ўз йиғилиш, мажлисларини деярли рус тилида ўтказишади.

Ваҳоланки, икки тилда ўтказиш мумкин, қонун кутиб ўтириш шарт эмас, ҳеч қандай идора буни тақиқлаган ҳам эмас. Республикамиздаги мавжуд уч юздан ортиқ музика мактабларида ҳам аҳвол кўнгилдагидек деб бўлмайди. Ўзбек тилида музика билимига оид ўқиш, ўқитиш китоблари ниҳоятда кам.

Мен ўзбек тили давлат тили бўлишини қўллаб-қувватлайман, унинг ҳар томонлама ривожланиши тарафдориман. Айни пайтда иккитиллилик ҳақида кўп гапираман. Иккитиллилик деганда мен ўз она тилимиз билан бирга бошқа қардош тилларни, шу жумладан рус тилини ҳам чуқур ўрганишимиз лозимлигини, фан, маърифат, адабиёт ва санъат, умуман маданият соҳасидаги аҳволни, келажакда қилинадиган ишларни ўйлайман.

Жамол Камол яхши ўзбек шоири. Лекин унинг инглиз тилини ўрганганини эшитиб, улуғ Шекспир асарларини инглизчадан қилган таржималарини ўқиб, унга ҳурматим янада ошди. Шавкат Раҳмоннинг испан тилига қизиқиши мени хурсанд қилади. Мирза Солиев ўзбекчадан русчага таржима қилади. Рус тилини яхши билади. Мирза Кенжабоев «Евгений Онегин»ни Ойбекдан сўнг, ўзбек китобхонига ҳадя қилди. Қўрқмас Муҳиддинов, Исмоил Жалилов, Шерали Жўраев, Фаррух Зокиров ўзбек ва рус тилларида қийналмай куйлашади. Бу мисоллар иккитиллилик мисоли эмасми?

Ўткир Ҳошимов, Мурод Муҳаммад Дўст ўз асарларини ўзлари русчага таржима қилишади. Бу иккитиллилик, ғурурланса арзийдиган ишлар эмасми? Ўз она тилидан ташқари рус, бошқа тилларни билиш бу, юксак маданият белгиси. Агар биз ўз миллий маданиятимизни юксалтирмоқчи бўлсак, уни дунёга танитмоқчи бўлсак, ўз тилимизни чуқур ўрганиш, уни кўп ишларимизда татбиқ этиш билан бирга, рус тилини, иложи борича бошқа тилларни ҳам ўрганишимиз, болаларимизга ўргатишимиз керак.

Айни пайтда республикада яшаётган, ўз ҳаёти, тақдирини Ўзбекистон билан боғлаган бошқа миллат вакиллари ҳам ўз тилларини ривожлантириш билан бирга ўзбек тилини ўргансалар яхши бўлади. Ижобий мисоллар бунга оз эмас. Биз буюк Иттифоққа бирлашганмиз. Бу Иттифоқдаги алоқаларимиз асосан рус тили орқали олиб борилади. Буни доимо ёдда тутиб, иш кўришимиз керак.

Икки оғиз маданият идораларининг ишлари ҳақида. Бу соҳадаги вазифалар бошдан ошиб ётибди. Маданиятга ажратилаётган маблағ кам. Тарихий ёдгорликлар нураяпти, театр, музика заллари етишмайди. Маданият ходимларининг маоши оз. Уларга уй-жой кам ажратилаяпти. Шунинг учун маданият соҳасидаги мутахассисликка эга бўлган ёшларнинг кўпи бошқа соҳаларга ўтиб кетаяпти. Аҳволни қандай тузатиш керак? Таклифлар кўп. Аммо бу таклифлар масалани тўла-тўкис ҳал қилмайди. Бир чора бор. Агар шу чора кўрилса, ҳамма нарса жойига тушади.

Мен бу чорани мисол билан айтиб бермоқчиман. Иккинчи жаҳон уруши йиллари Ғарбий Германиянинг шаҳарлари 80 процент атрофида вайрон бўлган. Ҳозир шу шаҳарларнинг ҳаммасига ҳавасингиз келади. Нима қилган немислар?

Кельн шаҳрининг аҳолиси, бойи ҳам, камбағали ҳам йиғилиб, аввало шаҳар ўртасидаги черковни тиклаш керак, у тикланиб, баланд мақбарасидаги қўнғироқ чалиниб турса, халқнинг дили ёришади, бошқа ҳамма ишлар юришиб кетади, дейишган. Шундай қилишган. Оқибати ҳаммага маълум. Германия Федератив республикаси урушдан кейинги қирқ беш йил ичида дунёдаги энг ривожланган, энг тўқ давлатлардан бўлиб кетди. Биз эса йилдан-йилга маданиятга кўпроқ пул бериш ўрнига, ундан пул йиғишни кўпайтираяпмиз. Маданиятимиз соҳасида ҳамма нарса пулга чақиладиган бўлиб кетаяпти. Кино, театр, музика, музей, боғ, китоб — ҳаммасидан моддий фойда топишни кўзлаяпмиз. Бу мутлақо нотўғри. Инсон, тарихий маълумотлар бўйича, қайси тузумда яшамасин, доимо маданиятни давлат қарамоғида кўриб келган, давлат ихтиёрида, сақлаб келган.

Яна бир мулоҳаза. Маданият ходимларининг маданиятимизни бойитишда, тарихий ёдгорликларни сақлашда диний бошқармалар билан ҳамкорликда қилишлари мумкин бўлган вазифаларини янгидан ва кенгроқ кўриб чиқиш керак. Музейлар, музика ўчоқлари якшанба кунлари болалар учун текин бўлиши лозим. Шундай қилиш ниятидамиз. Болаларимиз бой санъат хазинамиздан пулсиз баҳраманд бўлишсин. Адабиёт, тарих, санъат соҳасидаги дарслар музей, театр, музика залларида ўтсин, мактабларга шу имкониятни берайлик. Яна бир мўлжал. Кўкалдош мадрасасини ўзбек ва шарқ халқлари музика асбоблари музейи ва концерт залига айлантирмоқчимиз.

Ўнинчи асрда дунёга машҳур Бухоро кутубхонаси ёниб кетган, ё Маҳмуд Ғазнавий томонидан ёндирилган. Шу кутубхонани халқ ҳашари йўли билан ҳамма ижодий союзлар, Фанлар академияси, бошқармалар иштирокида янгитдан бунёд этсак, хайрли иш бўлар эди. Ҳарҳолда мен шунинг орқасида юрибман.

Ўзбек музикали драмаси, операси, уларнинг келажаги бўйича талай мулоҳазалар бор. Тошкентни Ўрда суви иккига бўлиб, янги ва эски шаҳарга ажратиб қўйган. Эски шаҳарга ҳамон эътибор кам. Давлат, шаҳар идоралари қатори, маданият ходимларининг, министрликнинг шу борада қиладиган ишлари ниҳоятда кўп.

Республиканинг маданият илмий-методик маркази халқимизнинг бой урф-одатларини чуқур ўрганишга, унутилган ёки ноҳақ ман этилган маросимларини тиклашга ва янгитдан ҳаётга татбиқ этишга киришди. Бу зарур иш Наврўз байрамининг тикланишидан бошланади. Ҳозир шуларни тўплаб, китоб қилиш ниятидамиз.

Мен бу мулоҳазаларни ўз номимдан гапираяпман. Кимдир қўшилиши мумкин, кимдир йўқ. Энг муҳим гап шундаки, агар ҳамма зиёлилар, жамоат ташкилотлари, давлат идоралари ҳамжиҳат бўлиб, ҳамма ишларни режалаб олиб, кўпчиликнинг фикри билан иш кўрадиган бўлсак, халқимизнинг турмуши, республиканинг келажаги яхши бўлишига шубҳа йўқ.

Ўлмас УМАРБЕКОВ

АҚЛУ ИДРОК ТАЛАБИ

«ЗЎРАВОНЛИК туккан тугунларни ақлу идрок ечади», деган экан Юсуф Хос Ҳожиб. Биз етмиш йил давомида озмунча тугун тугдикми? Табиатга қарши, тарихга қарши, ўз-ўзимизга қарши... Қаёққа қараманг, ўша машъум зўравонлик излари — тугунлар, тугунлар, тугунлар... Бугун ўша тугунлардан бирини ечмоқчи бўлиб турибмиз. Ахир, дунё илгарилаб кетиб қолди, биз эса ҳамон чанг-тўзон ютиб, орқада юрибмиз. Ҳозир ўз ерида ўз тили чекланган битта ҳам хорижий халқ ёки мамлакат йўқ десам, муболаға бўлмас. Биз «капиталистик» деб атайдиган дунё бу масалани аллақачон ҳал қилиб бўлган. Шунинг ўзиёқ оқилларнинг оқилона ҳукм юритишлари учун кифоя эмасми? Шунчалик сарсонсаргардонлик, охири шармандалик билан тугаган сталинча зўравонликдан сўнг ақлидрокка суяниб иш кўриш фурсати етмадими? Мен Ўзбекистон ССРнинг Тиллар тўғрисидаги қонун лойиҳасини ўқиб, шундай хулосага келдим.

Лойиҳада ўзбек тили — Ўзбекистон ССРнинг давлат тили, деб эълон қилинади. Лекин барча бобларда ҳамда соҳаларда рус тили унга ёнма-ён қўйилади. Табиатда шундай қонуният бор: иккита нарса бир-бири билан ёнма-ён қўйиларкан, каттаси кичигига соя солади. Шу боисдан катта паҳлавон билан кичик паҳлавонни бир курсига ўтқазиб бўлмайди. Дарё билан денгизни ёнма-ён қўйиб, уларнинг тенглигини таъминлаш мушкул: денгиз дарёни ютиб юборади. Енбошида қурилган ўн олти қаватли меҳмонхона туфайли Самарқанддаги машҳур Гўри Амир мақбараси қанчалар чўкиб кетгани бугун ҳаммамизга маълум.

Хулоса шуки, икки тил орасида зарур масофа, маълум оралиқ бўлишини таъминлаш даркор. Токи миллий тилнинг имконияти торайиб қолмасин.

Биз ягона оилага уюшган, тенг ҳуқуқли халқлармиз. Буни ҳеч ким рад этмайди. Аммо ҳар бир халқнинг миллий-маданий ҳақҳуқуқлари авваламбор ва тўла равишда ўз республикаси доирасида таъмин этилиши ҳаммага аён ҳақиқат. Шунга кўра, ўзбек тилининг Ўзбекистонда маълум нуфузга эга бўлиши, Ўзбекистонда ўзбек тили муҳитининг ҳукм суриши бошқаларни камситмайди. Бошқалар билишадики, шундай нуфуз ва шундай муҳит ўз республикалари доирасида уларнинг тилларига ҳам берилган, уларнинг тиллари учун ҳам ҳукм суради. Фақат улар Ўзбекистонда яшашаркан, бутун дунёда маданий инсонлар амал қиладиган қоидага амал қилишларига тўғри келади — ўзбек тилини ўрганиб, унинг давлат тили эканини тан олиб яшашади, холос. Бу инсонлар учун азалдан нормал ва табиий бир ҳол. Ана шу табиийлик қарор топган жойда ўзаро иззат-эҳтиром барқарор бўлади. Акс ҳолда, тенглик, биродарлик деган тушунчалар қуруқ сўз бўлиб қолаверади.

Кейинги ўттиз-қирқ йил ичида аҳоли орасида ғалати бир тоифа пайдо бўлди. «Миллатинг ким?» деб сўрасангиз, «Нима аҳамияти бор? Совет кишиларимиз», деб жавоб беришади. Улар учун Ўрта Осиё нимаю Сибирь, Кавказ ёки Болтиқ бўйи нима — аҳамияти йўқ. Кўпроқ пул, яхши турмуш ваъда этилса, чамадон кўтариб, дунёнинг нариги чеккасига ҳам боришаверади. Яшашдан мақсад — яхши еб-ичиш, истеъмолчилик. Келиб чиқиш эътибори билан ола-қуроқ, муайян бир миллат, миллий маданият, миллий тарих ёки тақдир билан боғланмаган бу кишилар ўзларини «интернационалист» деб аташади ва қаёққа боришмасин, беписанд юриш-туришлари билан ерли халқнинг ғашига тегишади. Улар Ўзбекистонда ҳам анча-мунча. Миллий тилларга чинакам давлат тили мақоми берилиши мазкур тоифадаги кишиларнинг ниҳоят маълум республикада қўним топиб, ўз тақдирларини маълум халқ, маълум маданият билан боғлашларига ёрдам берган бўлур эди.

Лойиҳанинг учинчи моддаси «Ўзбекистонда ўзбек ва рус тиллари — миллатлараро муомала воситасидир» деб тузатилиши керак. «Негаки, ўзбек тили Ўзбекистон доирасида азалдан қозоқ, қирғиз, туркман, тожик, қорақалпоқ, татар, бошқирд, озарбойжон, чуваш ва доғистонликлар учун миллатлараро муомала воситаси бўлиб хизмат қилади. Бу — реал ва тарихий ҳақиқат, ундан кўз юмиб бўлмайди.

Лойиҳанинг саккизинчи моддаси «Барча раҳбар кадрлар ва хизмат кўрсатиш соҳаси ходимлари ўзбек тилини ҳам, рус тилини ҳам ўз хизмат вазифаларини бажариш учун зарур бўлган даражада билишлари шарт», деб тўлдирилиши зарур. Ўзбекистонда масъул раҳбар вазифани эгаллаб турса-ю, ўзбек тилини билмаса ёки билишни истамаса, бу — шу халқ, шу тупроққа нисбатан ҳурматсизлик, беписандликнинг мужассами. Бунга ортиқ йўл қўйиб бўлмайди.

СССР халқ депутати Владимир Золотухиннинг «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг шу йил 21 июль сонида босилган суҳбатини ўқидим. Ҳаққоний гаплар айтилибди. Аммо бир нарса мени ажаблантирди: «Ўзбекистонда барча соҳаларда барча тиллар тенг ҳуқуқли бўлиши керак», — дейди В. Золотухин. Бу — чуқур ўйланмаган, чалкаш ва қалтис бир гап. Ҳар ҳолда, демократнинг гапи эмас. Хўш, шу кунгача оғизда бўлса ҳам шу гапни такрорлаб, нимага эришдик?

Ўзбекистонда барча соҳаларда барча тилларнинг тенг ҳуқуқли бўлиши, бир қарашда, «интернационализм» бўлиб, чиройли жаранглайди, аммо амалда у ўзбек тилини камситади, бўғади... Фикримни тушунтиришга ҳаракат қиламан. Биласизки, Россияда рус тили муҳити ҳукм суради, шунинг учун ҳам у — Россия. Грузияда грузин тили муҳити ҳукм суради, шунинг учун ҳам у — Грузия. Украинада украин тили муҳити ҳукм суради, шунинг учун ҳам у — Украина... Бас, худди шунга ўхшаш, Ўзбекистонда ҳам ўзбек тили муҳити ҳукм суриши ва шу туфайли ҳам унинг «Ўзбекистон» деб аталиши табиий ва қонуний эмасми? Энди В. Золотухин айтган гап барча республикаларда жорий этиладиган бўлса, миллий республикалар ўз миллий қиёфасини йўқотиб, миллатлар бўтқасига айланмайдими?

Биз Умумиттифоқ миқёсида тенг ҳуқуқли халқлар ва тилларmиз. Аммо сўз алоҳида-алоҳида республикалар хусусида бораркан, у ёки бу тилнинг биринчи планга чиқиши ва ўз республикаси доирасида маълум нуфузларга эга бўлиши ўз-ўзидан равшан ҳақиқатдир. Украинада бир мунча арманлар яшайди, шундан келиб чиқиб мазкур республикада арман тили ҳуқуқини украин тили ҳуқуқига тенглаштириб қўйиш ақлга сиғадими? Россияда озмикўпми ўзбеклар ҳам яшайди. Энди ўша ерда ўзбек тили мақомини рус тилига бaробарлаштиринг, дейилса, «Ҳой, эсингни едингми? Бу ер — Россия-ку!» дейишмайдими?.. Хуллас, Ўзбекистонда ўзбек тилининг давлат тили сифатида етакчи, нуфузли ўринга эга бўлиши унинг табиий ва тарихий ҳуқуқидир. Бу ҳуқуққа дахл этишга ҳеч кимнинг ҳақи йўқ.

Табиийки, Ўзбекистонда ўзбек тилининг ягона давлат тили деб эълон этилиши уни ўрганишни, унга ҳурмат-эътибор билан муносабатда бўлишни тақозо этади. Бор-йўқ талаб шу, бошқа нарса талаб этилмайди. Наҳотки, шу биргина талабга риоя этиш шунчалар қийин бўлса?

Бағридан жой, дастурхонидан нон-туз берган халқнинг тилини (маданиятини!) ҳурматлаш ва ўрганиш азалдан инсонлар учун эзгу бир одат эди-ку... Наҳотки, буни унутиб қўйдик? Келинг, унутилган қадриятларни эсга олайлик: Ўзбекистон мустамлака эмас, суверен республика. Россияда рус тили нуфузли бўлганидек, Ўзбекистонда ўзбек тилининг нуфузли бўлиши табиий ва қонуний бир ҳолдир. Бошқача айтганда, биз «Совет Иттифоқи» деб аталган кўп квартирали бир уйда яшаймиз. Шу уйда яшашга ҳаммамиз тенг ҳуқуқлимиз. Аммо ҳар кимсанинг алоҳида, ўз квартираси ва ўша квартирага нисбатан айрича ҳақ-ҳуқуқлари бор. Ўзбек тили мақоми ана шу айрича ҳақ-ҳуқуқлар жумласига киради. Бундан кўз юмиш, ҳақиқатни кўра-билатуриб, гапни чалкаштириш — оқилларнинг иши эмас.

МИЛЛАТ — инсоният тадрижий тараққиётининг олий нуқтаси. Миллий тил ҳуқуқи, унинг давлат тили даражасидаги мақоми — халқ тақдирининг ҳаёт-мамот масаласидир. Бу борада бюрократик усулларни қўллаб, зўрлик-зўравонлик билан ҳукм юритиш яхшиликка олиб бормайди. Масалани дунё халқлари тажрибасига таяниб, ақлу идрок талабларига суяниб, инсоф-адолат билан ҳал қилиш даркор.

Жамол КАМОЛ

Қорақалпоқ халқ шоири Иброҳим Юсупов.

ТИЛ ҲУҚУҚИ—ЭЛ ҲУҚУҚИ

ГАРЧИ БОШҚА республикалардан орқада қолаётган бўлса ҳам, кечроқ бўлса ҳам, халқ орзусидаги, пишиқ, ягона, қатъий нуқтаи назарга эга бўлган Тил тўғрисидаги қонун лойиҳаси чиқишига илҳақ эдик. Лойиҳанинг ўзбек тилига давлат мақоми берилиши ҳақидаги хушхабаридан кўнгиллар бир оз тасалли топди. Лекин лойиҳанинг умумий моҳияти, нуқтаи назари, ҳаёт билан, миллатлараро муносабатларни қайта қуриш билан мувофиқлиги, миллатлараро муносабатларни қайта қуриш ва ижобий изга солишга муносабати, халқ оммаси манфаатлари, фикр-қарашлари билан ҳисоблашиши қаноатланарли эмас.

Лойиҳанинг I-моддасида «Ўзбекистон ССРнинг давлат тили ўзбек тилидир», деб ёзилгани ўзбек тилига давлат нуфузи берилишидан кафолат бериб турибди. Лекин бошқа моддалар моҳияти, бошқа тилларга берилган ҳуқуқлар амалда ўзбек тилининг устувор мавқеига, давлат мақомига кўтарилиб, эркин, мустақил фаолият кўрсатишини таъминлай олмайди. Жумладан, рус тилига берилган ҳуқуқ жуда кўп моддаларда ўзбек тили билан баравар бўлиб, айрим ҳолларда, ўзининг фаолият доираси, таъсир кучи билан ўзбек тилини иккинчи ўринга суриб қўйди. Лойиҳанинг биринчи жумлаларидаёқ «қонун Ўзбекистон ССР территориясида рус тили СССР халқларининг миллатлараро муомала тили бўлиб хизмат қилишини» гарантиялайди. 3-моддада Ўзбекистон ССРда рус тили миллатлараро муомала воситаси эканлиги такрор-такрор уқтирилади. Ўзбекистонда яшовчи халқлар ўзаро ўзбек тилида муомала қилмас экан, ўзбек тилининг мавқеи ўз-ўзидан кўтарилмайди. Турғунлик йилларида ҳам республикада миллатлараро муомала воситаси рус тили эди. Унинг яккаҳокимлиги кўпроқ жамоат жойларида, транспортда кўзга ташланар ва баҳсларга сабаб бўларди. Эндиликда ҳам шундай ҳоллар юз бермаслигига, қонун суиистеъмол қилинмаслигига ким кафолат бера олади? Республика доирасида миллатлараро алоқа ва муомала воситаси давлат (ўзбек) тили бўлмоғи давр мантиқига мос иш бўларди. Бу вазифани бошқа тил зиммасига юклаш давлат тилининг мавқеи ва амалиёт доирасини чеклашга олиб келади.

Кўпчилик моддалар шундай тузилганки, гўё ўзбек тилига номигагина давлат мақоми белгиланяпти-ю, амалда эса, икки тилга — ўзбек ва рус тилларига бир йўла давлат ҳуқуқи берилаётгандек. Айниқса, 28-модда бунга яққол далилдир. Лойиҳада ғуж яшайдиган миллий гуруҳлар тили ҳам ўзбек тили билан деярли баравар имтиёз, мақомга эга бўлиб қолган. Бутун лойиҳани шу нуқтаи назардан кўриб чиқиш керакки, ўзбек тилининг давлат мақомидаги ҳуқуқи ҳар бир моддада алоҳида ажралиб турсин.

Назаримда, 11-моддада, хорижий давлатлар билан бўладиган муомалада ўзбек тилининг давлат мақомидаги мавқеини мустаҳкамлаш керак. Лойиҳада айтилишича, «Хорижий давлатлар билан бўладиган муносабатларда халқаро битимлар ва мавжуд тажриба ҳисобга олиниб, ҳар икки томон учун мақбул тил қўлланади». Мавжуд тажрибага суяниладиган бўлса, хорижий давлатлар билан бўладиган муносабатларда илгаригидай фақат рус тили амал қилиши англашилади. Маълумки, тил мақоми халқ мақомини белгилайди, тил мустақиллиги халқ мустақиллигидан далолат беради. Мустақил миллий давлатлар хорижий давлатлар билан ўз тилларида музокара олиб борадилар. Бу — миллий давлат мақомининг белгиси. Биз таклиф қиламизки, мазкур жумла «Хорижий давлатлар билан бўладиган муносабатларда Ўзбекистоннинг давлат тили қўлланади ва мусоҳиб томон учун таржима таъминланади» қабилида таҳрир этилса, токи, хорижий давлатлар, ниҳоят, Улуғ Октябрь инқилобининг саккизинчи ўн йиллигида Ўзбекистон ўзбекларнинг мустақил миллий давлати эканлигига имон келтирсинлар.

27-моддада Ўзбекистонда илмий ишларни ўзбек тилида тақдим этиш ва ҳимоя қилиш ҳуқуқи қонунлаштирилгани таҳсинга сазовор. Лекин илмий иш тилини эркин танлаш масаласига аниқлик киритиш керак. Узоқ муддат илмий иш ёзиш ва ёқлашда якка тил ҳокимлиги ҳукм сурди. Бу, бир томондан, илмий тил ривожига тўсқинлик қилиб, кўпчилик олимларнинг камолига салбий таъсир ўтказиб келган бўлса, иккинчи томондан, баъзи «тадқиқотчилар»га уларнинг кўзбўямачиликларини пардалаш учун ниқоб вазифасини бажариб, қулайлик яратди. Булар фақат рус тилида илмий иш қила оладиганлар ёки ўз она тилида

Давоми еттинчи бетда

Ўзбекистон ССРнинг Тиллар тўғрисидаги қонуни лойиҳаси илмий муассасаларда ҳам кенг муҳокама қилинмоқда.

СУРАТДА: ЎзФА Шарқшунослик институти олимлари лойиҳа ҳақидаги фикрлари билан ўзаро ўртоқлашмоқдалар.

С. МАҲКАМОВ суратга олган

АДАБИЁТИМИЗ ТАРИХИДАН САҲИФАЛАР

«ТОНГ ЮЛДУЗИ» ҚАЧОН ЧИҚҚАН?

БИР ТАСОДИФ туфайли Эски Жўвадаги носфурушдан сотиб олганим — «Тонг юлдузи» журналининг бисотимда турганига ҳам анча замон бўлди.

Дарвоқе, аввало, журнал ҳақида бир оғиз гап. Ўтган йили «Ёш куч» журналининг июль ойи сонида Шуҳрат Ризаев шундай деб ёзди: «Олтмиш йилдан зиёдроқ давр мобайнида фақат бир нусхадагина тайёрланадиган «Тонг юлдузи» деворий газетасининг сақланиши фавқулодда бир мўъжиза. Афсуски, ҳозирча мўъжиза рўй бергани йўқ». Менинг эса ана шу мўъжиза билан учрашганимга, юқорида ёзганимдек, анча замон бўлди. Бугун унинг саҳифаларини қайта варақлайман.

Журнал 1925 йили Ойбек муҳаррирлигида чиққан. Унда бир қанча ижтимоий-сиёсий материаллардан ташқари, адабиётимизнинг 20-йиллар даври руҳини ифода этувчи илмий-текширишлар, классик адабиётимиз вакилларининг таржимаи ҳолларидан лавҳалар, Ойбек, Миркарим Осим, Субутой — Субутой Долимовнинг шеърлари, Миркарим Осимнинг «Ойбек ва унинг шеърлари» сарлавҳали салмоқли мақола бор.

Мулоҳазаларимизни айтишдан аввал журнал ҳақида домламиз Субутой Долимовнинг сўзларини эшитмоқчи бўлдим.

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби Субутой Долимов изоҳи:

— Эътибор қилган бўлсангиз, «Тонг юлдузи» расмий журнал эмас. У Тошкент таълим-тарбия техникумининг деворий газетаси. Унинг эллигинчи — юбилей сони қўлингиздаги каби расмий матбаа орқали журнал сифатида чоп этилган, бошқа чиқмаган. Шунинг учун у журнал каталогларида ҳам қайд этилган эмас. Деворий газетага Ойбекка қадар Вали Қаюм, Маҳмуд Холиқий каби ўша даврнинг бирмунча номдор кишилари муҳаррирлик қилишган. Аммо деворий газета Ойбек раҳбарлигида чиқа бошлаган пайтларда фақат техникум доирасигина эмас, шаҳар ўқувчилари ва зиёлилари ўртасида ҳам машҳур бўлиб кетган эди. Мен ҳам Ойбек, Миркарим Осим, Иртойлар каби «Тонг юлдузи»нинг фаол қатнашчиларидан бири эдим. Ойбек домла билан шу газета баҳона анча муддат бирга ишлаганман, эҳ-ҳе... нимасини айтай, ёшлигимизнинг ажойиб жўшқин йиллари эди, шу тобда ана шу йиллар эсдаликларини кафтингизга солиб келган одамга ўхшаяпсиз. Журналдаги «Бир кеча» сарлавҳали шеъримга Ойбекнинг назари тушган ва у шеърни таҳрир этган. Бу — ўша йиллардан тотли хотира.

«Тонг юлдузи» журнали

ЖУРНАЛДА ОЙБЕКНИНГ «Оқшом кўринишлари» ва «Ўзбек эли» сарлавҳали икки шеъри чоп этилган. Мазкур шеърлар адабиёт тарихимиз учун биринчи маротаба эълон қилинган манбаъ, биринчи нусха сифатида ҳам қимматлидир. Ойбекнинг 19 томлик тўла асарлар тўпламида «Оқшом кўринишлари» ҳақида қуйидагича изоҳ берилган:

«Оқшом кўринишлари» «Туйғулар»да (Ойбекнинг шеърлар тўплами — **Ё. Я.**) босилган. Кейинчалик бошқа китобларига киритилмаган. Шеър 1925 йили ёзилган бўлса керак».

Биринчидан бу шеър «Туйғулар»дан аввал мазкур журналда эълон қилинган ва, унда қайд этилишича, 1925 йили эмас, 1924 йилнинг 28 декабрида ёзилган. Иккинчидан, «Оқшом кўринишлари» ва «Ўзбек эли» шеърлари «Туйғулар»га шоир томонидан ўзгартирилган, тузатилган ва мукаммаллаштирилган ҳолда киритилганки, буни журнал нусхаси билан муқояса қилинса янада равшан сезилади.

«Тонг юлдузи»даги диққатимизни ўзига жалб этган материаллардан бири, шубҳасиз, Миркарим Осимнинг «Ойбек ва унинг шеърлари» мақоласидир.

Маълумки, Ойбек ижодини тадқиқ этган кўпгина олимлар ёзувчи ҳақидаги илк мақолалардан бири сифатида Ҳ. Ёқубовнинг 1929 йилнинг август ойида «Қизил Ўзбекистон» газетасида эълон қилинган «Ойбек ва унинг шеърлари» мақоласини таъкидлар эдилар. Ваҳоланки, ундан бир неча йил илгари Миркарим Осим «Тонг юлдузи»да Ойбекнинг илк шеърларини чуқур таҳлил этган ҳамда поэтик ижоднинг табиатидан келиб чиққан ҳолда, шоир шеърларига холис баҳо берган эканки, бундан адабий жамоатчилик ҳануз бехабар бўлиб келди.

Ойбек 20-йилларда Чўлпон ҳақида мақолалар ёзган, «Туйғулар»да «Кўп суюкли шоиримиз Чўлпонга» деб шеър бағишлаган, хуллас ўзи Чўлпоннинг шогирдларидан бири эканлигини яширмаган. Натижада бу ҳол Ойбекнинг айрим ҳазин, мунгли шеърларига нисбат берилиб, Ойбек замоннинг машҳур ва номашҳур шахслари томонидан «ғоясиз шоирликда», «жанговар, курашчан ҳаётимизни бузиб талқин этишда», «ғалабаларимизни кўрмаслик ва кўролмасликда» айбланиб келинаётган эди. Шундай бир шароитда Миркарим Осим Ойбекни мазкур мақоласида ҳалоллик, принципиаллик билан ҳимоя қилади.

Худди ўша 20-йиллари юқоридаги каби мулоҳазаларга қўшилган Элбек Ойбек шеърлари ҳақида «Қизил Ўзбекистон» саҳифаларида фикрлар билдирган эди. Миркарим Осим Элбекнинг қарашларига ўринли жавоб беради. «Бир шоирни текширар экан, Элбекча умидсизлигини асос қилиб олмай балки уни ижтимоий-адабий ёқдан текшириш керак», дейди.

Биз бу ўринда Миркарим Осимнинг мулоҳазаларини шарҳлаб ўтиришга ҳожат сезмаймиз. Адибнинг мақоласи ўз пайтида айни жасорат эди. Ғайриниятли кишилар қилдан қийиқ ахтариб, озгина «ножўя» сўз учун «пролетар ёзувчиси» сафидан чиқариб, ижодкор бошига минг бир маломатлар солаётган бир пайтда Миркарим Осим каби мулоҳаза юрита олиш ва уни матбуотда айтиш ҳалоллик, адабиётга садоқатнинг белгиси эди.

Биз бугун, ҳур фикрлаш имконияти туғилаётган бир пайтда, Миркарим Осим янглиғ камсуқум, камтар, бутун ҳаётини халқ адабиётининг тараққиётига бағишлаган фидойи ва бу фидойилиги учун на мукофот, на лавозимларни ўйлаган адибимизни эслашга бурчлимиз.

Энди шу муносабат билан яна бир мулоҳаза.

Кўриб турибсизки, Ойбек имзоси чекилган битта деворий газетанинг журнал тарзида чиқарилган битта сони баҳона анча гап айтилди. Ваҳоланки, бу кечаги кунимиз, яқин ўтмишимиз. Лекин сиз билан биз мана шу кечаги кунимизни яхши билмаймиз, шу давр адабиёти намуналарини ўқий олмаймиз. Бироқ «қайта қуриш» ва «ошкоралик» сабаб бўлиб энди-энди бу масалалар жамоатчилик муҳокамасига ташланаётир, қадимий ўзбек имлосини ўрганиш зарурлиги таъкидланаётир. Ҳали буни бирон кимса «Бундай қилиш керак эмас», «Бу — миллатчиликка киради» деб айтаётгани йўқ. Аммо амалий ишга ўтилган чоғда унинг олди тўсилаётир, йўл берилмаётир. Бундай адолатсиз ишлар бугунги қайта қуриш даврига ётдир.

Ёқуб ЯКВАЛХЎЖАЕВ

Миркарим ОСИМ

ОЙБЕК ВА УНИНГ ШЕЪРЛАРИ

БИЗ ОЙБЕКНИНГ шеърларини 1920 йиллардан бери севикли газетамиз «Тонг юлдузи» бетларида ўқиб турибмиз.

Ойбекнинг шеърлари жуда нозик, кишининг руҳига ёкиндир. У биринчи мартаба шеърларини ўзбек шоирларига тақлид қилиб ёзган бўлса ҳам, кейин туркча асарлар ўқиб услуби, хаёли ёхшилошғон ва кейинги чоқларда уларнинг таъсири остида қолмоғондир. Шуни ҳам айтиб ўтиш керакки, ҳар ким ёшлиғида катта шоирларга тақлид қилиб, сўнгра ўзича бир йўл тутиб кетадир. Ойбекнинг «Оқшом кўринишлари»дан:

Гўзал қуёш — эрка қиз,
Порлағон у гўзал юз.
Уфиқға лола сочди,
Бир кулди сўнгра қочди. —

шеъри, албатта, ўзбек шоирлари ичида ўзига хос бир мавқеъ қозонадир.

ОЙБЕК ПРОЛЕТАР ХАЛҚ ШОИРИ

Ойбекнинг шеърларини ўқиғонда ҳақиқатдан уни пролетар, инқилоб шоири бўлғонлиғин кўрсатадир. У кўпинча йўқсул халқ, пролетарларни ўйлайдир, Туркистоннинг харобалари унинг руҳида акс этмишдир. Туркистон, Қизил Ўзбекистонда босилиб турган шеърлари унинг бир инқилоб шоири бўлғонлиғини кўрсатадир.

Етар эмди, шарқ этқитиб тошла
Устингда бўлғон зулмат девларин.
Қалбларингдан соч, ўч оловларин,
Кишанлар тоқғон қўлларин боғлар.

ва

Тўпон ўлсун, тошқун ўлсун йўлимда,
Мен бу йўлнинг арслониман янада. —

деган шоир ҳақиқатдан ҳам инқилоб шоиридир.

Ойбекни баъзибир ўртоқлар орқадан бадбин (писсимист) деб сўзлаб юрадилар. У умидсиз эмас, шуни ҳам айтиб ўтиш керак, ким нормально киши ҳар чоқ хурсанд бўлиб юрмайдир. Баъзан хурсанд бўлғонда умидлик, баъзан хафа бўлғонда жуда қайғули, ҳазин шеърлар ёзадир. У кўпинча элнинг ўқумоғонлиғидан, камбағаллигидан хафа бўладир. Ойбек «Синиқ кўнгул» бир шоир бўлғони учун сизга умидсиз кўринадир. Унинг бундай ҳаракати умидсизлигини кўрсатмай, балки Ойбекни ҳақиқий йўқсул шоири бўлғонлиғин кўрсатадир.

Ойбекнинг умидсиз дегувчилардан Элбекнинг «Қизил Ўзкистон»даги мақоласини бир оз кўриб ўтайлик:

Элбек, Ойбек тўғрисида ёзаркан: «Юқорида айтилиб ўтган кучлар орасида ёхши самимий кучлар топилғони каби, ёш болаларнинг ахлоқи ёқлариға, ҳатто умидсизланишлариға сабаб бўлодурғон бир қанча ишқий ва умидсиз шеърларини ёзиб турғучи ўртоқлар ҳам кўринадир», деб Ойбекнинг бир қанча шеърларини умидсиз, ишқий деб кўрсатадир.

На қилай руҳим сўнук,
Шу ғурбат йўлларда. —
Юрагим ўт-ла тўлуғ
Шу қуп-қуруғ чўлларда —

дейиши билан Ойбек умидсиз ва бир оз ишқий шеър ёзғони билан, у болаларнинг ахлоқиға таъсир қилғучи ахлоқсиз бўлиб қолмайдир.

Умуман Ойбекни Элбек тониғондек тониш керак эмас. Чунки у мақола илмий эмасдир. Бир шоирни текширар экан, Элбекча умидсизлигини асос қилиб олмай, балки уни ижтимоий-адабий ёқдан текшириш керак.

Энди ўз мавзуимизга келайлик: Ризо Тавфиқ бир мақоласида: «Шеър, адабиёт, фикримизни хусуси-ла ҳиссиётни бошқа тарзда тарбия қиларок, инқилобнинг биринчи сабабларидан бўладир» дейдир. Шунинг учун ёш шоирларимизни инқилобий руҳда шоир бўлишлигининг бизга аҳамияти каттадир.

ОЙБЕК ЛИРИК БИР ШОИРДИР

УНИНГ ШЕЪРЛАРИНИ ўқиғонингизда, кўнглингиз тозаланадир, руҳингиз соф, атирли ҳаволарда учадир. Ойбек лириклиги билан бошқа ўзбек шоирларидан ажраладир. Бунинг шеъри Олтой, Ғайратийнинг шеърларидек қуруқ, кўпол эмас. У инқилобий насрларни сизга хуш аралаштириб, нозиклаштириб кўрсатадир. Лирик шеърни ёнглиш онглош керак эмас, лирик шоир, қайноғон, тошқон шоирдир, шунинг учун баъзан ишқий шеърлар ёзадир.

Ўтли ёниқ шу кўксимда,
Алам ғаминг баъзан тошар.
Баъзан юзинг хаёлимда
Шоирона йўллар очар.

ва

Тошқин Амударё бўйи,
Кечмишларнинг қалби эди.

шеъри ва кўп шеърлари лирик шеърдир.

Ғ. Саъдий «Ўзгаришчи ёшлар» журналида ёш ўзбек шоирлари... халқ оҳангида шеърлар ёзмайдилар, деб зорланадир. Ҳолбуки Ойбек бу каби шеърлардан кўп топилодир:

Гўзал Чирчиқ, на учун
Тўлқинларинг йўқ ўлмиш!
Кўнгулларни эритар
Мусиқийларинг синмиш! —

каби шеърларни халқ оҳангларида ёзғондир.

Ризо Тавфиқ Муҳаммад Аминни текширганда «Аминбек шеърларида ёлғузгина туркча сўз ишлатган шеърни бир оз нозиклаштирмоқ учун оз бўлса ҳам, арабий, форсий калималарни ишлатиш керак» дейдир.

Ойбек шеърларида ҳам баъзан араб, форс калималар учрайдир:

Ярим кеча ёпроқлар ҳам уйқуда
Сўлғун ойнинг ҳафиф нури ерларда.

ва

Гезли, гезли хаёлотлар йиғларди.

Шеърда «ҳафиф», «гезли» сўзлари ишлатган билан шеър арабча бўлиб қолмайдир. Элбек бўлса шу шеърни: «Бу эса эргашгучилик (тақлид) ва ўз шевасини қўйиб, бошқа шевада ёзишдир» деб ўйлайдир. Ойбек жуда ҳассосдир. Ғайратий, Олтойлар ўз шеърларида, биз ҳиссиёт, хаёлга берилмаймиз, деб бақирадилар.

Шоирона ҳиснинг думоғидан ўтган чоғи тахайюлдир. Бир шоир ўзининг ҳисси, хаёли билан шоир бўлодир. Ҳиссиз, хаёлсиз, бир сўзни шеър деб ҳам бўлмайдир. Демакки, Ойбек ўзининг хаёл, ҳиссилиги билан ажраладир.

БИР ШОИРНИ текширганда унинг камчилиги томонини ҳам текшириш керак. Ойбекнинг баъзи шеърларида вазн бузиладир. Ваҳоланки, шеърга вазн, қофия мусиқийлик (музикальность) берадир. Ойбек кўпинча қофия оҳангини таъмин қила олмайдир.

Эй кенг тоғлар, баланд тоғлар!
Шарқда нечун қуримиш боғлар!

деган шеърда вазн бузилган.

Нурли қуёш уфқлардан
Қип-қизариб, секин сўнди.
Гўзал у ва, кенг қирларда
Қоронғулик юз кўрсатди!

Шеърда «сўнди» ва «кўрсатди» сўзларини қофия қилғон ва қофияларнинг оҳангини таъмин қила олмаган.

Ойбек келгусида яхшигина шоир бўла оладир, унинг қобилияти, истеъдоди бордир.

Ойбекни ҳар чоқ кўрсам, унинг шу гўзал шеъри руҳимда қанот ёзадир.

Боғчамо кирмишдим на кўрай ҳайҳот!
Йўқса бу ердан куз ели эсмиш.
1925.

Мақолада ўша давр имлоси сақланди. — **Ред.**

ЎЗБЕК АНТОЛОГИЯСИ ВЕНГЕР ТИЛИДА

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи Самарқанд область бўлими билан хорижий мамлакатлар ёзувчилари ўртасида адабий алоқалар тобора мустаҳкамланиб бормоқда. Кейинги пайтда бу ерга Франция, Туркия, Венгрия, Афғонистон каби чет мамлакатлардан ёзувчилар делегациялари келдилар. Яқинда Ёзувчилар союзи билан область бўлимида Венгриядаги «Европа» нашриёти рус совет адабиёти бўлимининг редактори Дердь ЭНЯДИ меҳмон бўлди. Ёзувчилар союзи область бўлимининг масъул котиби А. АБДУРАҲМОНОВ ёзувчига бир неча саволлар билан мурожаат этди.

— Сизни венгер-совет адабиётлари ривожига хизмат қилаётган таржимон сифатида биламиз. Совет адабиётидан қилган таржималарингиз ҳақида сўзлаб берсангиз.

— Мен мамлакатимизда Совет Иттифоқи адабиёти бўйича ихтисослашган мутахассислардан бириман. Қизим Воронежда ўқийди. Адабиётларингизни севиб ўқийман. Шу учун совет адабиёти вакилларининг 17 романини венгер тилига таржима қилганман. Лекин таржималаримнинг аксариятини ҳикоялар ташкил этади. Катта жанрдаги асарлар орасида В. Биков, В. Катаев, Г. Бакланов, Г. Абашидзе, В. Астафьев каби ўнлаб ёзувчиларнинг романлари, қиссалари бор.

— Нашриётингизнинг иш плани билан таништирсангиз.

— Нашриётимизда бешта бўлим бор. Рус совет адабиёти бўлими ҳар йили 30 га яқин китоб нашр этмоқда. Бўлим номи рус совет адабиёти бўлса-да, унда Советлар мамлакатидаги барча халқларнинг адабиётидан намуналар нашр этилади. Шунингдек, нашриётимизда Англия — Америка адабиёти, лотин адабиёти, халқ демократияси адабиёти ҳамда Венгрия маданияти тарихи бўлимлари ишлаб турибди.

— «Европа» нашриёти ўзбек ёзувчиларининг асарларини ҳам нашр этганми?

— Нашр этган. Лекин мақтанарли даражада эмас. Масалан, венгер китобхонлари Алишер Навоийнинг «Фарҳод ва Ширин» достонини, Ойбекнинг «Навоий» романини ҳамда Ғафур Ғуломнинг айрим шеърларини ўз она тилларида ўқишмоқда. Менинг Ўзбекистонга келишдан асосий мақсадим ўзбек адабиёти билан яқинроқ танишиш. Ҳозиргача нашриётимиз грузин, эстон ва латиш адабиёти бўйича антология нашр этган эди. Эндиликда ана шундай антологияни ўзбек прозаси бўйича ҳам тайёрлашни режалаштирганмиз. Бу ишни амалга оширишни мен ўз зиммамга олганман.

— Шаҳримиз ҳақидаги таассуротларингиз билан ўртоқлашсангиз.

— Самарқанд тарихий ва кўркам шаҳар эканлигини бундан ўн йил олдин эшитган эдим. Нашриётимизнинг редакторларидан бири бу ерга меҳмон бўлиб келиб, шаҳрингиз ҳақида завқ-шавқ билан айтган эди. Самарқанд фақатгина тарихий эмас, балки афсонавий шаҳар экан. Мен самарқандлик ёзувчилар ва уларнинг ижоди билан яқиндан танишдим. Венгрияда нашр этиладиган антологияга уларнинг асарларидан намуна киритишни ҳам ният қилганман.

МЕҲР ЧЎҒИ

БОЛАЛАР ВА ЎСМИРЛАР тарбияси бугунги кунда ғоят кескин муаммолардан бирига айланди. Бу муаммо жамоатчиликни ташвишлантирмоқда. Негаки, мамлакатимизнинг келгуси тақдирини ана шу авлод вакиллари ҳал этишлари зарур. Болалар тарбиясида эса уларда эстетик дидни шакллантириш масаласи жуда муҳим.

Ўтган йили Москвада халқ ходимларининг Бутуниттифоқ съезди бўлиб ўтди. Съездда таълим-тарбиянинг кўп муҳим масалалари муҳокама этилди. Маорифчилар анжуманида балоғатга етмаган болалар орасида рўй бераётган ҳар хил жиноятлар ҳаммани бирдек ташвишга солаётганлиги тилга олинди. Ахир, беш йил мобайнида юз минг кишининг ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум этилганини қандай тушунмоқ керак!..

Кўринадики, тарбия масаласида ҳал қилиниши зарур бўлган долзарб муаммолар кўп. Бу соҳада бадиий адабиётнинг ўрнини алоҳида таъкидлаш лозим. Шу маънода рус шоири Евгений Евтушенконинг халқ таълими ходимларининг Бутуниттифоқ съездида айтган: «Истеъдодли кишиларни тарбиялаб вояга етказиш босиб чиқарилаётган баркамол китоблар миқдорига бевосита боғлидир» деган фикри ибратлидир.

Афсуски, турғунлик йилларида шоирларимиз кўп ҳолларда воқеликнинг юзаки томонларини акс эттириш билан овора бўлиб қолдилар. Улар ижодида жамиятимизда рўй бераётган мураккаб ижтимоий-маънавий бузилишлар ҳаққоний ифодасини топмади. Оқибатда ёш авлодда келажак ҳақида баъзи ноаниқ тасаввурлар юзага кела бошлади. Бу ҳол улар орасида турли хил жиноий ишларнинг томир отишига ҳам сабаб бўлди. Яратилаётган қаҳрамонлар кўпинча жўн масалалар гирдобида ўралашиб қолдилар. Шубҳасиз, бундай сунъий қаҳрамонларнинг ёш китобхонга таъсири йўқ даражада эди.

Натижада ёшларда бадиий адабиётга меҳр анча сўнди. Бугунги кунда З. Диёр, Қ. Муҳаммадий ва П. Мўмин ёки Қ. Ҳикмат шеърларини ёддан биладиган болалар кам учрайди. Кейинги йиллари адабиётга кириб келган ёш ижодкорларнинг асарларини-ку қўяверасиз. Бинобарин, қайта қуриш болалар адабиёти намоёндаларига юксак масъулият юкламоқда. Ана шу масъулият энг аввало ёш ижодкорлар зиммасига тушади.

Ёшлар ижодини кузатганда, улар ижодида ҳаётимизда амалга оширилаётган жуда катта ўзгаришлар, аста-секин бўлсада, ўз аксини топа бошлаганини кўриш мумкин. Бу ҳол ёш ижодкорларимизга умид туғдиради. Мисол учун яқинда «Ленин учқуни» газетасида эълон қилинган Мирза Кенжабоевнинг «Оталар ва болалар» туркум шеърларини олайлик. Шоир болалик, инсоний туйғулар ҳақида бугунги кун, маънавий покланиш позициясида туриб фикр юритади. Шоир қалбини ёш авлод тақдири, уларнинг ўзига хос «турмуш ташвишлари» безовта қилади.

«Дорбозлар» шеърида кичкинтойлар маънавиятини шакллантиришда энг биринчи зарурат — инсонга меҳр-муҳаббат туйғуси дорбоз бола образи орқали ифодаланади. Болани дор устида «кўзи боғлиқ» ҳолда лангарчўп ушлаб югураётган отаси ва отасининг елкасида турган акасининг «омонат ҳаёти» ташвишга солади. У, «осмон хавфли, менга ерни қайтиб беринг», деб илтижо қилади. Аммо уларга халқ қараб турганини эслаб:

Жон дадажон, елкангизда
Биз турганда,
Ортингизда қанча ўғил
Қиз турганда
Лангарчўпни қанот қилиб
Учиб юринг.
Фақат, дада кўзингизни
Очиб юринг! —

дейди. Бу мисраларга катта маъно сингдирилганини пайқаш қийин эмас. Юзаки қараганда, бу ҳақиқат бола учун «оғирлик» қиладигандек туюлади. Аммо шоирнинг мақсади аниқ: бола ёшликдан ҳаёт ҳақиқатини, унинг моҳиятини тўғри илғаб вояга етсин. Қачонки, улғайиб турли қийинчиликларга дуч келганда қийналиб қолмасин. Меҳр-оқибат, инсонийлик туйғуси унинг қалбига она сути билан кирсин. Қачонки, бу туйғу улғайганда она-Ватан, халқ учун сидқидилдан хизмат этишга ҳамиша чоғлаб турсин. Шу маънода ҳам шоирнинг «Дорбозлар» шеъри мағзида инсон қалбини нурафшон этадиган чўғ бор. Бу чўғ — меҳр чўғидир. Шеърда меҳрни бола қалбига ёшликдан сингдириш лозим деган фикр ҳукмрон.

Шоир «Темурчи эмиш» шеърида ҳам катта муаммони тилга олади. Шеър бир гуруҳ синфдош дўстлари Наргизага уй юмушларига ёрдам беришларидан бошланади.

Қўлимдан ғишт тушиб кетиб,
Ҳовли роса чанг бўлди, —

дейди ҳашарчи болалардан бири куюниб. Иккинчи бир бола — Тоҳир тақирлатиб пақирни ташлаб юборади. Ўртоқларининг қилмишидан ҳижолат бўлган учинчи бола эса вазиятни енгиллатиш мақсадида «ҳазиллашиб» дейди:

— Амаки, биз темурчимиз!
Дедим «қув-қув» йўталиб.

БУ ҲОЛАТ бугунги темурчиларнинг ўзига хос фожиасидир. Улар қалбида яхшилик уруғи бор, бироқ бирор ишни кўнгилдагидек қилиб уддалашолмайдилар. Сабаби — таълим-тарбия соҳасидаги нуқсонлар уларни шу кўйга солиб қўйган. Шоир ҳаётий эпизодлар орқали ёшларнинг ҳаётга тайёр эмасликларига ишора қилади. Айни пайтда улар нафақат маънавий жиҳатдан, аксинча, жисмоний жиҳатдан ҳам соғлом эмас («дир-дир титрайди», «қув-қув» йўталади» ва ҳоказо) деган фикр ҳам илгари сурилади.

Шоир ижодида қишлоқ болаларининг фожиалари ҳам ўзига хос йўсинда бадиий ифода этилади. Хусусан, ёш қаҳрамон қалбида туғилаётган кўп саволлар шу тариқа қўйилади.

Дада, дада, дадажон,
«Она тили» бизларни
Қийнаб турган паллада,
Ахир, нима қиласиз
Кеча-кундуз далада!

Ёш авлод вакилларининг катталарга бераётган ҳақли саволи бу. Фақат саволигина эмас, таънаси ҳамдир. Бола қалбида рўй бераётган уйғониш уни шундай таъналарни айтишга мажбур қилаётир. У отасининг нима учун оила ташвишларига «бефарқ» бўлиб қолганлиги сабабини билгиси келади. У укасини «осмонга отиб» эркалашларини соғинади. Бола қалбида «Отажон, сизга фарзанд керакми ёки дала?» деган туғён қўзғалади. У йилда бир марта «кундалик» дафтарни кўришга вақт тополмай, ҳар куни даладан ҳориб, «чалажон» бўлиб қайтадиган дадасига раҳми келади, ачинади.

Ана шундай ғамгин ўйлар, ҳаёт ташвишлари болани болалик оламидан ажратиб, узиб қўяди. Шеърдаги бундай тасвир унинг ижтимоий салмоғини кўтаради. Ёшларни ҳаёт ҳақиқатига тик қарашга ўргатади, масаланинг моҳиятини тўғри билишга ундайди. Демакки, жамиятда, ҳаётда содир бўлаётган ўзгаришларга қизғин аралашишга ундайди. Шунинг учун ҳам шоир ёшларнинг бугунги ҳаётидан қониқмайди, қайғуради, изтироб чекади. Тезроқ уларнинг ҳақ-ҳуқуқларини таниб олишларини истайди. Шу боис ҳам уларга қарата:

— Воажаб-о, воажаб!
Сизда тилу забон борми,
Болажонлар, нима гап!! —

деб ҳайқиради.

Шоирнинг «Деҳқончилик» шеърида бардошли халқнинг бардошли фарзандлари ҳақида гап боради.

«...Пахта тугаб, эрта-индин
Экмоқчимиз картошка...»
Ўқитувчим: «Раҳмат!—деди—
Сизнинг сабру-бардошга!..»

Шоир шеърда бугунги ҳаёт ҳақиқатини қаламга олар экан, истиқболга, ёш авлод ҳаётида улкан ўзгаришлар бўлишига ишонади. Аммо бу ўзгаришлар ғойибдан келадиган ёки биров келиб қилиб берадиган ўзгаришлар эмас. Уни уларнинг ота-оналари, ўзлари юзага келтиришлари зарур. Шуни ҳам эътироф этиш керакки, болаларимиз сиз ва биз ўйлагандан кўра зийрак, кузатувчан. Улар бугунги ҳаётда юз бераётган ўзгаришларни анча теран идрок этадилар. Бугунги пахта монокульту-
расини улар турғунлик йи
ридаёқ ҳис этганлар. Ои
вий ташвишлар, етишмовчил
лар ҳам болаларни эрта
улғайтириб қўйган. Фақат ул
нинг ҳам ҳақиқатни айтиш учу
ҳамма қатори, турғунлик й
ларининг даҳшатлари туфа
«тил-забонлари» боғланиб қ
ган эди. Бинобарин, ижодко
ларимиз олдидаги асосий
зифа уларнинг шу боғлан
қолган тил-забонларини ечи
улар қалбида кечаётган
лаёнларни бутун шиддати б
лан кўрсата олишдир. Буни
учун эса энг аввало улар б
лан тил топишмоқ зарур. Яра
да кўп болалар ижодкорлар
нинг фожиаси ҳам болалар б
лан тил топиша олмаслик
дир.

АММО КЕЙИНГИ йилла
ларда адабиётга кир
келган бир қанча ижодкор ё
ларда шунга интилиш сез
моқда. Абдусаид Кўчимо
Қамбар Ўтаев, Кавсар Турд
еванинг изланишлари ибратл
дир. Маълумки, бола ўзи
ўраб турган табиат ҳақи
воқеа-ҳодисалар ҳақида ёз
ган поэтик асарлар орқа
ҳам дунёни англай боради.

Қамбар Ўтаевнинг эколог
муаммоларига бағишланг
шеърларида ёш китобхонни т
биат билан яқиндан ошно эти
улар онги, туйғусида табиат
меҳр-муҳаббат уйғотиш ва о
заминни муҳофаза этиш м
салалари тилга олинади. Шои
нинг «Асал», «Ялпиз» шеъ
ларида шифобахш асал ҳақи
сўз кетади. Тўғри, асални
фойдали, шифобахшлиги ба
чага маълум. Лекин асални
асал ҳолига келгунича ҳам
қилинган машаққатли меҳна
ни болалар билади деб айти
қийин. Шу сабабли шоир ме
нат жараёнини қисқа, аниқ, р
вон мисраларда ифодалайд
Шу аснода кичкинтой кито
хонларнинг она табиат била
танишиши рўй беради. Қамба
Ўтаев ҳайвонот олами ҳақи
да ёзган шеърларида рамзи
ликдан ўринли фойдаланад
инсон ва ҳайвонот олами х
сусида поэтик фикр юрит
ди. Унинг «Нокдаги қурт» шеъ
ри замирида ҳам катта рамзи
маъно бор:

Беташвиш яшайман деб,
Ишонган эдим нокка.
«Тап» этди-ю... умидим
Чиқди чипакка...

Шеърда фақат шахсий ма
фаат кетидан қувиб ўзгала
меҳнати эвазига кун кўрувчи
нопок кимсалар қиёфаси ч
зилади.

Манфаатпарастлар одамла
ташвиши билан эмас, ўзлари
нинг ҳузур-ҳаловатларини ўй
лаб яшайдилар. Улар учу
одамлар ташвиши билан яша
инсоният тақдири учун қай
ғуриш мутлақо ётдир. Ула
эзгулик учун курашни зарура
деб билмайдилар. Шуниң
учун ҳам манфаатпарасатла
ўз ташишлари ичида кўмили
яшайдилар. Ҳаётнинг ўзиг
хос шафқатсиз қонуни бор
Шахсий манфаатларидан бош
қа манфаатларни тан олмайди
ган бу хилдаги кимсалар ба
рибир бир кунмас бир ку
ҳаётда ўз «ўрнини» топади.

Кавсар Турдиеванинг кўпчилик шеърларида ҳам болаларни табиатга муҳаббат руҳида тарбиялаш масаласи етакчилик қилади. «Қушлар оркестри» шеърида бир тўда қушлар оркестр тузиб, биргаликда коллектив бўлиб куйлаганлари ҳикоя қилинади. Аммо биргина қарға булар орасида «менга лойиқ шерик» йўқ деб ўзини баланд олади. Қарғанинг бу фикри қушларни ранжитади. Уни тартибга чақириш, тарбиялаш мақсадида яккалаб қўйишмоқчи бўлишади. Аммо қарға йиғлаб кечирим сўрайди. Астойдил ёлворгач каклик уни кечириб, ўзларига шерик қилажакларини айтади. Шеърда ҳамма нарса дўстлик билан тирик, эзгулик эса дўстларга хос хислатдир деган чиройли фикр ифодаланган:

Сен-чи, азиз тингловчи,
Қушларга бўлмай овчи,
Диққат билан қулоқ сол,
Берай осон бир савол:
Сен эшитган қай овоз,
Айтгин қайси қушга хос!

Маълумки, кўпчилик шеърларда болалар билан қушлар, ҳайвонларнинг ўзаро дўстлиги тасвирланади. Мазкур шеърда эса улардан фарқли ўлароқ, дўстликни қадрлаш, асрабавайлаш тарғиб этилади. Шеърда манманлик касалига йўлиққан қарғанинг тавба-тазарруси орқали ёлғизлик, якка-калик қораланса, қушларнинг биргалашиб, иноқ, дўст бўлиб оркестр тузишлари орқали коллектив дўстлик улуғланади.

ИНСОН ТУШУНЧАСИнинг чуқурлашуви, ёш насл қалбини тийрак идрок қилиш, уларнинг мураккаб, сеҳрли дунёсини кашф этиш ва бу йўлдаги янги изланишлар ҳозирги ўзбек болалар шеъриятининг муҳим хусусиятларига айланмоғи даркор.

Соҳиба **ИРИСХЎЖАЕВА**

ЯНГИ КИТОБ

«Гапнинг пўсткалласи...» («Откровенно говоря») — Москвадаги «Художественная литература» нашриёти чоп этган китоб шундай деб аталади. Унинг муаллифлари — мамлакатимизда яшовчи турли халқларнинг вакиллари бўлган таниқли ёзувчилар. Чингиз Айтматов, Дмитрий Лихачёв, Ўлжас Сулаймонов, Янис Петерс, Юсуф Самад ўғли, Валентин Распутин ва бошқалар баландпарвоз шиорлар ўрнига ҳаққоний байналмилалчиликни таъминлаш, миллий ўзликни ҳимоя қилиш, тил, ер, эл дахлсизлиги кафолоти лозимлигини таъкидлайдилар. Китобда таниқли ёзувчи Темур Пўлатовнинг «Тарих — малай эмас» («Служанка ли нам история?») номли мақоласи ҳам босилган. Адиб шундай ёзади: «Тил — халқ маданияти, тарихи ва интилишларининг тирик акс-садосидир...»

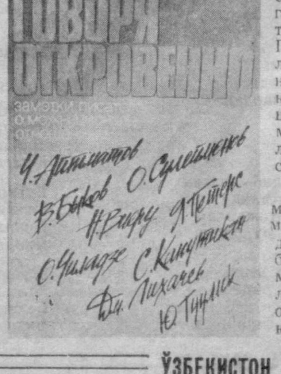

Албатта, миллатлараро муносабатларнинг мураккаб масалаларини бир-икки китобда узил-кесил ҳал қилиб бўлмайди. Аммо ушбу мажмуа янада фойдали суҳбатларга, оқилона ечимларга олиб борувчи баҳсларга турткн бўлади.

Баҳодир ИСО

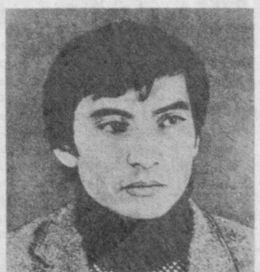

МУСИЧАЛАР

Бу — бир орзу. Жуда қийин гап.
Мумкин ҳатто бўлмаслиги ҳам.

Бўлганда ҳам бирон осмонлик,
Билдирмас бу ишга ҳайронлик.

Чунки номи қуш борки, билар —
Мунчоқ ҳам бўлолмас улар.

Бирлашолмас. Дуч келса туйқус
Иккитаси, уришар «тарс-турс».

Балки тўкар бир-бирин қонин...
Шудир мусичалар исёни.

ОТИНГНИ ҲОРИТМА

Отингни ҳоритма. Бу ўйин — беюз.
Оти ҳориганлар қолиб кетади.

Оти ҳориганлар дунёдан маъюс,
Мингирлаб кетади, нолиб кетади.

Отингни ҳоритма, боланг кўпайгур,
Ахир туёқлари толиб кетади.

Битта қамчи солиб бирон бир олғир,
Қўлингдан улоқни олиб кетади.

Отингни ҳоритма. Ҳориса тулпор,
Ажал унинг умрин юлиб кетади...

Ҳарифларинг қуймас шўрликка, беор
Иржайиб, тиржайиб, кулиб кетади.

Отингни ҳоритма. Сийлайди ҳаёт —
Бир кун кўзингга ёш тўлиб кетади...

Отингни ҳоритма. Ҳоримаган от
Бари бир енгади, ғолиб кетади!

БЕФОЙДА УРИНИШ

Фойдаси йўқ. Бекор. Тортманг, бас,
Ўсал донишманднинг тилини.
Энди кеч. Энди у уйғота олмас
Минг йиллик уйқуда ётган элини.

СУЯКСИЗ ТИЛ

Итдай талайдиган ҳам ўзинг,
Итдай ялайдиган ҳам ўзинг.

ИШҚИМ ТУШДИ ТОШЛАРГА

Сув остида ялтирайди тош.
Рауф ПАРФИ

«Сув остида ялтирайди тош,
Совқотиб ё қалтирайди тош?

Тошда борми ўзи қалтироқ?
Билолмадим мен шуни. Бироқ,

Ишқим тушди ўшал тошларга —
Жангларга яроқли бошларга.

ЎСАЁТГАН ДАРАХТДАН ТАЛАБ

Ўсаётган дарахт, ўзинг айт,
Манов одамларга тушунтир, токи

Менинг сендек бўйим ўсмаганда ҳам
Тушунишсин ўсиб боришим онгим.

Ўсаётган дарахт, яна айтгинки,
Бизнинг қисматимиз ҳақ йўлида бир.

Бу бола курашга тайёр, деб айтгин,
Бу бола ўлимга пешвоз, деб гапир.

ЧОРШАЪМ

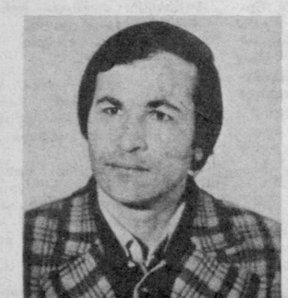

АЛДОВ

«Илтимос, ваҳималироқ телеграмма жўнатинг».
Мактубдан

Елғонлар юради ҳақиқат бўлиб,
Гарчи гапирмоққа ўрганмас бу тил.
Дейлик, ёзмоқдасиз ишончли қилиб:
«Отанг оғир аҳволда, тезда етиб кел!»

Еки мен юрагим тўлган пайтларда
Қайси қонунга мос ёзаман ахир:
«Тушунингиз, сўзим оғир аҳволда,
Ердам беринг кўксим қолмоқда сағир.»

Ўзга баҳоналар сира кор қилмас
Қалблар чоғланса-ю, кета билмаса.
Қандай илож бордир, бирор бир қоғоз
Ҳукм ўтказмаса, рухсат бўлмаса?

Алдов зарурати туғилар шу кўй,
Асли алдов демоқ гуноҳ уларни.
Бу — гоҳо соғинчдир, тунлар бўзлагай
Яқин қилолмасдан йироқ йўлларни.

Шундай лаҳзаларда, илоё, бизни
Қоғозлар кечирсин, қалам кечирсин.
Мана, мен ўқийман бир парча сўзни:
«Онанг оғир аҳволда, тез етиб келгин!»

Билсам-да, ўрин йўқ ҳеч хавотирга,
Вужудимдан мадор кетар тўкилиб.
Ва ёлғон яширин ҳақиқатларга
Ишона бошлайман соддалик қилиб.

ОТАБЕК

Ўғлимга

Қодирийнинг руҳидайин шайланиб,
У дунё-ю бу дунёга бойланиб,
Ном келади исёнларга айланиб,
Отабек бўл, ўғлим, сен ҳам Отабек!

Бувиларинг суйиб қўйган исм бу,
Зурёдинг деб менга келган насим бу,
Дунёлардан менинг кутган бахтим шу
Отабек бўл, ўғлим, сен ҳам Отабек!

Хабар етгач ёниб кетгудай бағрим
Гоҳ ишониб, гоҳ ишонмай югурдим,
Чамбаралар орқасидан ҳайқирдим:
«Отабек бўл, ўғлим, сен ҳам Отабек!

Кумушбиби сени суяр кун келар,
Бу бошингга нелар келар, ким келар,
Не бўлса ҳам бекор кетмас умрлар,
Отабек бўл, ўғлим, сен ҳам Отабек!

Ўз-ўзимни энди билдим отадек,
Тегранг узра жон борича турай тек,
Чоршаъм сўнса, устида парвонадек
Отабек бўл, ўғлим, сен ҳам Отабек!

ТУЛПОР

Бағримни бергунча тинглаб ётибман
Силкитиб бормоқда Заминни тулпор.
Тубсиз уфқларда ялтираётган —
Осмонга тортилган қизғиш — қора дор.

Туёқлар — темирдан, тушов — занжирдан,
Ут чақнар зил-замбил қадининг заптида.
Менинг кутганларим ҳадсиз асрдан
Исиниб ўтмоқлик сўзлар тафтига.

Бироқ жайронлардай ҳуркак ва сағир
Нафаснинг шаштига санчилар савол:
«Чавандоз қаерда, қаерда уюр,
Қачон омон топар бу ҳовур, бу ҳол?»

Бўғзимни чирмайди қуюқ ёлсифат
Достонлардан кўчган қадим ақида:
«Бу бўйсиз саҳрода абадул-абад
Муроду мақсад деб яшаш насиба».

Ва зарб-ла тушовни узади тулпор,
Сачраган қонларга тўлар оқ кўкрак.
Дунёни босса ҳам сув, ёнғин, ёв, дор,
Озод туёқлардир Заминга юрак!

Ўктамхон ХОЛДОРОВА

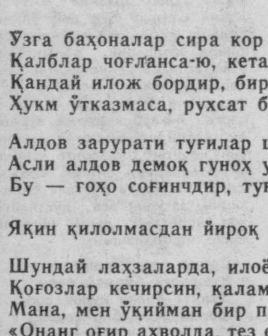

●

Хафа бўлар қари чумоли:
Қайда шамол, қайда у дайди.
Ҳил-ҳил пишиб ётган тутлардан
Биттагина узиб берсайди...

●

Кўзимга кундуздан санчилиб қолган
Оғриқ ухлатгани сира қўймайди.
Кўксимда депсиниб ўсар томирлар
Руҳимда шох отиб дарахт мудрайди.

Қўлларим осмонга етсайди агар,
Гулларни ўрнига юлдуз терардим,
Юлдузга етмоқни ким бахт деб билса,
Бахтдан қучоқ-қучоқ олиб берардим.

О, калта қўл билан кун кўрмоқ мушкул,
Мен унга суяниб яшайман кун-тун.
Ўсаётган дарахт менинг қўлларим
Кесмасалар, кўкка етади бир кун.

ВИЖДОН ОҒРИҒИ

Дарвозани очдим,

Маҳпора саҳарлар кирсин деб,
Мастона оҳанглар кирсин деб.
Кузаклар изғиган боғимда,
Чечаклар мардона кулсин деб.

Ғўзалар қунишиб, ётсираб
Кунлардан сас келди, бир ҳазин,
Кўрдимки, ивиган ва вазмин.
Кирмоққа сўрайди бир изн.

Ўтмиш йиллар ўтди чарх уриб...
Қизча келар паришон юриб,
Ташлаганча қўғирчоғини
Пахтазорга кетади кириб.

Тўзғиб борар жамалак сочи,
Фаслларга етмас қулочи.
Пайкалларга сингиб кетарди,
Боланикнинг орзу-қувончи.

Бугун менсиз, куз ташлар қадам,
Ғамгин тортар этакларимдан.
Болалигим бердим-ку кечиб,
Яна нелар истар у мендан.

Жунжикади пахта, кун оғир,
Интизор боқади — кимгадир.
Пахталик камзулга ўралиб,
Виждоним оғрийди негадир.

Шафоат РАҲМАТУЛЛАЕВ

ДУНЁ

Келсанг, дунё хурсанд «кел»лаб,
ташлайди,
Ўлсанг, уч газига белаб ташлайди.
Меники деб йиққан, айтганингни ҳам
У ўз элагида элаб ташлайди.

ИҚРОР

Мен бу даргоҳнинг бир ўғриси — дайди,
Тизганим фан эмас, мояна дарди,
Яхшиям шу қуроқ ёлғонларимга
Қоғозбоп гуруҳим, даврим чидайди.

МЕНИНГ ТАБИАТИМ

Бошимда оқиллар ёққан шўр фонус,
Қўлимда минг йиллик пандинома —
қомус.
Зарра ўзгартмади табиатимни
Ҳамон яшаяпман поку беномус.

АСЛИ ЗУВОЛАМ ШУ...

Ўзимга вақт бор деб далда бераман,
Доиммас уни ҳар галда бераман.
Асли зуволам шу ёлғон дунёдан
Шунинг-чун ўзимни алдай бераман.

МАЪЛУМОТ

Безовта бир руҳман, на бир кўним бор,
На эшикли ҳовли, на зар тўним бор.
Бошимда ғамгусор шеъри муштипар —
Тўрт нораста илинч-ҳумоюним бор.

УТАДИ

Умрлар йўл эрур; эсиз ўтади,
Бу йўлдан авлодлар чексиз ўтади.
Кун ва тун бекатин йўловчиси ким
Қалбида қувонч, ғам эгиз ўтади.

БАҚО УЛ...

Ҳар давр ўзи-чун ғояфурушдир,
Бақо ул ҳақ дея собит туришдир.
Сиёсат аъмоли то яралгандан
Тиклашдир, бузишдир, қайта қуришдир.

АЁЛ

Турмуш — тарозига тош аёл сўзи,
Ҳаётнинг кўзгуси мунг тўла кўзи.
Балки тугилмаган муҳаннаълар-чун
Бугун ёнса не тонг аёлнинг ўзи.

ЧИН ДЕВ

Қирон солиб кирган халқ орасига —
Атом чин дев, девлар шажарасида.
Саркофакка эплаб тиқсанг ҳам ҳатто
Жаҳаннам ваҳми бор мақбарасида.

ОТ

Кундуз — аравани тортади жуссам,
Тун — охур ёнида чайнайман ғуссам.
Турмуш — киссавурнинг қўли, баччағар,
Ҳар куни қоқлайди ем тўрвам — киссам.

Мирзоҳид МИРЗАРАҲИМОВ

КУЙГАН КЕЧА

ҲИКОЯ

Анчадан буён ҳурпайиб қовоқ очмаётган осмон инжиқ савр кунлари келгани, момоқалдироқ, чақмоқлар мавсуми бошланганидан дарак берар, уч кундан бери муттасил эзиб ёғаётган ёмғир ҳаливери тинадиганга ўхшамас эди.

Самат полвоннинг кўзлари йўлда. Ўчоқда ўт милтиллайди. Боягина донлаб юрган курка товуқ қозонда ҳил-ҳил пишяпти. Меҳмонлардан дарак йўқ. У «катта»лар келишини эшитиб суюнмаган бўлса ҳам ёлғизликдан зериккани учунми ҳар қалай малол олмади. Хийла вақт қулфи очилмаган фин ҳаммомига ўт қалаб, раиснинг шофёри ташлаб кетган мева-чевалардан дастурхон тузади.

Тун зулмати қаърида заиф шуъла йилтиллади. Самат полвон ўрнидан турди. Оқ «Волга» шундоққина меҳмонхонага кўтариладиган зинапояга кўндаланг бўлиб тўхтади. Ундан икки эркак, бир аёл тушиб, ичкарига йўл олишди. Меҳмонларни қаршилаш учун энди ошхонадан чиққан Самат полвон улар кетидан қўл силтаб, орқасига қайтди. У чой дамлаётганда бошига ёпинчиқ ёпинган раис кириб, қўлтиғидаги икки шиша чех пивосини қозон бошига қўяркан, билқиллаб қайнаётган шўрвага қараб ютинди

— Қиём бўлиб кетибди-ю, қиём! — деди у кафтларини бир-бирига ишқалаб.

— Қиёми нимаси, жавҳарлиму денг, — деди Самат полвон раисга қошиқ узатиб, — тотиб кўринг бир.

Раис намак билмасди. Овқатнинг ширин ёки бемазалиги унинг кайфиятига боғлиқ бўларди. Ҳозир эса у ҳар қачонгидан хурсанд кўринарди.

— Оҳ-оҳ! — Яйраб хитоб қилди у. — Ўзиям ўлик ичса тириладиган бўпти-да, полвон! Оғизда қоладиган қилиб оз-оздан қуйинг.

— Бошқа ҳеч ким келмайдими?

— Келмайди, полвон. Шу келгани ўзи мингтага татийди, Ҳаммом тайёрми ишқилиб?

— Роса тобида. Исириқ солиб қўйдим.

— Яшанг, полвон! Энди анави пиволарни ҳам деворларга сепиб ташлайсиз, — раис чойнакни олиб, эшикка йўналди. — Шўрва олдидан бир пиёладан қайноқ чой бериб турай.

Самат полвон қозондан бутун куркани олиб, аввал зиралаб тайёрлаб қўйган сабзи-пиёз, беҳи, гўшт, думбаёғ бўлакларини унинг ичига жойлади, сўнг уни тикиб сиртига обдон сариёғ суртгач, духовкага қўйди. Чинни косаларга бир чўмичдан шўрва қуйиб, меҳмонхонага равона бўлди.

Меҳмонхона биноси фин усулида шу давлатда тайёрланган ёғочлардан пирамида шаклида тиклганган бўлиб, икки қават эди. Пасти икки, тепаси бир хонадан иборат. Бино қурилиши кўнгилсизлик билан бошланди. У Самат полвоннинг истагига қарши раиснинг ҳоҳиши билан боғдаги энг асил мевалар — тўрт туп нокнинг иккитаси ўрнида қад кўтарди. Айни ёзда шиғил-шиғил меваси билан кесиб ташланган ноклар ўрнида, уларга завол келтириб тикланаётган бу бинога Халил раис шунақаям ихлос қўйдики, худди етти иқлимда ягона кошона қурдираётган мақтанчоқ шаҳзодадай оёғи ерга тегмай қолди. Ҳар кун бир кўрмаса туролмайди. Қурувчилар нима деса дарров муҳайё қилади. Бош лойиҳачи ҳам, прораб ҳам, таъминотчи ҳам ўзи. Бир йилга қолмай меҳмонхона битиб, у шунақаям жиҳозландики, кўрган одамнинг оғзи ланг очилиб қолади. Кўп ўтмай унга ёнлаб солинган ҳаммомга ўт ёқилиши билан боғни меҳмон босиб кетди. Рисоладагидек меҳмон бўлса кошки, ҳаммаси кўршапалакдек тун ярмида пайдо бўлади. Тонггача ўчоқда ўт ўчмайди.

Самат полвон бедорликдан нолийдиган одам эмас. У азалдан камуйқу. Муштдайлигидан саҳар туриб яланг оёқ от етаклаб, эгат солган, кўп йиллар ойдинда юриб сувчилик қилган, кейин мироб, ҳосилот бўлганда ҳам бундоқ ёни ботиб чўзилиб ётмаган. Энди келиб-келиб меҳмондорчиликдан ҳорийдими? Йўқ уни безор қилган бошқа нарса. Бунинг нима эканлигини ўзи билмайди. Лекин у нон қутига кириб қолган сичқондай калласига қамалиб олган. Ўзини ҳар ён уриб полвонга бир зум ҳаловат бермайди. У нима ўзи? Норозиликми, «катта»ларга қилаётган «хизматлари»дан орланиш, қариганда феълида пайдо бўла бошлаган мутеликка қарши исёнми?!

Мана, меҳмонларга шўрва олиб боряпти. Ўзи билгандай эмас, раис айтгандай — бир ҳўпламдан. Яқин боргач депсиниб, томоқ қириб шарпа бериши, бироз нафас ростлаб, сўнг оҳиста эшик очиши, хуштабассум, майда қадамлар билан ичкари кириши, чинни косани икки қўллаб тавозе билан меҳмонларга узатиши керак. Худди келинчакларга ўхшаб.

Самат полвоннинг наздида барибир саломи қўпол чиққандай, икки эркак ўртасида қимтиниб ўтирган ёшгина гўзал жувонни чўчитиб юборгандай бўлди. Қўзичоқни авраётган оч бўридай қизнинг кўзларига кириб кетгудай бўлиб ўтирган мўътабар меҳмон полвонга нохуш нигоҳ ташлаб «ғулт» эткaзиб сўлагини ютди. Шунда раис худди циркда айиқ ўйнатаётгандай ўтирганларга хижолатомуз кўз ташлаб, ўзича узр сўради, нўноқ айиқни измига солиш учун унинг оғзига қанд ташлаган каби полвонни мақтаб қўйди.

— Полвон зап ажойиб-да, бунақа қўли ширин пазанда дунёда йўқ.

Полвон даҳлизга чиқиб ўзини ёмон ҳис этди. Серажин манглайини муздай тер босди, илиги қалтиради, томоғи қуриб, боши айланди. У кетмондек келадиган кафтларини очиб кўзига яқин тутди. Энди кўраётгандай айлантириб қаради. Қадоқ босган йўғон-йўғон бармоқларига тикиларкан аянчли жилмайди, кейин оёқларини аранг судраб, ташқарига чиқди. Ёмғир шиддат билан қуяр, зимистон тун қўйнида тарновлардан отилаётган, адирнинг нишоб ариқларида лимшиб оқаётган бўтана сувнинг шовқини киши юрагига ваҳима соларди. Полвон ҳеч нарсани сезмас, меҳмонхона олдидаги асфальт яланглиқдан ошхона томон бораркан фақат бир нарсани — ҳамма-ҳаммасига қўл силтаб бу ердан кетиш кераклигини ўйларди. Лекин бу фикр унга енгиллик эмас, хўрлик келтирди. У бир марта кетиб кўрган, аммо узоқ чидолмаган, ўзи бунёд этган бу боғсиз яшай олмаслигига амин бўлгач қайтиб келганди. Кетиш осон, келиш қийин. Келгандан сўнг эса баҳоинг терак бўйи пастлаб кетади. Раис аввал унга шу боғнинг бунёдкори, унинг ҳақиқий эгаси деб қарар, меҳмонларга таништирганда аввалги хизматларини фахр билан қайд этар, орден-медаллари бир сандиқ деб ҳазиллашарди. Кейинги вақтда раис унга боғ қоровули сифатида муомала қиладиган бўлиб қолди. Мана, ниҳоят бугунга келиб, «қўли ширин пазанда»га айланди.

Самат полвон худди сувдан чиққандай ҳаммаёғи шалаббо, пешларидан чак-чак сув томиб, ошхонага кирди. Хонанинг буғга тўлган нам ҳавосидан ўқчиб йўталди. Кўксида алланима тузоққа тушган қушдек потирлади, биров биқинига бигиз санчгандай бир сесканиб, беҳол ўтириб қолди, «Кетмайман — деди ўзига-ўзи, — шундай ҳавода қаёққаям бораман». Полвон кетмаслигига ҳавони рўкач қилиб ўзини алдади. У лойдан ясалган эмас, ёмғирда ивиб қолгани, селдан ҳам, қоронғу тундан ҳам, яёв кетишдан ҳам қўрқмайди, фақат яна қайтиб келишдан қўрқади. Ўтган галгидек қулоғи остида боғ шовуллайверса қайтиб келмасликка кучи, бардоши етмаслигидан қўрқади.

Аслида нега кетиши керак: уни бу ердан ким ҳайдаяпти? Одатдагидек меҳмон келди. Ейди, ичади, кетади. Улар келишаверади, еб-ичиб, кетишаверади. Бир кун у ҳам кетади. Лекин боғ қолади, у гуллайверади, ҳар гул ўз боғбонининг номини айтаверади...

Самат полвоннинг кўзи боя раис қолдирган шишаларга тушди. Ҳаммом деворлари дуб ёғочдан. Агар меҳмон зўррoқ бўлса раис ҳамиша қизиган ёғочга пиво септиради, уни сархуш этган бу ажабтовур ҳид полвонга унча ёқмаса-да, раиснинг раъйига қарши бормайди. Ҳозир ҳам шишаларни олиб, ҳаммом томон юрди. Ҳаммомга асосий эшикдан ташқари меҳмонхона ичкарисидан ҳам йўл бор. Меҳмонхона даҳлизи билан ҳаммомнинг ечиниш хонаси ўртасидаги хуфия эшик калити фақат раисда туради. Эшикнинг ўзи ғалати. Девор бошдан-оёқ ёғочдан бўлгани учун эшик қаерда эканлигини илғаш амримаҳол. Устма-уст қоқилган ходаларга кўпам ишлов берилмаган, қовузоғи арчилиб, лакланган, холос. Ҳар ерда атайлаб қолдирилган бутоқлар меҳмонхона томонда ҳам, ечиниш хонасида ҳам қозиқ ролини ўйнайди. Қозиқларга турли картиналар, сувинер товоқчалар илиб қўйилган. Ечиниш хонасининг ўзи ҳам анча-мунча меҳмонхонадан қолишмайди. Хона тимқора чет эл гарнитури билан жиҳозланган, оёқ остига юмшоқ ипак гилам тўшалган. Чироқ деворлар ичига ўрнатилган бўлиб, тўрт тарафдан тўрт хил шуъла таратар, кайфиятга қараб хоҳлаган биттасини ёки барчасини ёқиш мумкин бўларди. Айниқса, нимпушти шуъла остида хона бўлакча бўлиб кетар, юмшоқ диван, девордаги чўмилаётган аёл сурати, исириққа қўшиб тутатилган олма, беҳининг хушбўй ҳиди киши руҳига ғалати таъсир этарди. Эшикдан кирган одам шовқин-суронга тўла серғалва оламда аллақачонлар ўзини йўқотиб қўйган-у, мана ҳозир топиб олгандай, эшикни зичлаб беркитиш билан ҳамма-ҳаммаси — одамлар, хотини, бола-чақаси, бойлик, амал, тирикчилик ташвишлари ташқарида қолгандек бўларди. Барчасини унутиб бир зумгина ўзи, фақат ўзи учун яшагиси келарди унинг.

Бу ерга дастлаб кирганда Самат полвонда ҳам шунга ўхшаш чучмал таассурот уйғонган, юмшоқ креслода кўзларини юмиб ўтирганча бир дақиқа ёшлик даврларини ўйлаган, ҳарбий хизматга жўнар оқшомги висол, биринчи бўса таъмини қўмсаган ва уятдан қизариб ўрнидан туриб кетганди. Шу-шу креслога қайтиб ўтирмади.

Полвон тайинланган ишни бажо қилиб, изига қайтди. Ошхонага думмадум раис кириб келди.

— Қуйишини қаранг, — деди у бошидан ёпқични оларкан, — тобора авжига чиқади-я, занғар.

— Яна шўрвадан қуяйми? — сўради полвон.

Гап оҳангидан унинг кайфияти бузуқлигини сезган раис синовчан назар ташлади.

— Вой-бў, ивиб кетибсиз-у, — деди у ачинган бўлиб, — кийим билан чўмилганмисиз, нима бало.

Духовкадаги куркани бошқа томонга ағдариш билан банд бўлган полвон жавоб қилмади. Хона иштаҳани қитиқловчи хушбўй ҳидга тўлди. Раис чуқур нафас олиб, «оҳ-оҳ»лади.

— Аммо-лекин сайратворасиз-да, полвон! Хўжайин атрофингизда гир айланиб қолмаса ҳисобмас. Тағин тила тилагингни деб қолса паст кетиб юрманг, камида «Волга» сўранг, хўпми?

Полвон тили учида турган заҳарни сочишдан базўр ўзини тийиб, раис ҳурмати учун бош ирғаб қўйди.

— Гап бундоқ, — деди раис полвонга қарамай, — агар ҳаммом тайёр бўлса, ташқаридан қулфлаб сиз бемалол дамни олаверинг.

— Буёғи-чи? — деди у қозонга ишора қилиб.

Раис қўяверинг дегандай қўл силтади.

— Хўжайин эртага катта йиғинда гапираркан, шунга икковлари доклад ёзишяпти. Яхшиси халақит бермайлик.

— Э-ҳа, — полвон ўзича тушунган бўлиб ўсиқ қошларини керди, сўнг ачингандек бош ирғади,— уларгаям қийин.

— Нимасини айтасиз, — деди раис ҳасрат оҳангида, — шу топда мени ҳам идорага бориб келадиган ишим чиқиб турибди.

— Шундоқда-я?

— Нима қиламиз, — раис бечораҳол елка қисди, — иш-да, иш.

Полвон кўзида аксланган жирканч ифодани яшириш учун ўчоққа энгашди. «Ишинг нималигини билмайманми, лайча!»

Раис ошхонага кириб келгандаги ўнғайсизликдан хориж бўлиб, анча енгиллади, суҳбат ниҳоятда пардали ўтганидан кўнгли тўлди. Шахдам одимлаб ташқарига чиқди. Полвон ўчоқ қаршисида ёниб тугаётган кучалага тикилганча узоқ ўтирди. Анча фурсат ўтиб машина эшиги очилиб-ёпилди, мотор гуриллади, ниҳоят машина жўнаб кетди. Шундан кейингина у тиззаларига таяниб, аранг ўрнидан турди, қотиб қолган белини силаб туриб, ўзини койиди: «Шу кунингдан ўлганинг яхши-я».

Битта-битта босиб келиб, эшик кесакисига суянди. Боя ичини хижил қилаётган ёмғир нимагадир хуш ёқди. «Ёғ-а, ёғ жонивор, — кўнглидан ўтказди у — борлиқ ғуборларни ювиб ёғавер, ер юзини покла». Тун зулмати қўйнида хирагина ёришиб турган меҳмонхона деразасидан бошқа ҳеч нарса кўринмас, полвон қанча ҳаракат қилмасин хонада ўтирганлар хаёли уни тарк этмасди.

Ана у мўътабар зот раис таъриф этган баланд минбарда турибди. Ҳозир ҳамма ерда одат бўлган қайта қуриш ҳақида, коммунистик виждон билан ҳалол ишлаш, яшаш, одамларга ғамхўрлик ҳақида куйиб-ёниб ваъз айтяпти. Зал тўла калла. Тап-тақир, дум-думалоқ каллалар. Сўзлар ёмғирдай қуйиляпти, тақир бошларга тегиб атрофга сачраяпти...

Ёмғир қуяверди, қуяверди. Гўё энди ҳеч қачон у тўхтамайдигандай, бу шилпиллаган қора туннинг адоғи йўқдай, тонг отмайдигандай, қуёш чиқмайдигандай, боғ гулламайдигандай... Ёмғир қуяверди, қуяверди, Халил раис тун ярмидан оққанда қайтиб келиб, меҳмонларни олиб кетгандан сўнг ҳам ёмғир авжидан тушмади.

Иситмада вужуди лахча чўғ бўлиб ёнаётганига қарамай дастурхонни йиғиштириб, тилла қошиқ, биллур қадаҳларни жовонга жойлаётган Самат полвон қўллари қалтираётганидан, ичидан хуруж қилиб гирибонига чанг солаётган хўрликка қарши бирор чора тополмаётганидан ори келар, бу ўткинчи ожизликни енгиш учун ўзини иш билан машғул қиларди. Шундай қалтис дақиқада қўлдан тушиб чил-чил синган биллур қадаҳ полвоннинг таранг тортилган асаб торларини узиб юборди. Мувозанат бузилди. Шунда у қўлидаги иккинчи қадаҳни қаршисидаги кўзгудан ўзига қараб турган башарага қараб отди.

— Ювиндихўр! — қичқирди у. — Разил, малай!

Бу билан алами чиқмади унинг. Қўлига кирган нарсани тўғри келган тарафга ота бошлади.

— Хоннинг ҳарами эмас, бу ер! Бичилган қул эмасман, мен!

У бирдан қутуриб кетди, ҳарир пардаларни, диван устидаги ғижим ёпқичларни, креслога ташланган йўлбарс терисини юлиб отди.

— Синдираман, ўт қўяман! — у ёнини пайпаслаб гугурт олди. — Кулини кўкка совураман.

Гилам, диван, йўлбарс териси, ўртада қалашиб ётган пардалар устида кўринган аланга бирдан полвоннинг ҳушини ўзига келтирди. Ғазаб қайнаган кўзлар даҳшатга тўлди. Шундагина у нима қилиб қўйганини англаб, жиққа ҳўл чопонини ечиб оловга ташланди. Лекин фурсат ўтган, аланга ҳар томондан хонани қоплаб келарди. Тез ҳаракат, тутундан нафаси бўғилиб, у яна ўқчиб йўтала бошлади. Шунда боя кўксида потирлаган қуш яна қанот қоққандай бўлди. Аъзойи баданида лоҳаслик ҳис этди. Мисдек қизиган манглайи, суякдор ёноқларини муздек тер қоплади, кўнгли озиб, боши айланди. У эшик томон чайқалиб-чайқалиб икки қадам ташлади-ю, остонада гурсиллаб қулади...

Аланга тобора авжланар, ташқарида ёмғир шиддат билан қуяр, кунчиқар уфқ аста бўзариб, тонг ёришиб келарди.

Ўш

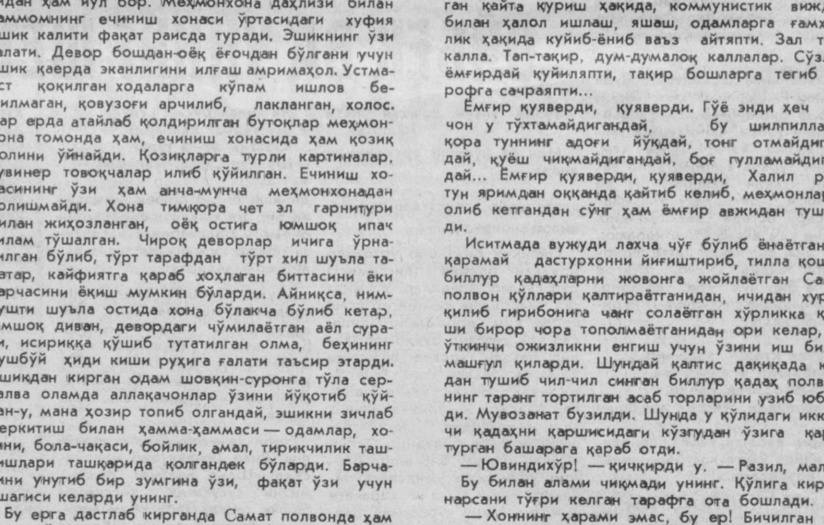

Сой бўйида.

С. МАҲКАМОВ суратга олган.

ЗАР КОКИЛЛИ ЗАРАФШОН ҚАНИ?

НАША САЙЁРА — ҚЎРИҚХОНА

Инсоният XXI асрга қадам қўяр экан, улкан ташвишлар гирдобида экологик танглик билан ҳам юзма-юз келди. Тарих инсоннинг табиатга шуҳратпарастлик ва худбинлик билан қўпол аралашуви оқибатида ер куррасининг турли бурчагида кўз кўриб қулоқ эшитмаган фожиалар содир бўла бошлаганини кўрсатмоқда. Инсоният келажагига фақат ядро урушигина эмас, экологик ҳалокат ҳам катта хавф сола бошлади. Биргина бизнинг мамлакатимизда Орол, Байкал, Балхаш, Иссиққўл, Каспий, Ладога, Севанга ўхшаш денгиз ва кўллар, Амударё, Сирдарё, Волга, Днепр каби дарёлар муқаррар равишда ҳалокат зонаси сифатида тилга олинмоқда. Бугунги кунда аҳамияти ва катталиги жиҳатидан республикамизда Аму ва Сирдан сўнг учинчи ўринни ишғол қилган Зарафшон дарёси ҳам инсон меҳрига муҳтож бўлиб қолди.

Ҳолбуки, у халқимизнинг жонли тарихи ҳисобланади. Тарихий манбаларга қараганда, Зарафшон мелоддан аввалги IV мингинчи йилликда, ҳатто Амударёга қуйилган. Дарё бўйи водийларида мелоддан аввалги II минг йилликларда одамлар деҳқончилик, чорвачилик ва боғдорчилик билан машғул бўлишган. Асрлар ўтиши билан дарёнинг номи ҳам, тирикчилик маданияти ҳам ўзгара борган. Зарафшон турли даврларда турлича номлар билан аталган. Масалан, Политимет, Руди, Мосаф, Номик, Сомжан, Харомкон, Водий ус-Суғд, Дарёйи Кўҳак, XVII асрнинг охирлари ва XVIII асрнинг бошларида эса Зарафшон деб атала бошланган. Узоқ ўтмишда дарё воҳасида яшаган халқлар юксак деҳқончилик маданиятига эга бўлишган. Қадимги дунё тарихчилари Страбон, Квинт Курций Руф, Наршахий ва Истахрийнинг маълумот беришларича, жаҳонгир Искандар Зулқарнайн босиб олгунга қадар, бу ерда юксак даражада ривожланган ирригация иншоотлари — кўпдан-кўп ариқ ва каналлар бўлган. Араблар истилоси даврида ўлка халқлари ўзларининг илғор суғориш системалари ва деҳқончилик усуллари билан босқинчиларни ҳайратга солишган. Айниқса, Самарқанд шаҳрида бунёд этилган — қўрғошиндан ясалган сув қувури (водопровод) тарихий далилдир. Таассуфки, ушбу Жуйи арзиз деб аталган илк сув қувурини босқинчилар бузиб ташлашган. Дарёнинг Самарқанд атрофидаги ҳавзасидан V—VII асрлардан то XVI асргача Дарғом, Аббос, Кораунас (кейинчалик Қозонариқ), Мирзаариқ, Туятортар ва Нарпай ариқлари сув олган. Бухоро воҳасида эса Зарафшон шарофатидан Калонруд, Сомжан, Шопурком ва Шаҳрудга ўхшаш йирик каналлар бунёд этилган. Бир сўз билан айтганда, Зарафшон воҳаси халқларининг ижтимоий-сиёсий, социал-иқтисодий ва маънавий-маданий тараққиёти бевосита Зарафшон дарёси билан боғлиқ бўлган. Дарё халқнинг ризқ-насибаси, шону шавкати, қолаверса, ор-номуси бўлган. У ҳақда минглаб қўшиқлар ва афсоналар тўқишган, унинг номи билан талай-талай авлодлар хотира чироқларини мангу ёқиб кетишган, унинг номи билан юрт озодлиги учун босқинчиларга қарши жангга киришган. Халқ ўзининг шодлигини ҳам, қайғусини ҳам «зар кокилли» Зарафшони билан баҳам кўрган...

Хўш, халқимизнинг узоқ ўтмишидан оқиб келаётган азамат дарёмизга бугун нима бўлди? Жаҳон тараққиётининг буюк ўчоқлари бўлмиш Самарқанд ва Бухоро каби шаҳарларимизга ҳаёт манбаи бўлган дарё нечун бугун нажот ва мададга зор бўлиб қолмоқда?

Аввало шуни айтиш лозимки, дарё-кўлларимизнинг қуриши, қум ва туз саҳросига айланиши фақат экологик фалокат эмас, балки бизнинг маънавий фожиамиздир. Чунки табиатга қарши қаратилган қатағонлар ортида келажакни кўра олмайдиган маънавий басир инсонлар турибди. Ҳозирги кунда Ўрта Осиё территориясида юз бераётган жамики экологик танглик илдизлари анча узоқ йилларга бориб тақалади. У пахта яккаҳокимлигининг натижаси эканлиги расман тан олингани, бу яккаҳокимлик 30-йилларнинг бошларида пахта мустақиллиги, деб аталиб, илк бор «халқлар отаси» томонидан фатво берилгани ҳаммага маълум. «Пахта мустақиллиги» туфайли туб бурилиш даврида юзлаб ўзбек қишлоқлари, минглаб жаннатмакон боғ-роғлар, яйлов-адирлар батамом йўқ қилинди. Янги ерлар очилиб, дарёларнинг табиий мароми ҳар қадамда тўғон, сув омбори, канал билан тўсилди. Давлатимиз пахта мустақиллигига эришди, юзлаб янги колхоз-совхозлар тузилди. Лекин бу ишлар илмий асосланмаган, кампаниячилик, ўта марказлашган маъмурий-буйруқбозлик системасида амалга оширилди. 50-, 60-, 70-йилларда СССР Мелиорация ва сув хўжалиги министрлиги томонидан қурилган, лойиҳалаштирилган сув омборлари, каналларга қарши курашган олимларнинг илмий хулосалари юқори мансабдорлар томонидан рад этилди. Пухта ўйланмаган, фойдасиз ирригация ва мелиорация иншоотлари «беш йилликларнинг зарбдор қурилиши» сифатида зўр куч билан барпо этилаверди.

Оқибати нима бўлди? Ҳозир республикамизда суғориладиган майдонларнинг 70—75 фоизига пахта экилмоқда. Ерларнинг қарийб 50 фоизи шўрланган. Шу боис сув сарфи йилдан-йилга икки-уч баробар ортмоқда. Канал-ариқлар ўз вақтида реконструкция қилинмаслиги сабабли 20 фоиз сув беҳуда исроф бўлмоқда. Юртимизнинг юраги бўлмиш Орол мудҳиш қисматга маҳкум этилди. Зарафшон дарёси ҳам бу каби фожиалардан четда қолмади.

Зарафшон воҳаси нафақат республикамиз, балки Ўрта Осиё халқ хўжалигида ҳам етакчи ўринни эгаллайди. Воҳада суғориладиган ерларнинг 20 фоизига яқин, суғоришга яроқли ерларнинг 15 фоизи мавжуд. Бироқ калта ўйланган ирригация ва мелиорация ишларининг амалга оширилиши, янги ерлар очишга ортиқча даражада берилиб кетиш натижасида катта-катта майдондаги унумдор ерлар шўрланиб, яроқсиз ҳолга келиб қолмоқда. Барча турдаги қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ҳосилдорлиги 10—15 фоизга, пахта ҳосилдорлиги эса 28,5 центнердан 23,5 центнерга тушиб қолди. Устига-устак йил сайин сув танқислиги кескин сезилмоқда. Зарафшон дарёсининг асосий манбаи бўлган Зарафшон, Туркистон, Олой тоғ тизмаларига кейинги вақтларда қор кам тушмоқда, музликлар майдони тобора қисқариб бормоқда. Расмий географик маълумотларда айтилишича, Зарафшоннинг ўртача кўп йиллик сув сарфи у йилдан бу йилга кам ўзгаради. Аммо сўнгги вақтларда бу ўзгариш тобора кўпроқ сезилмоқда. Сабаби битта — у ҳам бўлса Орол денгизининг қуриб бораётганлиги. Бинобарин, бир фожиа иккинчи фожиани бошлаб келиши яна бир карра ўз тасдиғини топмоқда.

Зарафшон дарёси сувининг таркиби бир пайтлар қишлоқ хўжалик экинлари учун энг тўйимли ҳисобланган. Унинг ҳар куб метрида 0,88. килограмм лойқа бўлган. Дарё ҳар йили тоғ тизмаларидан 4 миллион 440 минг тонна турли оқизиқ келтирган. Кейинги 20 йил ичида дарё сувининг таркиби ақл бовар қилмас даражада ўзгариб кетди. Дарё суви ичишга яроқсиз, деб топилганига анча вақт бўлди. Кейинги вақтларда у ҳатто деҳқончилик учун ҳам ярамай қолмоқда. Зарафшон сувини ифлослантираётган Самарқанд, Каттақўрғон, Навоий каби йирик индустрия марказларидаги саноат корхоналари ва ҳозирча ножўя ҳаракатлари учун ҳеч қандай масъулият сезмаётганлар табиат «кушанда»лари ҳисобланадилар.

Дарё қирғоғигача ўзлаштирилиб, пахта экилиши ён-атрофдаги наботот оламига ҳам катта зиён етказди. Минг йиллардан бери табиий иқлимни, ер ва сувни мўътадил ҳолда сақлаб турган тўқайлар, арчазорлар, бодомзорлар йўқ бўлиб кетди. Зарафшон қирғоқлари ўсимликлар дунёсига бой бўлгани тарихдан маълум. Бу ерларда арпағон, тариқбош, лолақизғалдоқ, қорамошоқ, коврак, читир, шувоқ, бурган, таклак, чайир сингари ўсимликлар, бодомча, оққуврай, гулхайри, қасмалдоқ, наъматак, зира каби буталар ва кўплаб арчазорлар бўлган. Ҳайвонот олами эса бўри, тулки, қуён, чиябўри каби жонзотларга, қирғовул, лойхўрак, ўрдак, чуғурчуқ, сўфитўрғай ва бошқа кўплаб паррандаларга бой бўлган. Энди эса бир томондан пахтазорлар, иккинчи томондан энг оддий санитария қоидаларига хилоф равишда дарё қирғоқларида қурилган чорвачилик комплекслари ва бўрдоқичилик базаларининг сиқуви остида юқорида номлари тилга олинган ўсимликлар, дарахт ва паррандалар қирилиб битиш арафасида турибди. Табиатга ўтказилаётган бундай зуғум қайси бир инсоний ёки ахлоқий категорияга тўғри келади? Буни нима деб аташ мумкин? Ваҳшийликми? Хўжасизликми?

Ҳозиргача Зарафшон дарёси сувидан қайси регион қанча фойдаланиши, сувнинг қанчаси пахтага, қанчаси бошқа турдаги қишлоқ хўжалик экинларига сарфланиши тўғрисида аниқ маълумот ва уни назорат қилувчи бирор жавобгар ташкилот амалда йўқ. Қоғозда эса истаганча топилади. Ўн минглаб янги ерлар ўзлаштирилди, минглаб канал ва ариқлар қазилди. (Зарафшондан сув оладиган магистрал каналларнинг узунлиги 2600 километрга боради), аммо унумдор ерларнинг табиий мувозанатини сақлашда беқиёс аҳамият касб этадиган оқава ва зах сувлар учун зовурлар қазиш, дренаж хўжалигини қуришга юзаки қаралди. Воҳа аҳолисини тез кўпайиб бораётган ўткир юқумли касалликлар, буйрак, ошқозон-ичак, ревматизм хасталиклари қаттиқ ташвишга солмоқда. Зарафшон сувини истеъмол қилиш мутлақо яроқсиз эканлиги медиклар томонидан аллақачон исботланган. Таассуфки, Иштихон, Хатирчи, Нарпай, Пахтачи, Навоий ва Қизилтепа районларининг айрим аҳоли пунктларида одамлар ҳамон дарё сувини ичишади. Қишлоқларимизда водопроводлар ва сув тозалаш иншоотлари деярли йўқ. Шу боис касалликлар кескин кўпаймоқда. Айниқса, болалар ўлими даҳшатли тус олмоқда, ҳар юз гўдакдан 60—70 нафари хаста бўлиб туғилмоқда.

Шубҳасиз, бу тангликни ҳозирданоқ пухта ўйланган, тўла илмий асосдаги комплекс программа асосида бартараф этиш лозим. Аввало, табиатни муҳофаза қилишни қонун билан мустаҳкамлаш, ер, сув, ҳавони ифлослантираётган маҳкамачиликни тугатиш, миллий бойликларни ҳақиқий эгаларига — ишчи-деҳқонларга топшириш керак. Бу борада республика Табиатни муҳофаза қилиш давлат комитети ташаббус кўрсатиши, шу мақсадда унинг ҳуқуқини кенгайтириш, фаолиятини қонун йўли билан ҳар томонлама мустаҳкамлаш зарур.

Зарафшоннинг узунлиги бир пайтлар 781 километрни ташкил этган. (Географик маълумотларда ҳозир ҳам шу рақам келтирилади). Аслида-чи? Ҳозир Зарафшон Навоий ГРЭСидан ўтгани ҳамоно дарё сифатида кўп фазилатларини йўқотса, Қизилтепа районига етар-етмас буткул йўқ бўлиб кетади. Қизилтепадан бошлаб унинг ўзанига Аму-Бухоро канали орқали Аму суви келиб қуйилади. Ёдимда, бундан йигирма йилча муқаддам она-юртим Қоракўлдан дарё пишқириб, тўлиб оқарди. Қоракўл райони Зарафшон дарёсининг энг қуйи оқимида бўлишига қарамасдан аксарият йилларда сув сероб бўларди. Энди эса, айтишга кишининг тили бормайди, қуриб, қақраб ётган дарё ўзани чиқинди ташланадиган чуқурликка айланган. Азим дарё ўрнида кичкина жилға қолган. Бунга қандай тоқат қилиш мумкин? Кичкина ариқчага айланиб қолган дарё бўйида ҳассасига суяниб умидсизликка тушган қоракўллик қариянинг, дарё ўзанига ҳайрат билан боқиб турган ёш гўдакларнинг ҳайрона кўзларига боқиш, улардаги дард ва изтироб тўла маънони англаш қанчалик оғир.

Ҳозирги оғир вазиятда халқнинг экологик онгини ошириш, инсон қалбида ёшликданоқ табиатга нисбатан меҳр-шафқат туйғуларини уйғотиш муаммонинг ўзак масалаларидан биридир. Ахир, қалбида табиатга озгина бўлсада, меҳри ва ҳурмати жўш урган қай бир инсон обиҳаёт манбаи бўлган дарёнинг шундоққина қирғоғида чорвачилик базаси қуриб, ундан чиқаётган чиқиндиларни сувга оқизади? (Зарафшон дарёси қирғоқларида барпо этилган бўрдоқичилик базаларининг аксарият қисми савдо ва умумий овқатланиш ташкилотларига тегишлидир). Ахир, ота-боболаримиз бизни сувга нисбатан чуқур эҳтиром ва эъзоз руҳида тарбиялашган-ку. Ўрта Осиёда сувга, ҳатто хас ташлаш ҳам увол ҳисобланган-ку?!

Экологик тарбия ишига олимлар, ёзувчилар, санъат арбоблари, партия-совет ва жамоат ташкилотларининг вакиллари биринчи даражали вазифа сифатида ёндашишлари зарур. Вужудга келган оғир вазият айни пайтда масалани худди шу тахлитда кун тартибига қўйишни тақозо этмоқда. Шу ўринда табиатни муҳофаза қилиш, жамоатчилик фикрини уйғотиш, экологик фожиалар замирини очиб бериш кўпинча заҳматкаш адибларимиз зиммасига тушаётганлигини, зиёлиларимизнинг бошқа вакиллари эса ҳали бу борада сусткашлик қилаётганликларини эслатиб ўтиш жоиз. Ўтган йили «Новый мир» ва «Памир» журналлари ташаббуси билан ўтказилган «Орол-88» экспедицияси якунларига бағишланган давра суҳбатида таниқли ёзувчи ва жамоат арбоби С. Залигин «Нега бирорта министрлик ёки шу соҳа мутасаддиси бўлган ташкилот худди шундай экспедицияни ўтказмади? Чунки, уларни ўзларининг тор манфаатларидан бошқа нарса қизиқтирмайди. Яна улар ёзувчиларини дилетантликда, ўзларига таааллуқли бўлмаган соҳаларга аралашишда айблашади. Лекин бугунги кунда соғлом фикр қаерда-ю, телбаларча, ахлоқсиз қадам босиш қаерда — жамоатчилик алоҳида малакасиз ҳам буни билиб олмоқда», деб куюниб гапирди.

Севимли шоиримиз, СССР халқ депутати Абдулла Ориповнинг «Қўриқхона» деган машҳур шеъри бор. Шеърда инсон қалбида тобора «камёблашиб» бораётган инсоф, самимият, адолат туйғуларини ёвуз кучлардан асраш учун қўриқхонага бирлашишга даъват бор. Бугунги кунда эса кечагина уруғи мўл-кўл бўлган нарсалар ҳам хоҳ табиатда, хоҳ инсон қалбида бўлсин, қўриқхонага муҳтож бўлиб қолмоқда. Атроф-муҳит, табиат қанчалик яланғочлашиб бораверган сайин, инсоннинг маънавий-ахлоқий дунёси ҳам шу қадар заифлашиб бораверади. Табиатни она деймиз. Онага зуғум ўтказиш, уни топташ ва унутиш инсон учун насл-насабини, хотирасини унутиш билан тенгдир. Валломат адибимиз Чингиз Айтматов сўзлари билан айтганда, бу манқуртликнинг ўзгинаси. Зарафшон дарёсининг тобора кичрайиб, забунлашиб бораётган оқимига тикилиб туриб, кўнглимдан ана шундай ўйлар ўтди.

Мақсуд Шайхзода «Дарёлар боқийдир, умр ўткинчи» деганида ҳали инсон бошига 10—15 минг йиллик дарёларни қандай сақлаб қолсак, деган ташвиш тушганича йўқ эди. Бугун эса шундай ташвиш муқаррар бўлиб турибди. Бу кулфат ва фожиаларга нима ва қандай куч малҳам-даво бўларкин?

Менингча, инсон юрагида шафқат, меҳр-муҳаббат туйғулари ҳали сўнмаган. Унинг қалби мудроқ босиб ётган бўлса ҳам барибир яқин кунларда уйғонади, дарёсининг, денгизининг нидосини эшитади. Чунки бу нидо қаърида авлодлар овози, келажак саси мужассам.

Равшан РАҲМОНОВ,
фалсафа фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент Давлат педагогика институти Навоий филиалининг директори.

РЕАКТОР ЗАРУРМИ?

ЭКОЛОГИЯ ОЙНАСИ

Атом реактори! Шу каломнинг ўзиёқ кишини дафъатан сескантириб қўяди. Ногаҳонда илонга, бомбага, минага дуч келгандай бўлади киши. Айниқса Чернобиль ҳалокатидан кейин...

Биз эса Ўзбекистон ФА Ядро физикаси институтидаги атом реактори билан фахрланиб юрибмиз. Баландпарвоз ҳамду саноларга кўникиб қолганимиздан бўлса керак унинг Ўрта Осиёдаги ягона қурилма эканлиги ифтихор билан тилга олиняпти. Ана шундай реактор аслида Олмаотада ҳам бор эди. Аммо Чернобилдаги юз берган улкан фожиадан кейин қозоқ дўстларимиз зудлик билан ундан воз кечишди. Гарчанд, Тошкент шаҳри актив зилзила зонасига кирса ва бундай жойларда ҳар қанақа реактив қурилмалар тиклаш ман этилса ҳамки бундан тўғри сабоқ чиқарилмаяпти.

Ядро реакторини беҳудага кўзага қаматилган жинга ўхшатишмайди. Лекин йиллар ўтиб, реакторнинг «кўза»си, яъни ҳимоя қалқонлари эскириб, ожизланиб боряпти, унинг радиактив чиқиндилари ҳам кўпроқ тўпланиб қолмоқда.

Атом электр станцияларига таққослайдиган бўлсак, бизнинг реактор бир неча бор «беозор» эканлигига ишонч ҳосил қиламиз. Чунки АЭСларнинг 200-300 мегаватт, Тошкент ядро реакторининг эса 10 мегаватт қуввати бор. Аммо хавф-хатарнинг катта кичиги бўлмаслигини, 10 мегаваттли ядро манбаи юзлаб, минглаб одамларнинг ёстиғини қуритиши мумкинлигини унутмаслигимиз лозим.

Шуниси ачинарлики, Бўстонлиқдаги қирликлар йил сайин чиқиндилар қабристонига айланиб бормоқда. Айрим кимё заводлари ҳам (жумладан Чирчиқдаги «Электрохимпром» бирлашмаси) тонналаб заҳарли моддаларни табиатнинг ана шу сўлим гўшасига ташлаяпти. Заҳарли моддаларни беназир ёнбағирларга кўмиш табиат олдидаги, келажак авлод олдидаги жиноятдир. Бу зонада зилзила бўлиши, тоғ кўчиши, сел ёғиши мумкин ва натижада фалокат келиб чиқиши ҳеч гап эмас!

Институт раҳбарлари реакторнинг ҳар томонлама хавфсизлиги таъминланганлигини, ҳавога чиқаётган радиоактив моддалар жуда озлигини исботлашга ҳаракат қилишади. Лекин булар бари нисбий гаплар. Бир вақтлар Чирчиқда капролактам цехини, Фарғона ва Навоий шаҳарларида бевосита марказга бўйсунадиган химия заводларини қурган кишилар ҳам бу объектларнинг мутлақо зарарсизлигини «и... ботлашган». Бугун эса ... корхоналар бебаҳо тупроғ... мизни, шаффоф сувларим... ни, бир сўз билан айтганд... келажагимизни заҳарлая... ти.

Ҳар ҳолда очиқроқ гапл... шиб, теранроқ мушоҳа... юритадиган бўлсак, Тошке... тепасида осилиб турган аж... реакторини даф этиш пай... келганлигига ишонч ҳос... қиламиз. Хавф-хатар с... яшаш учун, табиатимиз м... саффо бўлиши учун (бус... ҳам Тошкент ҳавоси ва су... санитария талабларига му... лақо жавоб бермайди), кел... жак авлодлар бахти уч... шундай йўл тутишга тўғ... келади.

Биз денгизларни қуритя... миз, еросги сувларини заҳа... лаяпмиз, ўнлаб наботот ... ҳайвонот турларини йўқо... япмиз. Республикамизда эк... логик аҳвол жуда ҳам н... чор. Биз бунинг устига т... ғин келажак авлод учун р... диактив моддаларни ҳа... мерос қолдирадиган бўлса... инсофсизлик бўлур эди.

Қадимий ва навқирон То... кент меҳмонлар олдида ҳа... келажак авлод олдида ҳа... ўзининг атом реактори б... лан эмас, ям-яшил хиёбо... лари, бебаҳо обидалари, ме... моннавоз гўшалари била... фахрланиши лозим.

Нусрат РАҲМАТОВ,
ёзувчи, Ўзбекистон Табиа... ни муҳофаза қилиш да... лат комитетининг бўли... мудири

РЕДАКЦИЯДАН:

Публицист ёзувчи Нусрат Раҳматовнинг ушбу мақоласида ғоят муҳим масала кўтарилган. Шу йил 20 июнь куни бўлиб ўтган Ўзбекистон Табиатни муҳофаза қилиш жамиятининг VII съездида республика Олий Совети Президиуми Раисининг биринчи ўринбосари А. П. Романовскийнинг ҳисобот нутқида таъкидланганидек, 60-йилларда республика ҳукуматининг розилиги билан Бўстонлиқ районида, Чирчиқ дарёсининг юқори қисмида чиқитлар кўмиладиган жой ажратиб берилган эди. Яна бир оз муддат ўтиб эса худди шунга ўхшаш қарор билан ушбу жойнинг ёнида Чирчиқ «Электрохимпром» бирлашмаси капролактам ишлаб чиқаришининг заҳарли чиқиндилари «мозори» қурилди. Бу заҳарли чиқиндиларни ташиш ва сақлаш қоидалари қўпол равишда бузилмоқда. Уларнинг техник ҳолати хавфсизликни таъминлашга қодир эмас.

Ушбу чиқиндихоналар қуйисида яшовчи аҳолининг мол-ҳоллари ўлаётгани ҳам буни тасдиқлаб турибди. Бундан ташқари, ушбу «объектлар» ёмғирлар ва қор эриш фаслида жуда катта хавф туғдирмоқда. Чунки унинг пастидан Тошкентни ичимлик сув билан таъминловчи Чирчиқ дарёси оқиб ўтади. Ёмғир ва қор сувлари инсон ҳаёти учун зиёнзаҳматли бўлган моддаларни дар... сувига олиб келиб қўшмайди, де... ҳеч ким кафолат бермайди. Бу чиқи... дилардаги заҳарли моддалар ерга си... гиб минг-минглаб булоқларни, ер ост... сув манбаларини ҳам заҳарлайди-к... Қор кўчиши ва сел келадиган ҳоллард... эса — тоғларда бундай ҳодисалар те... тез бўлиб туради — мутлақо эплаб бў... майдиган хатарли ҳодисалар юз бериш... мумкин.

Демак, шундай савол кўндаланг бўли... турибди: бундай экологик жиҳатдан ха... тарли бўлган объектларни аҳоли тиғи... яшайдиган районда, сув манбаларини... қоқ тепасига олиб бориб қуриш шунча... лар зарурмиди? Наҳотки, бутун Ўзбе... кистонда бунинг учун Тошкентнинг сейс... мик жиҳатдан актив бўлган, яна бунин... устига аҳоли ҳордиқ чиқарадиган рай... нидан бошқа бирор хавфсизроқ жой то... пилмаган бўлса?

Биз Ўзбекистон Табиатни муҳофаза... қилиш жамиятининг VII съезди минбари... дан туриб айтилганидек, ушбу хата... ли объектларнинг бундан буёнги тақди... ри масаласини узил-кесил ҳал қилади... ган ваколатли эксперт комиссияси тузи... лиши зарур деб ҳисоблаймиз. Ва бунда... буён шунга ўхшаш бирор «объект»нинг ... ёки бу жойда қурилиши масаласи ими-жи... мида ҳал қилинмасдан, кенг халқ омма... си томонидан ошкора муҳокамадан ўт... казилиши керак!

Бобомнинг суратнни чиза ман. А. ЖУМАЕВ суратга олган.

КУТУБХОНА КЕРАК ЭМАСМИ?

куюнчак газетхонлардан хатлар

Газетада эълон қилинган «Маданий муассасалар иши нега суст?» номли мақолани ўқиб, кутубхоначиликда ўз ечимини кутаётган муаммолар ҳақида фикрлашиш истаги туғилди.

Бизнинг Навоий районимизда 2та марказий, 56та филиал кутубхона халқимизга хизмат кўрсатиб келмоқда. Битта марказий кутубхонадан ташқари, районимиз бўйича биронта кутубхона учун солинган махсус бино йўқ, барчаси хароба биноларда ва дала шийпонларида жойлашган. Хоналар жуда тор, китобхонларнинг мутолаа қилиши учун ҳеч қандай шароит йўқ. Зарур тадбирлар колхоз клубларида, қишлоқ маданият уйларида ўтказилади. Кутубхоналарда иш шароити ёмон аҳволда. Иситиш системаларининг яроқсизлиги туфайли қишда хоналар жуда совуқ бўлади. Филиал кутубхоналарда атиги битта кутубхоначи ишлайди. Ахир, у кўчма кутубхонага бориши, оммавий тадбирлар ўтказиши, ёш китобхонлар билан ишлаши, кўп болали оналар ва кутубхонага келишга иложи бўлмаган кишиларнинг уйларига китоб элтиб бериши керак... Буларнинг ҳаммасига битта кутубхоначининг вақти етадими?

Кутубхона ишидаги яна бир муаммо, кадрлар қўнимсизлигидир. Бунинг эса ўзига хос сабаблари бор. Бизнинг қишлоқ жойларда тадбирлар кўпроқ кечки пайтларда ўтказилади, демак, шу вақтларда ишлашга тўғри келади. Лекин кутубхоначилар меҳнатига тўланаётган ҳақ жуда кам. Олий маълумотлиларнинг маоши 90—100, ўрта махсус маълумотлиларники 76—80 сўмни ташкил этади. Шу туфайли кўпчилик маданият ходимлари бошқа соҳаларга ўтиб кетадилар. Аҳвол шундай давом этаверса, кутубхоначилик ишларини ривожлантириш ҳақида гап бўлиши мумкин эмас.

Сайёра ЖУМАЕВА,
кутубхоначи

Бухоро.

ШИФОКОР БАХТИ

Дард уни бугун шу остонага етаклаб келди. Қандай бўларкин, нима деркин, деган ўйлар кўнглини хижил қилса-да, юрак ютиб бош врач ҳузурига кирди. Кирди-ю, истараси иссиқ, тийран нигоҳли суҳбатдоши олдида бироз саросималаниб қолди. Гап тополмас, нима деб сўз бошлашга қийналарди. Хайриятки, врачнинг ўзи уни хижолатдан чиқарди:

— Тобингиз йўқми?

— Ҳа, — беморнинг кўзларида ёш йилтиллади. — Кўп жойларда даволандим. Натижасини сезмаяпман, охири шу касал олиб кетса керак... Болаларим ҳали ёш, лоақал ўзларини сал тутиб олсалар ҳам майли эди.

— Ваҳимангизни қаранг. Ҳали ёшсиз-ку. Отдай бўлиб кетасиз. Ишлайсизми?

— Ўқитувчиман. 20 йилдан буён касал нималигини билмасдим. Бир йил бўлди шу дардга учраб қолдим. Тез-тез таъсирланиб йиғлагим келаверади. Сиздан нажот кутиб келдим.

Шоҳсанам охирги сўзларни шунчалик эзилиб айтдики, беихтиёр врачнинг кўнгли бузилди. Лекин буни беморга сездирмади, гапни чалғитди:

— Менинг ҳам бир қизим ўқитувчиликка ўқияпти. Ўқитувчилар ниҳоятда феъли кенг бўлиши керак, акс ҳолда, тез чарчаб қолади. Сиз ҳам доимо юракни кенг тутинг. Руҳингизни туширманг. Шунда тезроқ тузаласиз. Мен сизни навбатга ёзиб қўяман. Кейин биргалашиб касалингизни даволашга ҳаракат қиламиз...

Шоҳсанамни касалхонадан чиқаётган куни учратдим. У ҳаяжон билан «Мен шу ердан шифо топдим» дея кўзларига ёш олди. Бу қувонч ёшлари эди.

Ҳа, инсонни ҳаётга, оила бағрига қайтариш катта бахт. Нормурод Ғозиев кўпларга қувонч ҳадя этган инсон. Шифохонада муолажа олаётган беморлар билан суҳбатлашар эканман, бунга яна бир бор ишонч ҳосил қилдим.

Нормурод Ғозиев бу соҳага болалигиданоқ ихлос қўйди. Қишлоқ аҳлининг саломатлиги ночорлиги уни укалари ризқини қийиб катта шаҳарга йўл олишга мажбур этди. 1967 йили Самарқанд давлат медицина институтига ўқишга кириб, уни аъло баҳолар билан битирди. Сўнгра аспирантурада ўқиди, илмий иш ёзди, оила қурди...

1975 йили илмий ишини ёқлагач, Тошкентдаги 15-касалхонага ишга олиб қолишди. Лекин у медицина ёрдамига муҳтож қишлоқ одамларини қўмсарди. Хаёлини чўлда шифохона қуриш фикри чулғаб олганди. Ўзи яйдоқ чўл бўлса-ю, қанақа шифохона қуради, деган кесатиқлар ҳам уни аҳдидан қайтара олмади. Шу яқин орада шифобахш фаввора отилиб чиққанди. Мутахассисларнинг аниқлашича, бу жойнинг об-ҳавоси ҳам шифобахш эди. Хуллас, 1980 йилда 150 ўринли область физиотерапия шифохонаси қад кўтарди. Кўп ўтмай унга Нормурод Ғозиев раҳбар этиб тайинланди. Дастлабки муолажа курслари ижобий натижа бера бошлади. Шу боис кейинчалик шифохона кенгайтирилди. Бугунги кунда шифохона Семашко номидаги курортология институти билан ҳамкорликда фаолият кўрсатмоқда.

— Асаб касалига чалинган беморлар вақтида даволанмаса, ёмон оқибатларга олиб келади, — дейди бош врач. — Лекин кўпчилик санаторийлар Кавказ ва Қора денгиз бўйларида жойлашган. У ерларга йўлланма топиш қийин. Беморларнинг аксарияти қишлоқ кишилари. Пахта яккаҳокимлиги даврида одамларнинг соғлиғи емирилди. Бунда биз шифокорларнинг ҳам айбимиз бор. Медицина тараққий этган деб аюҳаннос солдигу, амалда тайинли иш қилмадик. Мақсадим — инсон умрини узайтириш. Меҳнаткашлар соғлигини муҳофаза қилиш учун зарур шарт-шароитлар яратиш. Бунинг учун бизда имкониятлар етарли. Масалан, Қамаши район тоғ олди зоналарида кўплаб сўлим табиатли жойлар, минерал сувлар бор. Уларни халқ манфаатига бўйсундириш, санаторийлар қуриб ишга тушириш керак.

Бугунги кунда физиотерапия муолажасига талаб катта. Область физиотерапия шифохонаси маъмурияти кейинги йилларда шифохонани кенгайтиришни режалаштирди. Шифохона сўнгги замонавий медицина аппаратлари билан жиҳозланди. Бу ишларда бош врач бош-қош бўлди. Унинг эзгу мақсадлари рўёбга чиқди. Турмуш ўртоғи Муҳаббат опа ҳам шу шифохонада гинеколог врач, қизлари ҳам шу йўлдан бормоқда. Шифокорлардан Юсупов Эркин, Ғозиева Муҳаббат, Раззоқов Зарқора, Тўраева Гулсара, Ирисова Ойша, Чориева Норбуви, Чоршанбиев Чорилар ҳам у билан ҳамкор-ҳамнафас.

Инсонни дарддан халос этиш, унга қувонч бахш этиш ҳар кимга ҳам насиб этавермайди. Нормурод Ғозиев беморларнинг бир оғиз мен сиздан даво топдим, деган сўзини эшитганда, барча чарчоқларини унутади. Кўзларида севинч балқийди. Қизилтепанинг жазирама офтоби уни яна халқ хизматига чорлайди.

Д. САФАРОВА

АҚДИРЛАР ФОЖИАСИ

ЎНГГИ ЙИЛЛАРДА ўзбек театр санъатининг ҳирозга юз тутаётганлиги, іертуар ва томошабинлар аммоси кўпдан буён ҳал ілмаётганлиги ҳақида йиіларда гапириладиган, тбуотда тез-тез баҳс-мунозалар юритиладиган бўб қолди. Театрларда кечаган бу турғунлик ҳолатинг ўзига хос сабаблари р, албатта. Айтайлик, рессёрлар одатдагидек, ўто замонавий мавзуда ёзилн пьесалар йўқ, деб даъво лишади. Актёрлардан сўсангиз, айбни ё драматургрга ё режиссёрларга ағдашади. Театршунослар эса, атрларни қутқарайлик деб қул бонг уришади. Драмаарглар бўлса, ҳеч иккиланй барча айбни театр зимсига юклайдилар. Оқибат кўпчилик театрларимиз йта қуриш даври пиллапоядан юқорига кўтарилиш ниға ҳамон бир жойда депниб турибди. Пойтахт ва ласть театрларининг аксаятида репертуар ва томоабин муаммоси ниҳоятда лзарблигича қолмоқда. Уни тегишли ташкилотларнинг ҳбарлари, на театр ижодий ллективлари ҳал этишолй гаранг. Лекин бу фикрі барча театрлар шаънига йтиш инсофдан бўлмаса кек. Мавжуд муаммоларни ал этиб, театр санъатининг ксак поғонасини кўзлаб эҳнат қилаётган ижодий ллективлар ҳам бор. Маилан, республика «Ёш гвардия» драма театрига истеъодли санъаткор Баҳодир йўлдошевнинг бош режиссёр ўлиб ўтиши турли фикрларі сабаб бўлди. Бировлар ни қўллаб-қувватлади. Бошқа бировлар эса ишни юқори даражада эплаб кетишига убҳа билдирдилар. Аммо у ундай майда-чуйда фикрарга заррача парво қилмади. ардини достон қилиб, идоама-идора югурмади. Аксинча, Ҳамза номидаги ўзбек давлат академик драма театида қандай маҳорат ва жасоат билан ишлаган бўлса, у ерда ҳам худди шундай ижодий руҳ билан янги асарларни театр саҳнасига олиб иқа бошлади.

Кейинги ўн-ўн беш йил ичида саҳналаштирилган «Қароқчилар», «Рўё», «Рўйхатарда йўқ», «Келинлар қўзолони», «Зебуннисо», «Гуунг», «Чернобиль фожиаси», «Майсаранинг иши», «Зиёат» сингари томошабинларни ҳаяжонга солиб келаётган саҳа асарлари талантли режисёр Баҳодир Йўлдошев оми билан боғлиқ. Айни кунларда ҳам ар иккала театрда бу асарарнинг кўпчилиги қайтақайта ижро этиб келинмоқда. Биргина «Келинлар қўзғолони» Ўрта Осиёнинг етакчи театрларида саҳналаштирилишидан ташқари лаослик, китойлик томошабинлар ҳукмига ҳам ҳавола этилди. Шунингдек, у саҳнага қўйган «Майсаранинг иши» спектакли ўтган йили Олмаотада ўтказилган Ўрта Осиё ва Қозоғистон республикалари театрларининг «Наврўз» фестивалида биринчи ўринни олди. Шундан сўнг бу спектакль Москвадаги Халқлар дўстлиги театрида, ГДРда намойиш қилинди.

Айниқса, режиссёрнинг «Ёш гвардия» театрига ўтгандан сўнг ёзувчи Шукур Холмирзаев билан ҳамкорликда яратган «Қора камар» спектакли маданий ҳаётимизда воқеа бўлди.

Асар мавзуси биз ниҳоятда кўникиб кетган ва асарларимизда албатта қоралаб, «босмачиларни сўкиш», қизил аскарларни, комсомолларни ўта «кўкларга кўтариб мақташ»дан анча йироқ. Саҳна воқеалари оташин ўзбек комсомоли Абдулла Набиевнинг Сурхондарёда Шўролар ҳукуматини қарор топтиришдаги кураши ва шу курашдаги фожиали тақдири ҳақида ҳикоя қилинади. Аммо томошабин сўнгги саҳнагача Абдулла Набиевни кўрмайди. Аксинча унга қарши курашган қора кучлар — Хуррамбек (артист Фарҳод Аминов), Қорахўжа Эшон (республикада хизмат кўрсатган артист Обид Юнусов), Бобобеков (Ўзбекистон ССР халқ артисти Мирҳосил Орипов) характерлари орқали асар ғояси очиб берилган. А. Набиев халқ орасида янги замон нафасини тарғиб қилса, Хуррамбек топталаётган, буткул инқирозга юз тутаётган юртни, номаълум фожиалар кутаётган Ватанни, келажаги нималар билан тугаши ҳали аниқ бўлмаган халқни ўйлайди. Ва уни бус-бутунлигича асраб қолиш учун, Туркистонни озод кўриш учун курашади. Афсуски, бу курашда у енгиб чиқа олмайди. «... Ватан деганда мен илгари фақат Бойсунни, Сурхонни тушунар эдим. Миллат деганда... йўқ, миллат — ўзбек ҳам эмас экан. У туркий халқларнинг бир бўлаги экан!» дейди у афсус-надоматлар билан. Ҳатто тили кесилган, гапира олмаса ҳам кўзларида ғолиблик учқуни порлаб турган Абдулла Набиевдан сўрайди: «Абдулла, сен шу юртга озодлик бера оласанми?» Аммо унинг ўзи бу юртга озодлик ҳам, тенглик ҳам беролмади. Чунки у халқ ва Ватан тақдири ҳал қилинаётган катта курашда жиддий хатоларга йўл қўяди. Энг муҳим нуқталарда масаланинг моҳиятини чуқур англаб етмайди...

Хуррамбек — ўша оғир кунларда муштини бир жойга жамлай олмаган пароканда бекларнинг, ўзбошимча амирларнинг типиклашган образи.

Хуррамбек — эътиқодли, қўрқмас, ҳар бир воқеага теран нигоҳ билан қарайдиган, лекин ўша эътиқодини, ботирлигини халқ руҳига олиб киролмай, ижтимоий-сиёсий жараённи аҳлан идрок этолмай адашганлар, адашганда ҳам умрбод адашганлар тақдиридир...

Бу ёрқин образни театрнинг истеъдодли актёри Фарҳод Аминов юксак маҳорат билан ижро этган. Унинг хатти-ҳаракатларида, қарашларида, юриш-туришларида, сўзлашувида Хуррамбек босмачиларнинг типик намояндасига айланди. Актёр образ қирраларини очиш учун ниҳоятда катта изланишлар олиб борганлиги сезилиб турибди. Бу образ Ф. Аминов актёрлик китобининг ёрқин ва ўчмас саҳифасини ташкил этади.

Худди шундай томошабинни ларзага соладиган ва узоқ вақт хотирасида муҳрланиб қоладиган образлардан яна бири Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист Обид Юнусов маҳорат билан ижро этган Қорахўжа Эшон образидир. У ўз соҳасининг зукко кишиси бўлса ҳам, замон воқеаларини Хуррамбек каби тушуниб етмайди. У рўй бераётган қалтис жараёнда қон тўкишга қарши туради, Хуррамбекни бошқа кучлар билан бирлашишга ундайди. Хуррамбек ўз боласини ўлимга маҳкум этганда, Эшон чидаб туролмай ўз жонига қасд қилади. Айтиш мумкинки, томошабинларни ўзининг комик ва драматик роллари билан хушнуд этиб келаётган О. Юнусовнинг янги образи ҳам театр ижодий коллективининг, ҳам актёрнинг ютуғи.

Спектаклдаги Бобобеков ҳам мураккаб образлардан бири. Уни Ўзбекистон ССР халқ артисти Мирҳосил Орипов саҳнада маромига етказиб талқин этган. Бобобеков на Шўролар ҳукуматига, на Хуррамбек тўдасига хизмат қилади. У Хуррамбекдан, Эшондан кўра ҳам ниҳоятда хавфли тип, яъни дўст қиёфасидаги душмандир. Шеробод музофотининг милиция нозири даражасига кўтарилган бу кимса, беклар умрининг тугаганлигини англаб етгач, Эшон сингари ўз жонига қасд қилади. Шу ўринда юқорида тилга олинган образларнинг ниҳоятда табиий ечим топганлигини алоҳида таъкидлаш керак. Бунда режиссёр ва актёрларнинг бир-бирларини тушуниши, образлар моҳиятини англаб етиши спектакль муваффақиятини таъминлаган.

ҲАМЗА МУКОФОТИГА НОМЗОДЛАР

Кўриниб турибдики, «Қора камар» спектакли юқорида айтилган театрлар инқирозига оид фикр-мулоҳазаларга тескари ўлароқ ҳали театрларимиз батамом турғунликка юз тутмаганини, томошабинлар саҳналарни тарк этмаганини кўрсатиб турувчи ёрқин мисоллардан бири. «Қора камар» каби асарлар миллий хотирамизни тиклаш ва барқарор этиш йўлларида худбин ғаразларни барбод этувчи журъат ва яна журъат бахш этмоғи аниқ», деб ёзади адабиётшунос Шуҳрат Ризаев. Шунингдек, бу асар яқин тарихимизнинг ҳали рўй-рост очилмаган, дарсликлардан ўрин олмаган ўтли саҳифаларидан бири. Бугунимиз ва эртамизни янада теранроқ билишимизда авлодларни миллий замин ва тарих руҳида тарбиялашда бундай спектаклларнинг аҳамияти катта.

ЁЗУВЧИ ШУКУР ХОЛМИРЗАЕВ, режиссёр Баҳодир Йўлдошев ҳамкорликда яратган бу ажойиб саҳна асари ҳақида узоқ гапириш ва батафсил ёзиш мумкин. Лекин биз спектакль ҳақидаги фикрларимизни мухтасар қилмоқчимиз. Чунки мазкур спектакль муаллифлари (Ш. Холмирзаев, Б. Йўлдошев) ва бош ролларни ижро этувчилар (Ф. Аминов, О. Юнусов, М. Орипов) яқинда Ҳамза номидаги Давлат мукофотига номзод қилиб кўрсатилдилар. Бу барча театр санъати мухлислари кўнглидаги хайрли иш бўлди. Спектакль ҳам, унинг ижодкорлари ҳам ҳар жиҳатдан бу мукофотни олишга лойиқ. Улар ҳали халқимизга «Қора камар» сингари етук саҳна асарларини тақдим этишларига асло шубҳа йўқ.

Ашурали ЖЎРАЕВ

ҲУЖЖАТЛИ КИНОДА МУСИҚА

Бугунги кунда ҳужжатли кинога қизиқиш ниҳоятда ортиб бормоқда. Назаримда, бунинг асосий сабабларидан бири кишилар сиёсий онгининг ошганлиги, ижтимоий ҳаётда демократияга кенг йўл очилганлигидадир. Мамлакатимиздаги сингари Ўзбекистонда юз бераётган барча ўзгаришлар ҳужжатли киночиларимиз экранни долзарб мазмундаги асарлар билан бойитишларига имкон яратди. «Ўзбектелефильм» ва Ўзбекистон ҳужжатли ва илмий-оммабоп фильмлар студияларида кейинги йилларда жанр кўламининг кенгайиши, тасвирий ва овоз ифода воситаларининг ранг-баранглашуви кўзга ташланди. Биз қуйида овоз имкониятлари, хусусан, шовқинлар ва мусиқавий ифода масалаларига тўхталиб ўтмоқчимиз. Бинобарин, инсон психологияси, ички оламига таъсир этишда мусиқанинг ўзига хос ўрни бор.

«Ўзбектелефильм» студияси режиссёри Н. Маҳмудов томонидан суратга олинган «Космогония» фильмида муаллифлар мусиқага жиддий ёндашганлари сезилиб туради. Фильм инсонларни табиатга, умуман, дунёдаги борлиқ жонзотга оқилона ва инсонпарвар муносабатда бўлишга чақиради. Эҳтимол, режиссёр мусиқавий ифодавийликнинг бадиий воситалари орқали тасвирий кадрлар ва мусиқа орасида ёрқин боғланишларни топа билмаганида, фильмнинг кенг томошабинга ҳиссий таъсири унчалик бўлмасди. Бунинг яна бир муҳим томони шундаки, фильмда гапсўзли эпизодлар йўқ. «Космогония» фильмида мусиқа инсон психологиясининг илоҳий, маънавий ибтидоси билан истеъмолчилик, маккорлик хусусиятлари орасидаги қарама-қаршиликни кўрсатиб берди. Уларнинг биринчиси И. Бахнинг ажойиб оҳанглари, орган билан бойитилса, иккинчиси марш усулида, уриб чалинадиган асбобларда ифодаланади. Мусиқа кўп ҳолларда автор тексти алмашинишидек қабул қилинади.

Мусиқавий ва тасвирий йўналишдаги ўзаро боғлиқлик ҳар бир кадр ёки эпизоддагина эмас, балки мусиқа қаторининг тўхташи ва қайта жаранглашида ҳам катта аҳамиятга эга. Афсуски, худди шу масалага баъзи фильм ижодкорлари етарли эътибор бермайдилар. «Космогония» фильмида баъзан мусиқа воситаларининг кескин қўйилиши ёки олдинги эпизоддаги мусиқанинг кейингисида қайтарилиши кўзга ташланади. Муаллифнинг айрим фикрлари, ҳолатларнинг такрорланиш фильмни яхлит ҳолда тушунишга халақит беради. Айни вақтда, режиссёр тафаккурида «симфоник» кенглик, том маънодаги динамизм етишмайди.

Ҳужжатли кинонинг сўзлашув, шовқинлар ва сокинлик каби овоз воситалари орасида ўзининг ҳақиқий ўрнини топиши керак бўлган фильмларда мусиқанинг иштироки ўзгача бўлган. «Ўзбектелефильм»да ишланган «Тўхтаб қолган вақт хроникаси» (сц. муаллифлари А. Дубровский, В. Спивак, Р. Ўткиров, режиссёр Р. Ўткиров), «Ҳақорат» (сц. муаллифлари Исфандиёр, А. Фитц, режиссёр Ш. Жунайдуллаев), ҳужжатли ва илмий-оммабоп фильмлар студиясида яратилган «Тўлов» (сц. муаллифлари Р. Соколов, Д. Салимов, режиссёр Д. Салимов), «Аланга» (сц. муаллифи Р. Мерганбоева, режиссёр-оператор Ш. Маҳмудов) кабилар шулар жумласидандир. Фильмларда кўтарилган масалалар қизиқарли ва долзарб бўлишига қарамай томошабинлар уларни турлича қабул қиладилар. Бу, аввало, бадиий ифода воситаларининг танланиши, режиссёрлик топилмалари билан боғлиқ. Масалан, «Тўхтаб қолган вақт хроникаси» ва «Тўлов» картиналари турли услубларда ишлангани учун ҳам томошабинларга турлича таъсир этади. Ҳар икки фильм марказида ҳаммага маълум А. Одилов қиёфаси туради.

Биринчисида сўзлашув эпизодлари, интервью, материалларни бир вақтда бериш каби хусусиятлар устунлик қилиб, тасвирий ва ва мусиқавий ифода бироз ўтмаслашиб қолган. Материал талқинида томошавийлик йўқлиги туфайли фильм зерикарлидек туюлади. Бироқ «Тўлов» картинасида мусиқанинг (Д. Янов-Яновский музикаси) ифодавийлиги томошабин-тингловчида ўзбек халқига нисбатан чуқур ҳамдардлик уйғота олади. Умуман, «Тўлов» фильми қизиқарли, кўппланли тарзда ишланган. Бутун фильм давомида муаллифнинг асосий ғояси — ўзбек халқининг дард-ташвишлари қизил ип каби ўтади. Картинада қизиқарли ҳужжатли кадрлардан фойдаланилган. Д. Янов-Яновский мусиқаси фильмдаги драматик тўқнашувларни бўрттиришга хизмат қилади. Масалан, Н. С. Хрушчёвни аэропортда тантанали суратда кутиб олиш ва пахта терими картиналарини олайлик. Биринчисидаги расмий, байрамона, намойишга мойил кайфият карнай, сурнай, дойра садолари билан таъкидлаб турилади. Пахтазордаги касалманд, хорғин қиёфадаги чоллар торли чолғуларнинг дилни оғритувчи оҳанги орқали характерланади. Бироқ мусиқа фақат кадрлар учун безак вазифасини бажармайди, балки унда ўзбек халқи образи, унинг ғам-ташвишларини акс эттирувчи мусиқавий образ мавжуд.

Инсоннинг маънавий маданияти масаласи ҳужжатли кинематографиянинг муҳим мавзуларидан биридир. Шунинг учун ҳам кинохужжатчиларнинг, айниқса, «Ўзбектелефильм» ижодкорларининг архитектура ёдгорликларини ва қадимий санъатнинг турларини сақлаб қолиш, турғунлик даврида қувғинга учраган санъат намояндаларининг ҳаёти ва ижодини ёритиш, Ўрта Осиё халқлари мусиқавий фольклорининг энг яхши намуналарини оммалаштириш йўлидаги изланишлари маданиятимизни тиклаш йўлидаги муҳим восита бўлиб қолмоқда. Бу ўринда Ўзбекистон архитектура ёдгорликларини қутқариш муаммоларига бағишланган «Лоқайдлик белгиси» (сц. муаллифлари Исфандиёр, А. Фитц, режиссёр Ш. Жунайдуллаев), томошабинларни Бухоро атрофидаги қадимий обидалар билан таништирувчи «Номаълум Бухоро» (сц. муаллифи Ғ. Расулов, режиссёр Р. Ўткиров), ажойиб ижодкор, Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси ижодий биографиясидан ҳикоя қилувчи «Абдулла Қаҳҳор» (сц. муаллифи Ж. Тешабоев, режиссёр Т. Аҳмадхўжаев) каби фильмларни кўрсатиб ўтиш ўринли. Шунингдек, ҳужжатли ва илмий-оммабоп фильмлар студиясида суратга олинган «Сато» (сц. муаллифи И. Ғафуров, режиссёр Т. Акрамов), «Икки туйғу, икки қатор» (сц. муаллифи Б. Беляев, режиссёр А. Акбархўжаев) каби фильмлар ҳам ўзига хос бадиият намуналаридир.

«Лоқайдлик белгиси» картинасидаги мусиқа мустақил асардек таассурот қолдиради. Бу ўринда режиссёрга баъзи танбеҳларимиз бор. Режиссёр композиторни фильм учун зарур ижодий вазифага йўналтира билсагина тасвирий ва мусиқавий уйғунликка эришишга муваффақ бўлади. Бизнингча, бу фильм мусиқаси янада лирик характер касб этиб, асарнинг инсонпарварлик ғоясини кучайтиришга хизмат қилиши лозим эди.

«Номаълум Бухоро» фильмида шаҳарнинг бугунги қиёфаси тасвирланганда, вокал-чолғу ансамбли ижросидаги оҳанглар янграйди. Қадим Бухоро қиёфаси симфоник оркестр ёрдамида жонлантирилади. Шу билан бирга, ёрқин оҳанг жилоларининг йўқлиги мусиқанинг кескин тўхтаб қолиши ва янграб кетиши, баъзи чолғу асбобларидаги ортиқча баландлик фильмдаги мусиқавий композициянинг қимматини пасайтиради.

«Абдулла Қаҳҳор» фильмида овоз ва тасвирий воситалар узвий боғланиб кетган. Мусиқа образ хусусиятларининг янада аниқ бўлишига ёрдам берган. Мусиқавий образнинг лирик характерига мос калит топилган. Муаллиф мусиқа эпизодлари алмашинувига жуда аниқ ва нозик муносабатда бўлади.

Ўзбекистон телевидениесида мусиқавий фольклорни қайта тиклаш ва сақлаб қолишга интилиш кўзга ташланаётир. Э. Давидовнинг «Бойсунда қорлар эриганда», «Хевачасига ажралиш», «Бухороча ҳикоя» киноленталарида телетомошабинлар Ўрта Осиё халқларининг турли-туман фольклор жанри билан танишиш имконига эга бўлдилар. Бу ерда режиссёрнинг асосий хизмати шундаки, баъзи фильмларга ўхшаб (айтайлик, Т. Юнусовнинг «Унутилган қўшиқ» фильми) фольклор ансамблларининг қўшиқ ва рақсларини намойиш қилиш билан чекланилмайди, балки томошабин кўз олдида ғоя, ўзига хос драматургик усуллар қўллаш орқали синтетик киноасар пайдо бўлади. Унда телеэкран воситалари, сценарий, халқ мусиқа ва рақсларининг қўшилиб кетиши кўзга ташланади.

Э. Давидов фильмларининг ижобий хусусиятларидан бири шундаки, уларда ўзига хос телеспектаклнинг рақс йўллари ижро этилаётган куйларнинг оҳанг товланишларига боғланиб кетади. Ушбу асарлардаги ижодий изланишларни фақат қутлаш, янги топилмалар йўлида омад тилаш лозим.

Республикамиз кинохужжатчилари фақат мавзу жиҳатдан эмас, баъзи услубий изланишлар жиҳатдан ҳам ўзига хос асарлар яратдилар. Шунингдек, мусиқий ифодавий жиҳатдан муваффақиятли чиққан кўпгина фильмлар экран юзини кўрди. Бироқ ҳали бу йўлда жиддий изланишлар зарур. Чунки мусиқа кинематографиянинг муҳим ифода воситаларидан бўлиб, фильмнинг ҳал қилувчи бўлакларидан биридир.

БИНОБАРИН, мусиқанинг туб мағзини ҳисобга олиш, мусиқа асарларининг бузиб ишлатилишига йўл қўймаслик, мусиқа ва тасвирнинг мутаносиблигига эришиш лозим. Биринчи навбатда мусиқанинг тасвир, текст, шовқин каби фильмнинг бошқа қисмлари билан муносабатининг турли йўлларини излаб топиш учун тинмай изланиш зарур.

Гулнора КАМОЛОВА,
музикашунос

Э. Давидовнинг «Бухороча ҳикоя» фильмида суратга туширилган «Ситораи моҳи хоса» ансамбли қатнашчилари.

ЁЗ ТОНГИДЕК ЁРИШДИ ШУУР

ХОНАНДА БАХТИЁР ХОЛХЎЖАЕВ БИЛАН СУҲБАТ

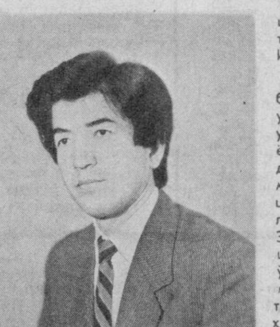

Майдонда ижтимоий-сиёсий қўшиқчилик пайдо бўлди. Ана шу сафдаги фаоллардан бири Бахтиёр Холхўжаевдир.

Қўшиқлари аллақачон чанқоқ кўнгилларга руҳ бахш этиб, элнинг тилига тушиб улгурган, энди дилига йўл излаётган хонанда — Бахтиёр Холхўжаев ҳақида ёзиш ҳам осон, ҳам қийин.

Осонлиги шундаки, хонанда ҳақида аввал ҳам мақолалар ёзилган. Мухлислар Бахтиёр ҳақидаги кўп фактларни билишади ва мен уларни такрорлаб ўтириш машаққатидан халос бўлганман.

Бахтиёр Холхўжаев Фориш районидаги Гараша қишлоғида туғилган. Мактабда ўқитувчиси Келдихон Саидаҳмедовдан илк мусиқавий сабоқлар олган. Саккизинчи синфни тугатиб, маданий-оқартув техникумида таҳсил кўрган, сўнг Самарқанд шаҳар маданият уйида бадиий раҳбарлик қилган. 1972 йили «Марҳабо, талантлар!» телевизион кўригининг лауреати бўлди. Ўшандаёқ Ўзбекистон Давлат филармониясининг «Шодлик» ашула ва рақс ансамблига таклиф қилинди ва ўн беш йил мунтазам шу ерда хизмат қилди. Орада ҳарбий хизматда йигитлик бурчини ҳам ўтаб келди. Болалигидан ҳозиргача севган ҳофизи — Маъмуржон Узоқов. Иттифоқимизнинг деярли барча бурчакларида бўлди, ҳорижда — Мали, Мозамбик, Вьетнам, ГФР, ГДР, Булғория, Венгрияда санъатини намойиш қилди. Айниқса, Афғонистон сафарини тез-тез эслайди. Ҳозир Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси бадиий адабиётни тарғибот ва ташвиқот қилиш маҳкамаси қошидаги «Турон чечаклари» ансамблида бадиий раҳбар. Шу хатбошига — ўттиз қаторга жой бўлган таржимаи ҳол ёш санъаткорнинг ижодий йўлидир.

Аммо, асосийси, инсоннинг таржимаи ҳоли эмас, фаолиятидир. Шунинг учун Бахтиёр билан мусоҳабамизни шу мавзудан бошладик.

— Бахтиёр ака, бир қарашда текис таржимаи ҳолингиздаги кейинги бурилиш, анча тажрибали профессионал ансамблдан тўсатдан янги, йўқдан бор қилинаётган ерга ишга ўтишингизга сабаб нима!

— БИРИНЧИДАН, бу тўсатдан қилинган иш эмас, анчадан буён кўнглимдаги ният эди. Иккинчидан, инсоннинг ҳаётида бурилишлар бўлиши керак-да. Биздан ҳам нимадир қолсин.

Ўзингизга маълум, «Шодлик»да, умуман ҳамма профессионал ансамблларда, нима десам экан, кўчманчиликдай бир аҳвол мавжуд. Планни бажариш учун тинимсиз гастроллар, кунига икки-уч бор концертлар, маошнинг камлигидан (бизнинг соҳада ўртача иш ҳақи 120—130 сўм) турли томонларга ўзни уришлар ижодкорлар учун ижодга имкон қолдирмаяпти. Мавжуд репертуар одамларнинг жонига тегди. Ёшини яшаб қўйган мўмолар тилидаги қўшиқларни ким бориб ўрганади? Улар мангуга йўқолиб кетиши мумкин. Қанчасини биз аллақачон йўқотган бўлсак ҳам керак. Бу янги жойга ўтишимнинг бир сабаби.

ИККИНЧИ САБАБ — ижод мустақилликсиз бўлмайди. Бир синфда ўтириб, биргаликда шеър ёзаётган ўттиз шоирни тасаввур қилиб бўладими? Йўқ, албатта.

УЧИНЧИ, балки асосий сабаб — одамлар қалбидаги уйғонишга хизмат қилиш. Бу уйғонишнинг олдинги сафида ёзувчи ва шоирлар бормоқдалар. Ҳозирги бизнинг халқимиз олдига чиқишларимиз шеър ва қўшиқ кечалари шаклидадир. Рауф Парфи, Йўлдош Эшбек, Усмон Азим ёки Хуршид Даврон, Азим Суюн шеър ўқиб беради, биз қўшиқ айтамиз, рақкосаларимиз ўйинга тушишади. Репертуаримиз ҳам ижтимоийлашиб бормоқда. Р. Парфининг «Чўлпон ғазалига мухаммас», Йўлдош Эшбекнинг «Бундан ортиқ бахт йўқ», Саъдулла Ҳакимнинг «Она тилим» шеърларига басталанган қўшиқлар...

Улус тилим, элат, халқ тилим,
Давлат тили бўлса ҳақ тилим,
Навоийга зор, илҳақ тилим,
Она тилим.

— Ушбу қўшиғингизни қувноқ, кенг даврада эшитганимда, давродошларга сингишармикин, ҳар ҳолда жиддий мавзу, деган хавотирда эдим...

— Йўқ, одамлар ёлғондан чарчаганлар. Ҳамма нарсанинг ҳам чегараси бўлади-да. Бугун рост сўз кераклигини кўпчилик тушунади.

АММО ҚЎШИҚЧИЛИК санъатимизнинг ўзида ривожланиш жараёни сезилмаётир. Биз уни илдизларидан айириб қўйганмиз. Сезаётгандирсиз, радио ва телевидениедан халқ достонлари, мақомлар кам берилади, билдириб-билдирмай ажнабий оҳанглар босиб келмоқда. Рости гап, бугун тақатуқа остида қўшиқ куйлайдиган ҳаваскорнинг концертига патта топилмайди-ю, классик ашула ижрочиси чиқишида зал тўлмайди. Бу бизни ташвишлантириши керак, ахир.

— Ҳа, енгил-елпи қўшиқчилик ўз мухлисини яратиб улгурди, шекилли. Мусиқа назариётчиларидан бири: «Профессионал қўшиқчини ўн-ўн беш йилда ўқитиб тайёрлаш мумкин, аммо профессионал томошабин эллик-олтмиш йилда улғаяди», деган эди. Ўша мақом кечасида зални ярим қилиб турган томошабиннинг ҳам аксари ёши анчага бориб қолган кишилар. Улар Юнус Ражабий, Мулла Тўйчи Ҳофиз, Маъмуржон Узоқов, Жўрахон Султонов, Комилжон устоз нафасида улғайганлар. Мусиқа мухлисини болаликдан тарбиялаш зарур бўлса, биз бир-икки авлодни маънавий қашшоқ қилиб улгурдик.

— Ўзингизга маълум, Абу Али ибн Синонинг «Тиб қонунлари»даги мусиқанинг инсон саломатлигига таъсирига доир боблар кенг жамоатчиликка номаълум. Форобийнинг мусиқага доир қатор қўлланмалари арабчадан таржима ҳам қилинмаган. Кўриниб турибдики, ҳали миллий қўшиқчилик хазинанинг устида чайла қуриб ўтирган қашшоқдай ўз бойлигидан ҳам бехабар. Қўшиқчилик санъатимизга кириб келаётган ёшлар гоҳо «Куйгай» ёки «Ушшоқ»ни айтишдан ор қиладилар, айрим иқтидорли, сувора ва мақом йўлларида яхши бошлаганлар ҳам секин-аста эстрадага ўтиб кетдилар. Томошабин уларни билса керак.

— Мени ёш қўшиқчиларнинг «Муножот»ни айтмаётганидан бошқа ташвишга соладиган томони ҳам бор. Дейлик, биз ёш шоирлар ҳам ғазал ёзмаймиз, лекин тенгдошларимизни саёзликда айблаб бўлмайди. Ғазал — шеърий шакл, мақом ҳам — мусиқа йўлидир. Сийқа шоир ғазалдай табаррук йўлга ҳам саёз мазмунни жойлаши мумкин. Ҳазрат Навоий даврларида ҳам саёз ғазаллар ёзилган бўлиши керак, аммо вақт ғалвиридан улар тўкилиб қолган. Демоқчиманки, замонавий йўлда ҳам жиддий, жўяли қўшиқ яратса бўлади, бизнинг шоирлар бармоқ ёхуд сарбаст вазнида ўтлуғ шеър ёзаётганлари янглиғ. Бу шеърлар назардан четдадир.

— Биласизми, мен шеърни қандай танлайман. Қайси шеърни қайта-қайта ўқигим келаверса, шунисига куй басталайман. Ёки бастакорларга тавсия қиламан. Муҳаммаджон Мирзаев, Телман Ҳасанов, Мустафо Бафоев, Қаҳрамон Комиловнинг санъатимизга, шу жумладан, менга сингган хизматларини қутламоқ керак.

— Адабиётга муносабатингиз қандай!

— Энди бу зарур иш. Хоҳ санъаткор бўлсин, хоҳ бошқа касб эгаси адабиётни билиши керак. Ҳар куни нон еган каби, ҳар куни китоб ҳам ўқимоқ лозим. Жуда кўп бузилишлар саводсизликдан келиб чиқади. Ўғрилик, ёвузликни билимсиз одам қилади. «Оқ қушлар, оппоқ қушлар...», «Икки эшик ораси» — менга ёққан китоблар бўлди. Шоирларга муносабатим — сўзга муносабатимдир. Охирги мутолааларимдан ажратиб, Мирза Кенжабоевнинг «Ишонгайман», Гулчеҳра Нуриллаеванинг «Ўзбекистон», Саъдулла Ҳакимнинг «Наврўз муборак», «Оқиб ўтди юлдуз тўла тун» шеърларини куйга солдим. Энди яна бир кўнгил дарди борки, бу — бобокалонларимиз, бузрукларимиз адабиёти. Алишер Навоийнинг сўзи билан «Ушшоқ», «Соқинomai баёт», «Баёт—V», Зебуннисо ғазали билан «Самарқанд ушшоғи», Фурқатнинг каломи билан «Суратинг»ни айтаяпман.

— Шоирлар шоирликларини билмоқ учун Навоийни ўқиганлари каби, хонандалар ҳам гоҳи-гоҳи «Шашмақом»дан бир-икки парда тинглаб, ҳақиқий қўшиқ қандай бўлишини эслаб турсалар. Навоий шеърияти асрлар давомида яна бир хизматни қилиб келди — у халқнинг ёдида ўзлигини, ўзбеклигини асраб келди.

— Бугун ҳам элимиз ана шундай уйғониш лаҳзаларини бошидан кечирмоқда, қўшиқларимдан бирида куйлаганимдай, «ёз тонгидек ёришди шуур». «Она тилим» қўшиғини куйлар эканман, давлат мақоми берилишига ҳаракат қилинаётган тилимизга менинг ҳам бир овозим бўлиб шу қўшиқ қўшилишини истардим.

— Айтганингиз келсин!

Карим БАҲРИЕВ

ҲУРМАТ ИККИ ТОМОНЛАМА

Охирги 30—40 йил ичида маданият ва санъат соҳаларини кўр-кўрона интернационаллаштириш натижасида ўзбек миллий маданияти ва санъатида жуда катта, тузатилиши қийин бўлган хатоларга йўл қўйилди. Умуман, санъатимиз ва адабиётимиз намояндалари аксаран ҳақиқий, миллий маданиятдан йироқлашдилар, кўпчилик керагидан ортиқ «маданийлашиб» кетди.

Биринчи навбатда ўзбек киносига тўхталиб ўтмоқчиман. Афсус ва надоматлар бўлсинки, киночиларимизнинг аксарияти ўзбек бўлишларига қарамай ўз тиллари, маданиятлари, мусиқалари ва тарихларини, миллий анъаналарини билмай туриб, «Ўзбекфильм» киностудияси номидан асарлар яратмоқдалар. Студия маҳсулотларининг кўпчилигида, албатта, ўзбек аёли европалик йигитни ёки ўзбек йигити европалик аёлни яхши кўриб қолади. Натижада ўзаро ғайри табиий, ўзбек маданияти ва анъаналарига зид муносабатларнинг гувоҳи бўласиз. Охирги йилларда яратилган бирорта фильмда миллий мусиқа жаранглаганини билмаймиз. Ахир, воқеалар моҳиятини очишда, инсоннинг ички туйғуларини акс эттиришда миллий мусиқадан фойдаланиш фильмга жозибали руҳ беради-ку.

Кейинги вақтларда опера ва балет театрлари нима учун ўз томошабинларига эга эмас, деган савол туғилди. Ҳамма гап ҳақиқий миллий операларнинг деярли йўқлигидадир. Наҳотки, миллий куй ва оҳангда опера яратиб бўлмаса?

Ёки Муқимий номидаги музикали театрдаги дуэтларни олинг. Бир пайтнинг ўзида икки киши икки хил маънода ашула айтади. На унинг сўзини, на бунинг сўзини тушунасиз.

Миллий ўйинлардаги раққоса ва раққосларнинг кийимлари ҳам ўзбек маданиятининг бир қиррасидир. Негадир шу соҳага мутасадди ўртоқлар бу масалага бефарқ қараяптилар. Масалан, баъзи раққос йигитларимиз ғалати кийимда саҳнага чиқмоқдалар. Қачон ўзбеклар бир енгини кийиб, иккинчи енгини белга қистириб ўйин тушган?

Аввало, юксалиб бораётган маданиятимизни, санъатимизни ҳурмат қилсаккина, бошқа халқлар бизни ҳурмат қиладиган бўладилар.

Камолиддин МУҲИДДИНОВ

Куюнчак газетхонлардан хатлар

«ЁЛҒОННИНГ УМРИ қисқа», — дейишади. Инсоннинг умри эса гоҳо ёлғонникидан ҳам қисқа, яъни ёлғоннинг тахтдан тушишини кўролмай инсоннинг умри адо бўлиши мумкин.

Мен йиллар давомида қўшиқчилик санъатимизни кузатиб, шу ҳақда ўйлардим. Хонанда «яшил дарахтдаги сайроқи булбуллар» ҳақида куйларди, аслида яшил дарахтлар қуриб битган, булбул аллақачон дудга тўла ҳаводан бўғилиб ўлганди. Хонанда «Бир зарб билан саҳроларда бўстон қурдик, Аму билан Сирдарёни чўлга бурдик!» деб фаровон хониш қилар, уни эшитган бахтсиз одамлар эса на кулишини, на йиғлашни билмасди, чунки «саҳродаги бўстон»дан қочишга улгурганлар кетиб қолган, Аму билан Сирдарёнинг сувига зор Орол ўлаётганди. Бу ёлғон қўшиқлар бугун ҳам радиодан эшитилиб турибди. Эфир ўзи ҳам ишонмаган ёлғонга бизни ишонтирмоқчи бўлади: «Бахтиёрмиз, фаровонмиз!..» Йўқ, ёлғоннинг умри узун.

Ҳайриятки, қўшиқчилик санъатимизда имони бутун ҳофизлар бор. Шерали Жўраевнинг чўпон таёқлари ҳақидаги қўшиқлари, Дадахон Ҳасаннинг уйғонаётган онгга даъватлари умидбахшдир. Булар қўшиқ чаманлар таровати-ю ошиқнинг нолишларигина эмас, балки ижтимоий-сиёсий қурол ҳам эканини англаётирлар, жумла-ю оҳанг муҳаббатгагина эмас, сиёсатга ҳам масъуллигини тушуниб бормоқдалар.

ТИЛ ҲУҚУҚИ — ЭЛ ҲУҚУҚИ

Боши иккинчи бетда

илмий иш ёза олмайдиган ўзбеклар эмас. Бу улардан-да бошқачароқ тоифа. Уларнинг диссертациялари ўзбек воқелиги, ўзбек тили ва адабиёти ҳақида бўлса-да, муҳокама ва ҳимояга тақдим этилган ишнинг ўзбекча нусхаси мутлақо бўлмас эди. Лекин иш шу соҳадаги ўзбекча қўлланма, дарслик, рисола, академик тадқиқотлар билан қиёсий ўрганилса, муаллиф улардан кўчирганлиги, ўзлаштирганлиги маълум бўлар эди. Диссертацияни рус тилида ёқлаш талаби ана шундай маданий ўғриликка йўл бериб қўйган эди. Афсуски, илмий иш тилини эркин танлаш қоидаси ҳам бу йўлни беркитолмайди. Бу шароитда кўчирмакаш «тадқиқотчи», албатта, илмий иши ўзлаштирилган материаллар тилидан бошқа тилни танлайди. Бундай ҳолларга барҳам бериш учун, Ўзбекистонда ўзбек воқелиги — тарихи, тили, адабиёти, фалсафаси, иқтисоди, хўжалиги, маърифатига оид диссертациялар фақат ўзбек тилида ёзилиши ҳамда ёқланиши қонунлаштирилса, яхши бўларди.

Мазкур моддада, асосан, диссертацион илмий ишлар тили назарда тутилганга ўхшайди. Ўзбекистондаги илмий ишларнинг асосий катта йўналиши — Фанлар Академиясидаги тармоқ институтларининг илмий иши ва уларнинг нашри тили назардан соқит қилинган кўринади. Маълумки, Тил ва адабиёт, Қўлёзмалар, Шарқшунослик институтларидан бошқа илмий-тадқиқот даргоҳларида илмий ишлар фақат рус тилида амалга оширилади. Ўзбекистондаги илмий тадқиқот институтларида илмий ишлар аввал ўзбек тилида яратилиб, кейин русчалаштирилиши, аввал ўзбек, кейин рус тилида нашр этилиши қонунийлаштирилиши зарур. Илмий тадқиқотлар рус тилида яратилиб келгани оқибатида, ҳозирги ўзбек фани халқдан жуда узоқлашиб кетган. Ваҳоланки, фан халққа хизмат қилиши лозим эди. Илмий ишларнинг ўзбек тилида яратилиши қонунийлаштирилса, фаннинг халқчиллашуви ҳам таъминланади.

ЭСКИ ЎЗБЕК ёзуви тўғрисидаги 24-моддада масалага етарлича чуқур ёндашилмаган. Негадир, бу қонун эски ўзбек ёзувини ўрта ва олий таълим мактабларининг ўқув программасига киритишни кўзда тутмайди. Бундай ёндашув минг йиллик маданий меросдан нақадар узилиб қолганимизни ва бунинг оғир оқибатларини писанд этмаслик, маданий мерос хазинасининг калити бўлмиш эски ўзбек ёзувини келажак авлод қўлига тезроқ тутқазишнинг нақадар зарурлигини англамаслик ёхуд тан олмаслик натижаси бўлса керак. Яқин бир йил орасида республика матбуотида эски ўзбек ёзувини ўқитиш, ўргатишдан баҳс этувчи ўнлаб мақолалар босилиб чиқди. Улар халқ фикрини, истиқбол манфаатларини ифодалади. Эски ўзбек ёзувини ўргатадиган курслар очилиши билан, талабгорлар узоқ-яқиндан ёғилиб келишди. Булар «ҳеч бўлмаганидан кўра, кеч бўлса-да, ўрганай» деган ўрта ва катта ёшдаги кишилар. Нега биз бугунги болаларни эски ўзбек ёзуви таълимидан маҳрум этишимиз ва уларнинг ҳам келажакда кеч қолиши, афсусланишига сабаб бўлишимиз керак?

Тўғри, ишнинг бошланиши яхши. Эски ўзбек ёзувини ўрганишни истайдиган гражданларга ёрдам берила бошланди. Лекин бу жуда қиммат ёрдам. Ундан ҳамма хоҳловчилар баҳраманд бўлолмайдилар. Пуллик, кооператив курслар. Жуда кам нусхада, бири икки сўм, бири уч сўм турадиган, шошқин чиқарилган дастлабки қўлланмалар. Ўтилаётган дарслар, қўлланмаларнинг сифати ва савияси, ўқитувчиларнинг илмий тайёргарлиги ва услубий тадбиркорлиги ҳақида, ҳозирча, гапирмай қўя қолайлик. Бу ишлар яхши самара бериши учун халқ таълими назоратига ўтиши, эски ўзбек ёзувини ўқитиш давлат миқёсида ҳал қилиниши ва халқ таълими программасига кириши лозим. Ҳар қандай тил ва ёзув ҳаётий муомалада бўлмас экан, у ўлимга маҳкум. Махсус курсларда ўрганиш йўли билан эски ўзбек ёзувини тирилтириш, ўрганилишига тўрт аср кетиши тахмин қилинаётган маданий мерос ёдгорликларига тиши ўтадиган мутахассис кадрлар тайёрлаш амри маҳол. Махсус курсни ҳар қанча яхши битирган киши эски ўзбек ёзуви билан муттасил шуғулланмас, кундалик ҳаёт жара ёнида бу ёзувдаги газета, журнал, китобларга тўқнашиб турмас экан, ўрганганини унутиб юбориши табиий. Демак, эски ўзбек ёзувини ўрганиш, ўқитишни такомиллаштира бориб, бу ёзувда газета, журнал, китоб нашр этишни йўлга қўйишни Тил тўғрисидаги қонун кўзда тутиши керак.

23-модданинг иккинчи жумласи жуда йирик ва мураккаб тузилган. Ундан айрим нарсаларни англаб олиш қийин. Бу модда зиммасида жуда катта масъулият — халқ таълимида тил тақдири муаммоси ётади. Шунинг учун, мазкур жумла соддалаштирилиб, нималар назарда тутилгани алоҳида-алоҳида жумлаларда аниқ-аниқ ёзилиши керак.

Мазкур модданинг сўнгги жумласида «Мактабгача тарбия ва ўқув муассасаларининг раҳбарлари, ўқитувчилари ва тарбиячилари тегишли муассасадаги таълим бериладиган тилни билишлари шарт» дейилган. Бу ўзбек тилидан бошқа тилда таълим-тарбия бериладиган муассасалар раҳбарлари, ўқитувчилари, тарбиячиларини давлат тилини билиш масъулиятидан муҳофаза қилади. Ваҳоланки, улар давлат тилини билишлари ва таълим-тарбия жараёнида уни ўргатишлари, ундан фойдаланишлари зарур.

Ўзбекистон пойтахтининг Фрунзе районида ўттиздан ортиқ болалар боғчаси бор. Уларнинг ҳаммаси таълим-тарбия рус тилида олиб бориладиган боғчалар. Боғчаларнинг доимий ҳаёти, байрам тантаналаридаги ташкилий тадбирлари фақат рус тилида олиб борилади. Тарбиячиларга, масалан, «Нега хайрлашув эрталигида бирорта ўзбекча шеър ё ашула айтилмади?» дея савол берсангиз, улар ўйламай-нетмай, «Бу — русча боғча» эканлигини пеш қилишади. Ахир, боғчанинг русча эканлиги ўзбек тилини бутунлай четга суриб қўйишни, фақат русча тарбия беришни англатмайди-ку! Интернационал тарбия боғчадан бошланмас экан, миллатлараро муносабатлар мураккаблашуви ва шу асосда фожиалар юз бераётганининг илдизини боғча тарбиясидан излаш керак. Зотан, халқ депутатлари съездида интернационал тарбия боғчадан бошланиши лозимлигини кўп депутатлар таъкидладилар.

Фамилиялар ва исмлар ҳақидаги 31-моддада айтилишича, «Шахс исмлари, ота исми ва фамилияларни ёзишда ҳамда қўллашда миллатлараро ва элатларнинг анъаналарига, тилларнинг ички қонунларига риоя қилинади». Бу жуда яхши. Лекин бу ерда ҳам аниқлик талаб қилинади. Чунки фамилия ва исмларнинг ҳозирги ёзилиши ўзбек миллий анъаналарига мос келмайди.

ЯҚИН ЎТМИШДА ўзбек халқининг катта миллий бойлиги бўлмиш исмлар бузилиб кетди. Эндиликда, исмлар бузилишига барҳам бериш мақсадида, исмлар муҳофазасини қонун йўли билан кучайтириш, исмларни бузиб айтганлик ва ёзганлик учун жавобгарлик белгилаш лозим.

Маъмурий-территориал бирликларнинг номлари ҳақидаги 30-моддага ҳам муайян ҳаётий ҳолатлардан келиб чиқиб, аниқлик киритиш керак. Унда мазкур бирликлар ўзбекча ягона миллий шаклда берилиб, кейин рус тилига, зарур бўлганда, жойларда ғуж яшайдиган миллий гуруҳлар тилига таржима қилиниши айтилади. Бизнингча, ушбу бирликларнинг ҳаммасини рус тилига таржима қилиш шарт эмас. Зарур бўлганларинигина зарур жойларда рус тилида ҳам ифодалаш кифоя. Айтайлик, институт номлари. Мазмун салмоғи ва жаранги бекиёс «маърифат» деган сўзимиз бўлатуриб, маърифат даргоҳларини шу вақтгача «педагогика академияси», «педагогика институти», «педагогика билим юрти» деб юритиб келдик. Мазкур қонун кучи билан улар «маърифат» номини олиши ва зарур бўлгани учун, рус тилига таржима қилиниб, илгариги «педагогика» номи билан ҳам юритилиши керак. Маърифат институтига олиб борадиган марказий «Педагогическая» кўчаси асл «Маърифат» номини олиши ва таржима қилиниб, илгариги номи билан ҳам юритилиши керак. Лекин «Навоий кўчаси», «Пушкин кўчаси» каби жой номларини «Улица Навоий», «Улица Пушкина» тарзида такрор ёзиб қўйишга зарурат йўқ. Бу таржима ҳам эмас. «Навоий кўчаси» ёзувини ўқиган ҳар бир рус кишиси Навоий номидаги маҳалла ё кўчага келиб қолганини англайди. Ёки чекка бир районнинг чекка қишлоғи номи «Қайрағоч». Бунинг ўз тарихи бор. У ерда, асосан, ўзбеклар яшайди. Қишлоқ номи шу пайтгача «Карагач» деб ёзиб келинган. Энди қишлоқ номининг ягона миллий шакли «Қайрағоч»ни тиклаш ва «Карагач» ёзувини бутунлай олиб ташлаш лозим. Чунки у таржима ҳам эмас, унга ҳаётий эҳтиёж ҳам йўқ.

Негадир, аноним, муаллифлари номаълум лойиҳаларни матбуотда эълон қилиб, умумхалқ муҳокамасини ўтказиш расм бўляпти. Қайта-қайта муҳокамадан ўтказилган янги имло қоидалари лойиҳаси муаллифлари ҳам ҳануз номаълум. Истардикки, ошкоралик замонасига мувофиқ, Тил ҳақидаги қонун лойиҳаси муаллифлари билан халқ орасида ошкора мулоқотлар бўлиб ўтса. Эҳтимол, лойиҳа муаллифлари назарда тутган айрим нарсалар халқ тушунадиган даражада акс этмагандир ё халқ уни англаб етмаётгандир. Юзма-юз мулоқотда ҳаммаси ойдинлашади.

Лойиҳа муҳокамасида муаллифлар фаолияти ўз баҳосини олар, бироқ лойиҳанинг шундай аҳволда чиқиб қолишига халқнинг ўзи ҳам маълум даражада, сабабчи эмасмикин? 1989 йили 6 январь куни матбуот орқали Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети идеология комиссиясида тил муаммоларини ўрганувчи ишчи группа тузилгани эълон қилинди ва олимлар, мутахассислар, барча меҳнаткашларнинг ушбу масала хусусида мактублар, мурожаатномалар юборишлари таклиф этилди. Ишчи группанинг фаолияти тўғрисида ахборот бериб борилди. Бир неча ойдан кейин маълум бўлишича, ишчи группага атиги бир ярим минг атрофида мактуб келган ва уларга йигирма тўрт минг киши имзо чеккан. Борингки, Тил ҳақидаги қонун лойиҳаси тайёр бўлгунича, мактуб-мурожаатлар сони, тахминан, уч мингга етган ва уларга эллик мингча киши имзо чеккан бўлсин. Барибир, бу жуда оз-ку! Халқнинг ўз она тили тақдирига эътибори шуми ҳали? Ахир, ўзбек тилига давлат нуфузи берилсин, деб турган бошқа миллат вакилларидан ташқари, Ўзбекистонда ўзбеклар ўн беш миллиондан ортиб кетади-ку?! Ҳукумат ўз тақдиримизни ҳал қилишни ўз ихтиёримизга бериб қўйган шароитдаги аҳвол шуми энди? Нега ўзбек тилининг давлат мақомини ёқлаб миллион-миллион хат ёғилиб келмайди? Азиз одамлар, бундай лоқайдлик билан, шоир айтмиш, қачон халқ бўламиз?! Дам ғанимат, кейинги қайта қуришга умид боғлаш қийин. Бу тарихий даврни ягона ва сўнгги қайта қуриш деб иш тутмоқ жоиз. Нимага эришиш-эришмаслигимизни шу қайта қуриш жараёни ҳал қилади.

Нусратулла ЖУМАЕВ,
филология фанлари номзоди

Оз-оз ўрганиб...

آز آز اورگانیب

МАШҲУР КИШИЛАР ДАСТХАТИДАН

عزت تیلاسانک کم دی

صحت تیلاسانک کم یی

Иззат тиласанг кам де,
Сиҳат тиласанг кам е.

یمان بیله یخشی ارا سیده فرق دور

ایکی کیمه نینک اوچین اوشلاگان غرق دور

Ёмон била яхши орасида фарқдур,
Икки кеманинг учин ушлаган ғарқдур.

هر کیمسا که ایلاماس آشوقماق نی خیال

نیفراقنی ایفاک قیلور چیچاک برکینی بال

Ҳар кимсаки айламас ошуқмоқни хаёл,
Ефроқни ипак қилур, чечак баргини бол.

حق یولیندا کیم سنکا بیر حرف اوقوتدی رنج ایلا

ایلاماک آسان ایماس حقین ادا مینک گنج ایلا

Ҳақ йўлинда ким санга бир ҳарф ўқутди
ранж ила,
Айламак осон эмас ҳақин адо минг ганж ила.

Ҳамид СУЛАЙМОН дастхати

«ЯЛЛА»НИНГ ИЗДОШИ

«Тошкент» номини олган янги ижодий коллективни машҳур Зокировлар сулоласи ташкил этади. Унга Равшан Зокиров бадиий раҳбарлик қилаётир. Коллектив аъзолари орасида Ўзбекистон ССР халқ артисти, марҳум Ботир Зокировнинг кенжа ўғли Баҳодир Зокиров, бадиий раҳбарнинг тўнғич ўғли Воқиф Зокиров бор. Яқинда янги вокал ансамбль Қорақалпоғистон АССР бўйлаб биринчи гастроль сафаридан қайтди. Шу муносабат билан Равшан ЗОКИРОВ жамоатчи мухбиримиз Дилшод ЖАЛОЛОВга қуйидагиларни сўзлаб берди:

— «Тошкент» ансамблини ташкил этиш ҳақида икки йилдан буён ўйлаб юрардик. Лекин хаёл хаёллигича қолиб келарди. Хаёлнинг амалда рўёбга чиқишига Баҳодир сабаб бўлди.

Илгарилари биз Баҳодирнинг ижодига, унинг санъатга бўлган лаёқатига, умуман, эътибор бермаган эканмиз. Шу йили, бир йиғилиб қолганимизда, Баҳодир шоир Миртемирнинг «Келмадинг» ва «Сой» шеърларига куй басталаб, ўзи ижро этиб берди. Ўша куни у кўп ишларга қодир эканини намоён этди. Унинг серқирра ижодкор эканлигини сезмаган эканмиз. Жияним ўзи чизган суратларни кўрсатганида Баҳодирдаги санъатга бўлган иштиёқини англадим.

Коллективимиз ҳали «тетапоя» қилаётган гўдакни эслатади. Буни унинг аъзолари ёшидан ҳам илғаш мумкин. Икром Мироқилов, Шуҳрат Хайриддинов, Темур Мужавиров, Сейран Мамбетов Тошкент Давлат консерваториясида ва Тошкент Давлат маданият институтида таҳсил олишган ва олишмоқда. Шу ўринда созандалар ҳақида бир-икки оғиз сўз. Менингча, улар коллективимизга худди узукка кўз қўйгандек мос. Ансамблимизда ишлаш истагини билдирганлар жуда кўп эди. Уларнинг орасидан шу йигитларни саралаб олиб янглишмаган эканмиз. Баҳодир Тошкент Давлат университетининг тарих факультетида таҳсил олиш билан бирга, коллективимизда ҳам хонандалик, ҳам бастакорлик қилмоқда. Энг кенжа аъзомиз, ўғлим Воқиф махсус мусиқа мактабини тугаллади, у хонанда.

Ансамблимизнинг «Тошкент» деб номланишида рамзий маъно бор. Бизнинг авлод карвонбошиси — дадам Карим Зокиров, аям Шоиста Саидова, акаларим Ботир, Навфал, Фарруҳ, Жамшид, опам Луиза пойтахтда туғилишди, таҳсил олишди, унда яшаб, дунёга танилишди. «Бир кун туз ичган ерингга, қирқ кун сажда қил», деган доно халқимиз. Бизнинг авлодни элатларга машҳур этган шаҳарни бутун умр куйласак ҳам кам.

Коллектив Тошкент область комсомол комитети қошидаги ёшлар муаммолари билан шуғулланувчи «Диёр» мувофиқлаштириш марказида жойлашган. Биз, асосан, ўзбек қўшиқларини куйлаймиз. Тўғри, ўзбек қўшиқларини «Ялла» вокал-чолғу ансамбли маромига етказиб куйлайди. Ана шу коллективдан ўрганиш, айни чоғда, ўз услубимизни яратишни мақсад қилиб қўйганмиз.

Ансамблимизнинг илк чиқишини қўшиқ шинавандалари кўрган бўлсалар керак. Шу йилнинг 8—9 май кунлари Тошкентдаги В. И. Ленин номидаги СССР Халқлари дўстлиги саройида «Байт» ансамбли, яккахон хонанда Юлдуз Усмонова билан ҳамкорликдаги концерт программасида бир неча қўшиқлар билан иштирок этгандик.

Яқин келажакда «Ялла» ансамбли билан концерт беришни кўзда тутганмиз. Республикадан ташқарида ҳам куйлаш ниятимиз бор. Хуллас, режаларимиз катта. Уларни амалга ошириш биздан тинимсиз меҳнатни, чидам-саботни талаб этади ва буни уддасидан чиқамиз, деган умиддамиз.

СУРАТЛАРДА: «Тошкент» ансамблининг бир кунлик ҳаётидан лавҳалар

Р. ШАРИПОВ суратга олган

ҚОЗОҚ АДАБИЁТИ КЕНГАШИ ИШ БОШЛАДИ

Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасида қозоқ адабиёти кенгаши тузилди. Кенгашнинг бўлиб ўтган биринчи йиғинини Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси ҳайъатининг котиби Тоҳир Малик очиб, йиғилиш иштирокчиларини мазкур кенгашнинг иш бошлаши билан табриклаб, бажарилиши лозим бўлган бир қатор вазифалар ҳақида тўхталди.

— Мазкур кенгашни тузишдан асосий мақсад, — деди нотиқ, — Ўзбекистонда яшаб ижод этаётган қозоқ ижодкорларига амалий ёрдам беришдир.

Шундан сўнг сўзга чиққанлар талантли ижодкорларни уюшмага қабул этиш, асарларини пайсалга солмай чиқариш, биринчи қадам сифатида Ўзбекистонда яшаб ижод этаётган қозоқ ижодкорларининг энг яхши асарлари жамланган альманах тайёрлаш, ёш ижодкорларга ҳар томонлама ёрдам бериш зарур эканлигини уқтирдилар.

Йиғилишда қозоқ адабиёти кенгашининг раислигига адабиётшунос Қолдибек Сейданов, масъул котиб этиб эса шоир Исмоил Маҳмуд сайланди.

«ТАРЖИМОН» КООПЕРАТИВИ

Алишер Навоий номидаги Самарқанд Давлат университети қошида ташкил этилган «Таржимон» кооперативининг фаолият кўрсатаётганига кўп вақт бўлгани йўқ. Дастлабки вақтларда кооператорчилар тингловчиларга икки-уч тилни ўргатган бўлсалар, бугунга келиб, улар ўзбек, араб, немис, урду, инглиз, хитой, француз, корейс, тожик, форс тилларидан сабоқ беришмоқда.

— Бундай кооператив тузиш ғояси бирдан туғилиб қолгани йўқ, — дейди кооператив раиси, университет чет тиллар факультети, француз тили кафедраси доценти Ҳамдам Орзиқулов. — Шаҳардаги кишилар ўзбек тилидан чет тилига, чет тилидан ўз тилларига ёки рус тилидан ўзбек тилига таржима қилдириш мақсадида тез-тез келиб туришади. Шунда бир гуруҳ ўқитувчилар маслаҳатлашиб таржима ишлари билан шуғулланишни йўлга қўймоқчи бўлдик. Кейинроқ эса жойлардан кишилар гуруҳи, ташкилотлар раҳбарлари бизга бирор тилни ўргатишни сўраб мурожаат қила бошладилар. Бугунги кунда Самарқанд шаҳридаги кўплаб завод ва фабрикалар, партия, совет ташкилотлари ходимларига ўзбек тилини ўрганишларига кўмаклашмоқдамиз.

Бир курс сабоқ 250 соатни ташкил этади. Араб ёзувига, эски ўзбек ёзувига қизиқувчилар сони ўсиб бормоқда. Биз кишиларнинг талаб-истакларини ўрганиб, улар яшайдиган қишлоқларнинг ўзидаёқ дарс ўтилишини уюштирмоқдамиз.

Б. ҚОБУЛОВ

МУХЛИСЛАР МАМНУН

Драматург Яздон Худойқуловнинг «Кампир кетармиш» пьесаси Муқимий номидаги музикали театр санъаткорлари томонидан мухлислар ҳукмига ҳавола этилганди. Режиссёр Рустам Бобохонов саҳнага қўйган бу спектаклни айни кунларда Каттақўрғон шаҳри ва районининг меҳнаткашлари завқу шавқ билан томоша қилмоқдалар. Шунингдек, спектакль ижодкорлари — актёрлар, режиссёр ва муаллиф билан учрашувлар ҳам уюштирилаётир. Бош ролларни талқин этаётган артистлар Адиба Мирзаева, Равшан Солиҳов, Рустам Маъдиевнинг чиқишлари самимий қарши олинаётир.

А. ҲОШИМОВ

«ҚАШҚИРЛАР»

«Ўзбекфильм» киностудияси режиссёри Ҳабибулла Файзиев драматург В. Иванов сценарийси асосида «Қашқирлар» бадиий фильмини ишлади.

— Фильмимиз ёшлар ҳақида, — деб ҳикоя қилади Ҳ. Файзиев. — Картина собиқ байналмилалчи жангчининг севги тарихига бағишланган.

Асосий ролни истеъдодли киноактёр Рустам Ўразаев ижро этган. Унинг севгилиси ролида Горький номидаги Тошкент давлат рус драма театрининг ёш актрисасини кўрасиз. Бошқа ролларни СССР халқ артисти Н. Раҳимов, РСФСР халқ артистлари Л. Дуров ва А. Кузнецов, белоруссиялик актриса С. Суховей, актёрлар Н. Тўлахўжаев, М. Алимова, М. Кимсанов, Л. Габрусь, О. Файзиев ижро этганлар. Композитор — республикада хизмат кўрсатган санъат арбоби Э. Солиҳов.

А. ШИШКИН

ЧИНГИЗХОН—ФИЛЬМ ҚАҲРАМОНИ

«Мўғулкино» киностудияси Чингизхон ҳақида бадиий фильм яратишга киришди. Фильм сценарийсини таниқли ёзувчи, публицист, Давлат мукофоти лауреати С. Эрдэнэ ёзган.

Эрдэнэ совет журналисти Л. Арихга берган интервьюсида бу ҳақда шундай дейди:

— Менинг вужудимда бу одамга бўлган қизиқиш кўпдан буён яшамоқда. Биз болалагимиздан Чингиз ҳақидаги ҳикоялар ва афсоналар таъсирида ўсганмиз. Бироқ вақт ўтгани сайин Чингизхоннинг номи тор доираларда, жуда кам тилга олинадиган бўлиб қолди. Эсимда, 60-йиллари Чингизхонни «оқлаш»га уринганлари учун республиканинг баъзи партия ходимлари қаттиқ жазоланган эдилар. Ўша пайтлари амалга оширишга мўлжалланган тадбирлардан биттасигина рўёбга чиқарилганди: улуғ хоннинг ватани Хэнтий аймоғида унга ёдгорлик тикланди. Бу аланга шаклидаги тахминан беш метрлик иншоот бўлиб, обидага Чингизнинг қиёфаси ўйиб ишланган ва хоннинг қуйидаги сўзлари муҳрланган: «Майли, менинг танам хоки туробга айлана қолсин, бироқ давлат мангу яшайди»...

Чингизхон ҳақида кўп асарлар яратилган. СССРда В. Ян билан И. Калашников романлари қайта-қайта босилмоқда. Югославиялик кинематографчилар америкаликлар билан ҳамкорликда Чингизхон тўғрисида фильм ишлаганлар. Хитойда, Таиландда, Тайванда ҳам у ҳақда фильмлар яратилган. Ҳозирги пайтда машҳур қирғиз режиссёри Тўламиш Ўкеев бу буюк саркарда ва давлат арбоби ҳақида бадиий фильм ишламоқда.

Мўғуллар яратаётган фильм қандай бўлади? Эрдэнэ бу тўғрида шундай дейди: «Менинг Чингизхон шахсини баҳолашдаги позициямга келганда, айтишим мумкинки, мен уни нуқул мақтамоқчи ҳам, унинг тарихдаги ўрнини ёппасига инкор қилмоқчи ҳам эмасман».

Тэмужин ҳақидаги баҳслар сира тинмаётир. Баъзилар Чингизхон маданиятли, ўтроқ халқларга вайроналикдан бошқа нарса келтирмади, дейдилар. Бироқ бу фикрга қарама-қарши фикрлар ҳам бор. Масалан, Ядро тадқиқотлари Европа марказининг бош директори Хервиг Шоппер: «Мўғул истилочилари томонидан барпо этилган катта расадхоналар ҳатто ҳозирги кўламлар бўйича олиб қараганда ҳам улкан тадқиқотчилик иншоотлари ҳисобланади...», дейди. Систематик анализ соҳасининг йирик мутахассиси, академик А. Моисеев эса бундай деб ёзади: «Мўғул отлиқ армиясининг тузуми, бу лашкарнинг юришлари, масъулдорлик системаси ва жанговар тартибларига ўхшаш мисоллар бошқариш назариясига доир дарсликлардан ўрин олажак».

Мўғуллар меъморлик санъатининг барча қоидаларига биноан шаҳарлар қурганлар, пўлат эритганлар, порох ишлаб чиқарганлар. «Мўғулкино» студиясида яратилаётган Чингизхон ҳақидаги бадиий фильмда буюк тарихий сиймо ҳаёти ва фаолиятининг ана шу жиҳатлари холис ифодаланиши керак.

М. ХОЛИҚУЛОВ

ЖУРНАЛИСТЛАР МИТИНГИ

Кеча Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриёти клубида Ўзбекистон журналистларининг рухсат берилган митинги бўлиб ўтди. Митинг шу йилнинг июнь ойи бошларида Фарғона областида бўлиб ўтган воқеаларни марказий матбуотда ёритилишига бағишланди.

Митингда сўзга чиққан шоира Мукаррама Муродова, «Правда Востока» газетасининг муҳаррири Рубен Сафаров, «Гулистон» журналининг бош муҳаррири Мирмуҳсин, «Гулхан» журналининг бош муҳаррири Ойдин Ҳожиева, «Саодат» журналининг масъул котиби Муҳтарама Улуғова, «Муштум» журналининг масъул котиби Нурилло Отахонов, шоир Сирожиддин Саидов, «Ёш Ленинчи» газетаси муҳаррирининг ўринбосари Қулман Очилов, олим Мухтор Шапсанов ва яна ўнлаб ижодкорлар Фарғона воқеалари марказий матбуотда бир ёқлама, шошма-шошарлик билан ёритилганлигини таъкидладилар.

Фожианинг туб сабаблари пухта ўрганилмай берилган хабарлар натижасида турли шов-шувлар пайдо бўлди. Марказий матбуотда, хусусан, «Собеседник» ҳафталиги ва «Огонёк» журналида юзаки мақолалар босилди. Ҳақиқатдан узоқ бу мақолаларга ўзбекистонлик журналистлар, ёзувчилар ва зиёлилар ўз баҳосини бердилар.

Митинг қатнашчилари миллатлар ўртасига низо солиши мумкин бўлган бундай палапартиш мақолаларнинг муаллифлари албатта қонун олдида жавоб бериши кераклигини таъкидладилар. Фарғона воқеалари ҳали чуқур ўрганилиши ва ҳақиқат очиқ-ошкор айтилиши керак.

БИЛДИРИШ

Чет мамлакатлар билан дўстлик ва маданий алоқа Ўзбекистон жамияти, Ўзбекистон ССР Ёзувчилари уюшмаси ва Совет — Ҳиндистон дўстлик жамиятининг Ўзбекистон бўлими барча қалам аҳли ва қизиққан ўртоқларни Ҳиндистон мустақиллигининг 42 йиллиги ҳамда СССР ва Ҳиндистон республикаси ўртасида тинчлик, дўстлик ва ҳамкорлик Шартномаси имзоланган куннинг 18 йиллиги муносабати билан ўтказиладиган Тошкент шаҳар жамоатчилиги намояндаларининг тантанали йиғилишига таклиф этадилар.

Йиғилиш 1989 йил 15 август соат 17.00 да Ҳ. Олимжон номидаги Адабиётчилар уйининг Катта мажлислар бўлмасида ўтказилади.

Адрес: Пушкин кўчаси, 1-уй.

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмаси, СССР Адабиёт фондининг Ўзбекистон бўлими СССР Ёзувчилар уюшмасининг аъзоси Дўстжон Матжоновга синглиси

Ровия МАТЖОНОВА

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор этадилар.

СУРАТ ВА СИЙРАТ

Бу суратларга эътибор беринг-а. Кимларни кўраяпсиз? Хлестаковни дейсизми? Ҳа, баракалла, топдингиз. Яна-чи? Заргаров, Яго, Бобо Кайфий, Нормуҳаммад Қушбеги... Шошманг-шошманг. Етар шу ёғи. Қойилман хотирангизга.

Дарвоқе, нега Сизга қойил қолиб ўтирибман. Ахир Наби Раҳимовни ким танимайди! У саҳнада, фильмларда ва телеэкранда ижро этган ролларни ким билмайди дейсиз. Етти яшардан етмиш яшаргача — ҳамма Наби ака яратган образларни беш бармоғидай тутилмай санаб беради-ку. Кечирасиз, шу ерда янглишдим — беш бармоғидай деганим нимаси. Наби ака ижро этган ролларни санашга бармоқлар у ёқда турсин бошдаги соч ҳам (энг қалин сочли бошни назарда тутаяпман) етишмайди-ку. Яна мен Сизга офарин айтиб ўтирибман-а. Ҳа, айтгандай, хабарингиз бордир, Наби Раҳимов санъат оламига кириб келгандан бери ўйнаган ролларини рўйхат қилса унинг узунлиги.. Неччи метр ёки неччи километрлигини аниқ билмайману бутун республикамиз территориясини ўраб олишга кўзим етади. Зотан, республикамизда Наби аканинг қадами етмаган шаҳар, қишлоқ қолмаган, десам муболаға бўлмас. Ҳеч бўлмаса, у киши «Табассум» радиожурнали орқали кириб борганлар ҳар бир хонадонга.

Суратчи мухбиримиз Содиқ МАҲКАМОВнинг айтишича, Наби акани суратга олиш ҳам осон эмас экан. «У кишининг ичакузди гапларидан кулавериб, қўлларим титраб, фотоаппаратни ташлаб юборишимга сал қолди», дейди. Бу гапларда лоф йўқ. Наби ака ўтирган даврадан ҳеч қачон бирор сония бўлсин қаҳқаҳа аримайди. Тўғрими? Яшанг!

ШУМ БОЛА

МЕН СИЗГА АЙТСАМ...

ЗУЛФИЕВНИНГ хонасига Маҳкамова бўғилиб кирди:

— Ўртоқ директор! Яна 23 ходимимизга бор-йўғи 8 кило гўшт ажратишибди. Қайси бирига бераман?!

— Буни нега менга айтасиз. Бу масалани ҳал қилиш сизнинг ишингиз, мен сизга айтсам.

— Жоним бўғзимга келди. Ҳар ой шу аҳвол. Бошқа идораларга қанча керак бўлса беришади. Биз ўгаймизми, билмадим. Чопавериб чарчадим. «Директорни чақиринг. Нега бизга кам гўшт ажратишади», — деб тўполон қилишяпти. Ўзингиз тушиб бир нима демасангиз, гўштнинг ўрнига мени еб қўядиган важоҳати бор уларнинг.

Зулфиев оғзидаги сигаретани бус-бутунлигича ютуворгудек бўлиб ичига тортди. Тутунни ўпкасида бироз «ҳазм» қилгач бурнидан паровоздек чиқарди: «Ўзим яқинда бу ёққа ишга ўтдим. Ҳалитдан тепадагиларга у йўқ, бу йўқ деяверсам тўғри келмас. Ўсишим бор. Коллективни кўнглига қарамасам ҳам бўлмайди». Гўё ҳаммасига сигарета айбдордек уни кулдонга обдан пачоқлади.

Пастга тушишганда, жамоа жамулжам экан.

Зулфиев гўё ҳеч нарса бўлмагандек гап бошлади.

— Тинчланинглар, ўртоқлар, ҳар нарсага бунақа стачка қилаверманглар, мен сизга айтсам. Ўртоқлар! Мен доимо сизларнинг соғлиқларингизни ўйлайман. Менда бир ажойиб идея туғилди. Бу ҳаммангизга ҳурматим ва ғамхўрлигимдан, мен сизга айтсам. Умуман, шу гўшт ейишдан воз кечсак-чи.

— Очлик эълон қиламизми? — ташвишланиб сўради бошбух Тўлан ака семизликдан ҳансираркан.

— Нега очлик эълон қиларканмиз, тўқлик турган жойда. Мен сизга айтсам, коллективимизда вегетарианликни жорий қилсак.

— У нима дегани? — ҳайрон бўлди котиба аёл.

— Буми — гўшт емаслик дегани. Гўшт киши организми учун зарарли, мен сизга айтсам. Кеча ўтиришда бир ўқимишли одам айтди, улуғ ёзувчи Толстой ҳам гўшт емаган, яъни вегетариан бўлган экан.

— Қайси бири? Толстойлар учта бўлган, — гап ташлади иқтисодчи йигит.

Зулфиев довдираб қолди.

— Лев Толстой гўшт емаган. Қолганлари еган, — деди орқадан кимдир.

— Мана шунинг учун ҳам 100га кирган экан.

— 82 га кирган, — мийиғида кулди шофёр Парпи ака.

— Майли 82 дейлик. Бу нимадан — гўшт емасликдан, мен сизга айтсам. Бизчи? Гўштни бураб-бураб урамиз бас дегунча, сўнг 50 га кирмасдан оёқни чўзиб қўя қоламиз. Биз ҳам гўшт емасак албатта 82 га кирамиз.

— Мен нима қилай, ўғлим? — сўради қоровул чол. — Ёшим 83 да.

— Сиз ҳам еманг, 100 га кирасиз.

— Шусиз ҳам емаяпмиз. Магазиндан топиб бўлмайди. Бозорда қиммат.

— Мен сизга айтсам, агар гўшт емаслик — вегетарианлик шиори билан чиқсак, юқоридагилар бу ташаббусимизни албатта қўллаб-қувватлашади. Кейин бошқа корхоналар ҳам иложсиз қўшилади бу ташаббусга. Аммо биз биринчи бўламиз. Газеталарда ёзишади, телевизорда кўрсатишади. Кинога ҳам олишлари мумкин, мен сизга айтсам.

Ҳаммани ҳайратланганини кўрган директор овозини баландлатди.

— Бутун мамлакатимиз гўшт емайдиган бўлади. Магазинлар гўштга тўлиб кетади, мен сизга айтсам. Магазинчилар «Акажон, ҳеч бўлмаса ярим килогина гўшт олиб кетинг», деб ялинадиган бўлади. Кейинчалик мол боқилмайди. Гўшт емагандан кейин уни нима кераги бор. Қассоб штати қисқартирилади, мен сизга айтсам.

— Унда кушхонадан гўшт ташиб чиқадиганларнинг ҳоли нима кечади? Бола-чақасини қандай боқади? — овози қалтиради Сўпиеванинг.

— Кушхона ёпилади, мен сизга айтсам...

Ҳамма жим бўлиб қолди. Бошлиқлар нима дейишмасин доимо қўллаб-қувватлайдиган Итолмасов дик этиб ўрнидан турди.

— Ҳаммамиз учун ҳурматли бўлган директоримизнинг доно фикрларига икки юз фоиз қўшиламиз. Доимо ўзларини аямай бизга ғамхўрлик қиладилар.

Бошлиқ кабинетига юрди.

— Кўрдингизми, ўртоқ Маҳкамова. Сизлар одамлар билан муомала қилишни билмайсизлар, мен сизга айтсам.

— Энди нима қилай? 8 қоғоз гўштни нима қиламиз? Тоза, ёғлиққина қўй гўшти эди. Гўшт емайдиган бўлсак, ҳеч ким олмайди. Ташлаб юбориш увол.

— И-я, эсингиз жойидами? Ташлаб нима қиласиз?! Янгангиз эрталаб чучвара қиламан, деяётганди. Чучварани ўлгудек яхши кўраман, мен сизга айтсам. Айниқса қатиқ солинган бўлса томоғимдан қувлашмачоқ ўйнаб ўтиб кетади, денг, мен сизга айтсам...

Марат ШАРИПОВ

СИЗ ҚАНДАЙ ИЗОҲЛАЙСИЗ?

БИР КИШИ ҲАММА УЧУН, ҲАММА...

Изоҳталаб суратни эътиборингизга ҳавола қилганимиздан сўнг, шу денг, жавоблар худди сувдек оқиб кела бошлади. Келаверди, келаверди, келаверди...

Лофи йўқ, агар Жайхун билан Сайҳундан шу суръатда сув оқиб турса денгиз сувга тўлиб кетарди-ёв. Барака топкурлар, бизга йўллаган жавобларингизни саратон офтобида қорайиб, Тошкентнинг кимёвий тутунларга тўла ҳавосидан сарғайиб, баъзи латифабоп жавоблардан эса қизариб, бўзариб ниҳоят саралиб чиқдик. Топағонлар йўллаган жавоблар роппа-роса 21 донаси кам икки мингта. Ҳа энди, кам бўлса, кам-да. Камлик йўқ жой бормикан — у ёнда ҳам, бу ёнда ҳам, ҳамёнда ҳам, юракда ҳам дегандай...

Жавоблар, жавоблар... Бағри кабоблар ёзган жавоблар. Марҳамат ўзингиз баҳо бериб кўринг.

●

Томошабинлар хўжалик ҳисобига ўтишган.
С. ҒУЛОМОВ (Шаҳрисабз).

●

Дўконга совун, театрга томошабин керак!
А. СОДИҚОВ (Қирғули).

●

Замонавий пенсионерлар.
Э. ТУРСУНОВ (Косон)

●

Қайта ишланган «халқ куйлари» концерти.
А. САЛИМБОЕВ (Ленинобод)

●

«Пахта — ифтихоримиз» симфонияси.
Н. ҒАНИЕВА (Андижон)

●

Касаба союз аралашмаган концерт.
Г. АҲМАДАЛИЕВА (Қўқон)

●

Хўжалик ҳисобига ўта олмайдиган коллектив.
Г. НАЗАРОВ (Янгиқўрғон райони)

●

Шарқни забт этиш.
М. КЕНЖАЕВ (Москва райони)

●

Илгари минг томошабин бир созандани берилиб тингларди, энди эса бир тингловчига...
Ҳ. СУЛАЙМОНОВ (Чиноз)

●

Театр учун талабаларга мажбурий патта тарқатиш бекор қилинибди-ёв!
С. КАРИМОВ (Яккабоғ)

●

«Ҳайдаса ҳам кетмаймиз, хўжалик ҳисобига ўтмаймиз».

●

«Концертимизга стадиондагидек лоторея қўшиб сотсакмикан?»
А. АБДУЛЛАЕВ (Тошкент)

●

«Қаттиқроқ чалинглар, бир киши қолди, у ҳам чиқиб кетса, қутуламиз».
А. АБДУРАҲМОНОВ (Марҳамат)

●

«Ижодий ютуқлар» натижаси...
А. КАТТАХЎЖАЕВ (Тожикистон)

●

«Замон, замон — даврон бизники».
М. ҲАЙДАРОВ (Қува)

●

ТОМОШАБИН: Ташқарида ёмғир тиндимикан...
М. ЖАМИЛОВА (Жомбой)

●

ФАРРОШ: Булар қачон тугатар экан, саҳнани супуриш қолди, холос.
Ш. НАЗАРОВ (Задарё)

Қассобми, жаллобми — икки мисра шеър ёзмаган одам бўлмаса керак бу дунёда. Чойхонамизга талайгина мухлисларимиз шеърий жавоб йўллабдилар. Уларнинг айримларини сизнинг эътиборингизга ҳавола қилмоқдамиз.

Эсиз маблағ, эсиз чолғучи,
Эсиз шунча дабдаба, ҳашам.
Аммо дўстлар тан олиш керак
Бино экан жуда муҳташам.
Э. ҚАРШИЕВА (Самарқанд)

●

«Мажлис аҳли йиғилиб,
Сайланди президиум.
Ҳамма юқори чиқиб
Пастда қолибман ўзим».
С. САЛИМОВ (Бухоро).

Энди ғолибни холис кулгисеварларнинг ўзлари аниқласинлар. Мана, навбатдаги янги изоҳталаб сурат. Ранго-ранг, топқир жавобларингизга кўзимиз тўрт.

Чойхона маъмурияти

Ҳасанбой БЕКИМОВ суратга олган

ОҒЗИ ҚУЛОҒИДА

— Бу шум болани нима қилсам экан? — деди аёл шўхлик қилаётган боласини койиб.

Эр бамайлихотир жавоб берди:

— Ғафур Ғуломнинг уй-музейига топшириб юборинг.

●

— Ойи, ўйнаб келсам майлими?

— Шу кир қулоқларинг билан-а?

— Йўқ, ўртоқларим билан.

●

—Дада, музқаймоқ олиб беринг.

— Сенга мумкин эмас, томоғинг оғрийди.

— Агар олиб бермасангиз, математикадан саволлар бера бошлайман.

●

— Дада, бир сўм беринг, — деди Феруза ийманибгина мактабга отланар экан.

— Иложим йўқ, — деди ота қатъий, — оиламиз хўжалик ҳисобига ўтган, ҳар ким ўзини ўзи маблағ билан таъминлаши керак.

С. АЗИМОВ тўплаган

Мухтор ХУДОЙҚУЛОВ

САЧРАТҚИЛАР

БИР ГАП БЎЛАР...

Кун-кунора мажлис этиб
Мақтанамиз бемалол.
Нафасини зўрға ютиб
Ўляпти шу топ — Орол.

ЧИНОР ВА ТЕРАК

Таъзим сизга, улкан Чинорлар,
Бўронларни қилмайсиз писанд.
Терагим-эй, бўшсан нақадар,
Шаббодага мунча титрайсан?

ҲАЙБАРАКАЛЛАЧИЛАР

«Яшасин», — дейишди —
чалдингиз чапак,
«Йўқолсин», — дейишди —
чалдингиз чапак,
«Тирилсин», — дейишди —
чалдингиз чапак,
«Кўмилсин», — дейишди —
чаляпсиз чапак.

ҚУЁНЛАР

Қуёнларнинг қулоғи динг,
Қуёнларда зўр ташвиш:
Шу кунларда Арслон денг —
Қаттиқ акса урганмиш...

МУҲОКАМА

Бири деди: — Йўқдир маза,
Бири деди: — Ғирт тахир...
Бу гаплардан бўлиб изза
Қизарарди қалампир.

БИР ЗОТГА

Бошқаларга бермассиз сўз,
Гапга чечан, зўрсиз устод.
Мағзин чақиб кўрсак, афсус,
Ғирт омисиз, ғўрсиз устод!

«ЮМАЛОҚ ХАТ» ИШҚИБОЗЛАРИГА

Энди сизга кун йўқ ҳеч қачон,
Ночор тишни тишга босасиз.
Ёки топиб бир қулоч арқон —
Шартта ўзингизни осасиз.

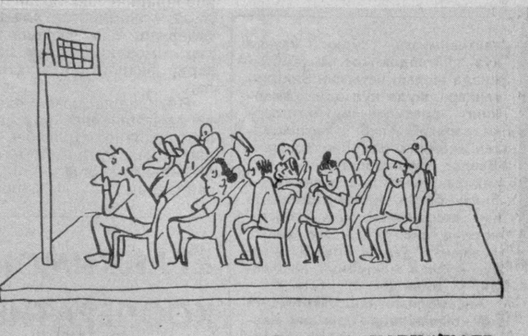

Рассом А. НОРХЎЖАЕВ

Рассом Т. ҲАЙДАРОВ

СОБИҚ ЛАГАНБАРДОРНИНГ БЎШАТИЛИШИ

МОНОЛОГ

ИШДАН БЎШАДИМ. Афсуски, шундай бўлди. Нимаям қилардик... Йўқ, сираям бўшагим келаётгани йўқ эди-ю... ўзларидан буйруқ бўлди бажариш керак.

Бу нохуш воқеа тунов куни рўй берди. Ўша куни ҳаммамиз учун ҳурматли бошқармамиз бошлиғи Салимбек Ҳалимбекович мени ўз ҳузурларига чорлаб (шахсан йўқлатибдилар), дедилар:

«Акагинам Дониёр Бахтиёрович, сизни кўпдан бери танийман, ҳамма қатори ҳурмат қиламан. Аммо ҳозир... янги ўринбосарларим: «Мажлис ўтказиб, айбларини бўйинларига қўйиб бўшатамиз», — деб, ҳеч ҳоли-жонимга қўйишмаяпти, янгича ишлаймиз, дейишяпти. Шунга бир таклиф — бўшасангизмикин, девдим. Улар сал тинчигандан кейин, балки чақиртириб оламиз. Ҳали шундоғам ўрнингиз сезиладики, сочларини юлишади, қараб туринг. Ҳал қилмасангиз юқорига ёзамиз, дейишганда, аранг тўхтатиб қолдим. Энди шу етмай турувди: идорама-идора... Келинг, қўйинг шуларни. Ўшалар билан тенг бўласизми? Ҳар ҳолда обрўйингиз бор, тўғрими? Силлиққина ўз аризасига биноан, деб қўя қолайлик, Дониёр Бахтиёрович!»

Ҳа, у ҳурматли бошлиғимиз сержун қўллари билан олдимга бир варақ қоғоз қўйдилар ва ўзларининг шахсий тилло ручкаларини ҳам тантилик қилиб бериб турдилар. Аризани бир нафасда ёзиб ташладим.

Биз бунақа ишларни қотирамиз-да! Буйруқни ижро этишда олдимизга тушадигани ҳали онасининг қорнидан туғилмаган. Қанча ўроқда йўқ, машоқда ҳозирларнинг номидан ариза ёзиб, жарақ-жарақ ойлик олганмиз-у, бу нима бўпти.

Мажлисда бир туки ҳам қилт этмайдиган Салимбек Ҳалимбековичдек бошлиқ каминанинг олдида талмовсираб қолдилар. Кейин ҳушларига келиб дарров аризамнинг тепасига буйруқ ёзиб, имзо чекдилар.

Шундай қилиб ишдан бўшадим. Жудаям оддийгина, камтарингина. Ходимларимиз роса хурсанд бўлишди-ёв! Худди мени биринчи маротаба кўраётганларидай кўкракларини тўлдириб қучоқладилар. Бири олиб; бири қўйиб ўпавериб юзларим арчилган шафтолидай бўлиб кетди. Ҳа, бу воқеа ана шундай, оддийгина...

Ахир биз бағри кенг одаммиз-да! Марҳамат! Нега ҳамкасбларим, айниқса ёшлар янгича ишламоқчи бўладилар-у, мен тўсқинлик қилишим керак? Етар! Ишлашсин! Шарифбойнинг ҳам гаплари тўғри. Нега мен ялпайиб олиб, нақ икки юз сўмни шимиб ўтираверaман-у, ёш кадрларимиз, қолаверса, олий ўқув юртини битирган, мутахассис Соливой шунча елиб-югуриб юз сўм билан тирикчилик қилади! Уларни ҳам ўйлаш керак ахир! Ўз шогирдларимиз, кадрларимиз-ку! Биз эса полиздай жойни эгаллаб ўтиравераимизми? Қачонгача? Ёнимизда қўшалоқ телефон, сейф, калитлар дегандай. Тагимизга машина бириктирилган. Нега шунча имкониятлардан фақат биз фойдаланамиз? Машина керак эди, навбатсиз олдик. Уйга муҳтож бўлгандик, униям боплаб беш хоналигини ундирдик. Шу ерда катта-кичик таниш орттириб, болаларни ўқитдик, яхши ишларга жойлаштирдик. Яна нима керак? Салимбек Ҳалимбекович ҳам ёшлардан-да, уларни тушунадилар. Оталарига балли! Бас, ёшлар ҳам ишлашсин! Соливой олти йилдан бери шу ернинг тупроғини ялаб, уй кутади. Олсин энди, қандини урсин!

Обрўйинг борида ишдан бўшаб олган яхши-да! Бўлмаса, бир «аттанг»ингни топиб олишади-да, мажлисларда пўстакқоқди қилишаверади.

Раҳбарлар ҳам айёр! Аввалига бир-икки марта, кейин уч-тўрт, беш-олти марта устма-уст танбеҳ беришади-да, тамом! Ана шундай «факт»лар билан жар ёқасига келтириб қўйишади. Ё тавба қилишинг, ё қулашинг керак. Бошлиқнинг ўзи шахсан дакки бердими, демак, у бекордан-бекорга валжирамайди! Бир сабаби борки...

Шундай қилиб, мен ўз аризамга биноан ишдан бўшадим. Энди маза! Телефонга ёпишиб ўтириш ҳам, соат тўққизда уйғониб олиб ишхонага ошиқиш ҳам йўқ. Қушдай озодман. Бошлиқ энди нега уни қилмадингиз, нега буни қилмадингиз, деб терғаб ўтиролмайди. Иши ҳам йўқ... Уф, иш ҳақи ҳам йўқ. Мана шунақа!

Ҳамма ишим жойида эди, саранжом-сариштa бўлиб, ҳайфсан тугул, бирон марта огоҳлантириш олмаган эканман. Тоза ишлаганман-да. Бу уддабуронлигимдан ҳамкасбларимнинг ҳасади келиб ёрилиб ўлай, дерди. Яхшиям шогирдларим бор, бири ўша Соливой. Шулар орқасидан ишимни дўндириб, бошқаларга ҳорманглар, деб қўяман. «Сиз зўр кадрсиз, иш бор жойда ёшларга талабчансиз, иш ўргатишни биласиз», — дейишарди ичлари куйиб. Шундай ишлаш керак-да, ойлик оласан-ку ахир. Маошни ҳалол олмасанг, бирор корхонада бир минут ҳам туролмайсан. Ё қочиб қутуласан, ё бўшаб.

Мен эса ишдан бўшадим. Ишдан... бўшадим. Нега? Нега бўшадим? Вой, энди нима қиламан? Ҳозир иш деганлари бутун бошли шаҳарда анқонинг уруғи-ку! Икки юз сўмлик ишни қаердан топаман? Ёш бўлсам ҳам майлийди, ахир пенсиямгача ропа-роса саккиз йил бор. Хотинга нима дейман? Бу ёқда боқадиган бола-чақам бор. Бирини уйлантириш керак, бирини узатиш.

Мен бунга чидолмайман, ахир Салимбек Ҳалимбекович, э, эй, тупурдим, у муттаҳам нима учун мени ишдан бўшатади? Балки ишдан бўшатиш унинг учун оддий ҳодисадир, аммо мен учун оддий эмас! Мени, мендай тажрибали кадрни ишдан бўшатишга нима ҳақи бор? Ахир, мен ҳам гражданинман-ку! Қолаверса, бўйнимга бирор айб қўйилгани ҳам йўқ. Йўқ, бошлиқ бўлса ўзига, мени ишдан бўшатишга ҳақи йўқ! Ҳали у одил суд олдида жавоб бериши керак! Ахир, мен, совет граждани, тўла ҳақ-ҳуқуқга эга шахс бўлатуриб, ишсиз қоламанми?

Наҳотки шундай бўлиб қолса-я?!

Зоир ЗИЕ

ОБУНАЧИЛАР ДИҚҚАТИГА!

Муҳтарам муштарийлар!

Яна 50 кундан кейин «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасига ёзилиш муддати тугайди. Обуна «Союзпечать»нинг ҳамма бўлимларида чекланмаган миқдорда қабул қилинмоқда.

Севимли газетангизга ўз вақтида ёзилиб қўйишни унутманг!

Обуна баҳоси — бир йилга 5 сўм 16 тийин.

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 10 ТИЙИН

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»

Орган Союза писателей Узбекской ССР и Министерства культуры Узбекской ССР

Издается на узбекском языке

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ.

Таҳрир ҳайъати: Ҳафиз АБДУСАМАТОВ, Усмон АЗИМОВ, Ҳамидулла АКБАРОВ, Рамз БОБОЖОН, Одил ЁҚУБОВ, Аҳмад ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Тоҳир ШАМСИЕВ, Озод ШАРАФИДДИНОВ, Тўлапберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Малик ҚАЮМОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Пиримқул ҚОДИРОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ (масъул котиб)

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент — 700083, Ленинград кўчаси, 32.
ТЕЛЕФОНЛАР: бош муҳаррир — 33-52-91, 32-57-42; бош муҳаррир ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул котиб — 33-49-93; секретариат — 32-58-49; БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; поэзия ва проза — 32-55-78; санъат — 32-56-48, 32-54-56; хатлар ва оммавий ишлар — 32-56-49; сатира ва юмор — 32-54-71.

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар авторларига қайтарилмайди. Ҳикоялар уч интервалда 14 бет, очерк ва мақолалар 12 бетдан ошмаслиги керак.

Р — 11882. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64593. Б. — 3145. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 11 12